

VARAMU

P. A. Kreutzwaldi nim.
Eesti NSV Riiklik
Raamatukogu

N 10 JÕULUKUU 1939

VARAMU NR. 10 • SISUKORD

Kersti Merilaas: Vanaema jõulujutuke, Puuk. Luuletused	1017
Jenö Fazekas: Ungarlus ja euroopa kultuur. Artikkel . . .	1021
Maks Päss: Dr. Fr. R. Faehlmann rahvuslasena. Artikkel .	1027
Mart Raud: Mõtleja Johannes, Surma sõidulaul, Üö later- naga. Luuletused	1035
Alo Raun: Mõnda Soome teaduste alalt. Artikkel	1040
Rich. Antik: Ääremärkusi meie üldise raamatutoodangu kohta. Artikkel	1048
K. Leichter: Cyrillus Kreek 50-aastane. Artikkel	1052
Karin Luts: Dekoratiivkunstid sõja eelpäevil Pariisis. Ar- tikkel	1055
Sulho Ranta: Soome muusika praegusel hetkel. Artikkel .	1060
Henrik Visnapuu: Lapi laulud. Luuletused	1065
Rudolf Reiman: Lunastus. Novell	1070
Paul Ambur: Henrik Visnapuu ajalaulud ja proloogid. Artikkel	1099

RINGVAADE:

Arvustus:

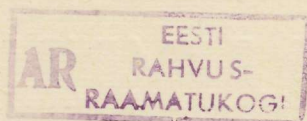
A. Suik: Juhan Sütiste — Valgus ja varjud	1112
H. Paukson: Oskar Loorits — Endis-Eesti elu-olu I	1116
A. Adson: R. Sarvesaare — Kaupo	1117
E. Tilleman: A. Anttila — Sissejuhatus uus-aja kirjanduse peavooludesse	1119
H. Paukson: Arp Rullingo — Velder armastuslugu	1121
Kodumaalt	1123
Välismaalt	1124

Reproduktsioone 16 lk.

VARAMU ARHITEKTUURI OSAKOND:

A. K.: Kopli ranna aedlinn	81
R. K.: Kaminast	86
A. K.: Üürimaja Tallinna Roosikrantsi tänaval arh. E. Haber- mann'ilt	94

VARAMU

1939

II

V A R A M U

KIRJANDUSE • KUNSTI • KULTUURI AJAKIRI

1939

TEINE AASTAKÄIK

II POOLAASTA

Nr. 6 – 10

TOIMKOND: JUHAN AAVIK, A. ADSON, E. HUBEL,
H. KOMPUS, V. PAAVEL, A. PERANDI

VASTUTAV JA TEGEV TOIMETAJA H. VISNAPUU
KUNSTIOSAKONNA TOIMETAJA H. KOMPUS
ARHITEKTUURI OSAKONNA TOIMETAJA A. KOTLI

VÄLJAANDJA: KIRJASTUS O/Ü «KULTUURKOONDIS»

U M A R A V

KIRJANDUSE - RAHVUS - RAAMATUKOGI

889

RAAMATUKOGI

1939

Ar 939P

Varamu

AR EESTI RAHVUS-RAAMATUKOGI

SISUKORD

	Luuletused.	Lk.
Adams, V.	Värsid kerguse vaimust	569
Adamson, H.	Proloogina, Tühi tuba, Luigelaul	905
Antson, A.	Kaheksa epigrammi	878
Häär, E.	Sina, Enne otsust	707
	Kõnelus merega	841
	Mis sund?, Kõik maailma kaared, Neil päevil, Meie	975
Jürna, M.	Ühele daamile	660
Képes, G.	Ungari luulet	681
Merilaas, K.	Unerüütel, Lõõtsalaul	826
	Võõras imetaja, Kalamees, Madrus	937
	Vanaema jõulujutuke, Puuk	1017
Mõtus, L.	Hallaõöl	661
Pihlapuu, L.	Laudas	659
Raud, M.	Mõtletja Johannes, Surma sõidulaul, Öö laternaga	1035
Salu, A.	Operatsioonieelne	659
Selg, J.	Vana tare	661
Süttiste, J.	Lääs ja ida	591
	Hall laev, Nõnda rääkisid ahvid, On vahel nii . . . . ., Leppimine	793
Visnapuu, H.	Rahu, Häving, Armuaeg	849
	Lapi laulud	1065
Romaan.		
Mälk, A.	Kivid tules	573, 719, 798, 908
Näidend.		
Visnapuu, H.	Lembit Võidumees	604
Novellid.		
Krusten, P.	Võõra lipu all	829
Reiman, R.	Lunastus	1070
Roht, R.	Õnnepäevad	687
Artiklid.		
Aavik, Joh.	Eesti keele praegune seisund ja väljavaated	745
Aavik, Juh.	Ludmilla Hellat-Lemba 60 a. sünnipäeva ja 35 a. muusikalise tegevuse puhul	868
	Eesti helikunsti areng rahvuskultuurilise tegurina ja E. V. Tallinna konservatooriumi osa selles	967

	Lk.
Adams, V.	Päikesene aeg on tulnud 629
	Kokkupuuteid Ernst Tolleriga 662
	Filosoofilisi miniatuure 844
Adson, A.	Pariisi teatrites 1939. a. varasuvel 762
	Eduard Hubel lavakirjanikuna 985
Ambur, P.	Henrik Visnapuu ajalaulud ja proloogid 1099
Antik, R.	Eesti bibliograafia seniseid saavutusi ja tuleviku ülesandeid 632
	Ääremärkusi meie üldise raamatutoodangu kohta 1048
Fazekas, J.	Ungarus ja euroopa kultuur 1021
Jaik, J.	Chr. Rutoff-Rajasaare loomingu radadelt 981
Jürma, M.	„Vanast“ ja „uuest“ tänapäeva inglise kirjanduses 622
Kompus, H.	Kunsti sügisnäitus 978
Kuldkepp, M.	Mentaliteedi vananemine 941
Lalou, R.	Roger Martin du Gard 664
Leichter, K.	Cyrellus Kreek 50-aastane 1052
Leinjärv, A.	Eesti avaliku raamatukogunduse päevaülesandeid 990
Luts, K.	Dekoratiivkunstid sõja eelpäevil Pariisis 1055
Mihkla, K.	Anna Haava elukäik ja looming 873
	K. Rutoff-Rajasaare elutee 964
Ney, G.	Mõtteid Riigiraamatukogu minevikust ja tulevikust 851
Paris, R.	Ado Vabbe 647
Paukson, H.	Tähelepanekuid Mait Metsanurga stiilist 997
Päss, M.	Dr. Jakob Hurt kirikupoliitilise mõteliikumise juhina 597
	Dr. Fr. R. Faehlmann rahvuslasena 1027
Ranta, S.	Soome muusika praegusel hetkel 1060
Raudsepp, H.	Maailmavaatelisi sugemeid Metsanurga loomingus 926
Raun, A.	Mõnda Soome teaduste alalt 1040
Rägo, G.	Keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate ettevalmistamisest 638
Sinimets, S.	Marie Underi „Õnnevarjutus“ ballaadi-ajaloolisel tagapõhjal 708
Sirge, R.	Pilk Metsanurgale kui jumalaotsijale 941
Taggo, B.	Vene luule kaks palet 738
Tilleman, E.	Arvi Järventaus surnud 644
	Knut Hamsunile mõeldes 777
	Portreid Mait Metsanurga loomingust 953
Vaga, A.	Eesti naiskunstnike loomingust 858
Vaga, V.	Anton Starkopf 734
Vendt, A.	Uued olukorrad väliskaubanduses 881

Ringvaade.

HaKo.	Eesti naiskunstnike tööde näitus 1013
Hiir, E.	Tartu teatrielu 1939. a. kevadhooajal 666
Oltorp, E.	Kiri Brüsselist 670
Sternbeck, O.	Pudemeid Luzerni suurpäevadelt 783
Viirsalu-	Kiri Helsingist 669
Nivanka, E.	
	Kodumaalt 889, 1013, 1123
	Välismaalt 895, 1014, 1124
	Lühiteateid 904

Arvustus.

Adson, A.	Rein Sarvesaare — Kaupo	1117
Ambur, P.	Oskar Luts — Mälestusi X	673
HaKo.	Carl Sarap — Vana Narva	886
Jaik, J.	A. Tšehhov — Valik novelle	675
Paukson, H.	Oskar Loorits — Oma rada	672
	Oskar Loorits — Endis-Eesti elu-olu I	1116
	Arp Rullingo — Veider armastuslugu	1121
Sirge, R.	„Mardikas“ — Konarlik tee	1011
Suik, A.	Juhan Sütiste — Valgus ja varjud	1112
Tilleman, E.	P. Ambur — Ernst Särgava loomingu probleemistikust	887
	A. Antilla — Sissejuhatus uus-aja kirjanduse peavooludesse	1119

Varia.

Nr. 6	676
Nr. 7	792

Varamu arhitektuuri osakond.

Böläu, K.	Eesti osakond Helsingi elamunäitusel	65
K., A.	Tallinna Ühise Haigekassa uus ravihoone	72
	Kopli ranna aedlinn	81
	Üürimaja Tallinna Roosikrantsi tänaval arh. E. Haberman- nilt	94
K., R.	Kaminast	86
Lohk, E.	Kehakultuurahoone eelprojektide võistlusest	49
V., R.	Ühe Tallinna moodse korteri sisustus	59

Reproduktsioone.

Aavik, P.	928/929
Adamson-Eric	944/945
Bach, A.	808/809
Barillet, J. ja K.	1032/1033
Braque, G.	1048/1049
Brinkmann, E.	832/833
Denis, M.	1064/1065
Dufy, R.	1048/1049
Ginsberg ja Heep.	1056/1057
Greenberg, J.	960/961
Guiguichon, S.	1056/1057
Haamer, E.	928/929
Jallot, M.	1056/1057
Jasmin, A.	856/857
Johani, A.	944/945
Jõesaar, E.	960/961
Kits, E.	944/945
Kõks, E.	928/929
Kübarssepp, E.	992/993

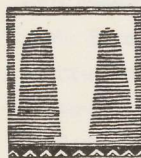
Lalique, R.	1088/1089
Lardin, P.	1064/1065
Luts, K.	840/841, 944/945
Mark, K.	856/857
Matisse, H.	1032/1033
Mei, L.	824/825, 867
Mei, N.	872/873
Mellik, V.	960/961
Mätk, E.	865
Natanson, B.	1056/1057
Noll, A.	1080/1081
Põllusaar-Triik	832/833
Püttsepp, J.	928/929
Roos, E.	992/993
Rouault, G.	1080/1081
Saks, M.	992/993
Starkopf-Rea, A.	704/705, 712/713, 728/729, 736/737, 744/745, 760/761, 992/993
Subes, R.	1088/1089
Sunne, O.	861
Sõber, L.	856/857
Vabbe, A.	584/585, 600/601, 624/625, 632/633, 648/649, 656/657
Véronèse (firma).	1088/1089
Võerahansu, J.	960/961

VARAMU
KIRJANDUSE-KUNSTI-KULTUURI
AJAKIRI
1939   **JÕULUKUU**   **N10**

KERSTI MERILAAS

Vanaema jõulujutuke

Uisk lööb vastu aknaruutu,
uksepilus uriseb.
Emal kustund kolde ääres
vokivärten vuriseb.

See, kes tahab leiba süüa,
usinasti tehku tööd,
aga lapsel jõululugu
olgu selge enne ööd.

Kulda, viirukit ja mirri,
targad tähe poole teel.
Taevas au ja maapeal rahu,
inimestest rõõmus meel.

Talul täis on villavakad —
ei meil lähkrist lõpe rokk.
Õõ on ees — ja veel ei väsi
saunanaise vilgas vokk.

Oh, kui palju värsket leiba
jahvatab üks väike suu,
ja kui kitsilt kaalub tangu
pererahva margapuu.

Halleluuja laulsid inglid
Lapsukese sõime ees.
Piilub alla parte vahelt
habemega jõulumees.

Paneb päitsi uued saapad,
sest nii külm on lumes maa,
aga kappi leivakaku
eal mis lõpule ei saa.

Tõuse Jesse roosikene
keset ööd ja külma lund,
saunalapse kõht on tühi,
silma tikub rasket und.

Vaikse vokivurinaga
segi sulab jõululaul.
Leiba, leiba — tasa, tasa,
pole lõppu taeva aul.

Puuk

Külas nagu halli hunti
Priidut salliti ja tunti,
tumemat ja kõhna.
Kuigi talu oli jõukas,
keerles harva rehelõukas
lihakeedu lõhna.

Polnud puhkust Priidu talus,
perel oli orjus jalus
nagu raudne ahel.
Ise Priidu vaevalt suikus,
rähmassilmil ringi tuikus
toa ja talli vahel.

Priidu noorik pihast sirge,
jalust kraps ja silmist virge,
toimetustel ladus,
nii et töö ja hoole sunnil
ikka südaõisel tunnil
soojast süngist kadus.

Põsilt rõõsk ja rõõmumeelik,
priskeid sääri näitas seelik,
ülesseotud vööle.
Oli tark ja mõistlik nõuga,
kargas päris mehejõuga
raskemale tööle.

Kuigi aidas Looja kingid —
pekipütid reas ning singid
painutamas tala,
hoides kõrdil kogu talu
noorik ise püstijalu
vaevalt maitstes pala.

Hingas rahu Priidu majal,
aga külla samal ajal
sigis öine võõras,
nägematult lauta muukis,
tõprad verest tühjaks puukis
lakkamata jõõras.

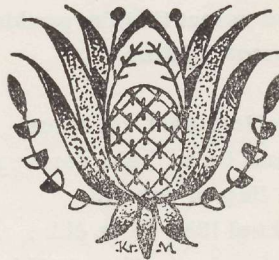
Leiti sõime eest või tarast
lõppend loom, kuid verevarast
ükski ling ei raband.
Püssikuul läks tühja õhku
polnud eal, et võigast tõhku
keegi oleks taband.

Suveöö, see vaevalt mustus,
enne veel kui eha kustus
koidik ergas idas,
sirendasid tähed sarjas,
Priidu aasal hooste karjas
õitsikorda pidas.

Istus vaikselt iseendas —
äkki öökull oksalt lendas
pahinaga soole,
hundi ulg käis üle niidu,
mingi raske aimus Priidu
kiskus kodu poole.

Värav nagises ja kriuksus,
põlve ümber peni niuksus,
laudas punik inas.
Kargas lammas üle teiste,
vaikses hämaruses veiste
sõõrjaid silmi sinas.

Ja siis äkki murdus vaikus —
kukelaulu kirkalt kaikus
uneärkvel talus.
Priidu silmilt langes koorik —
siples latris enda noorik,
lehmakõidik jalus.

Ungarlus ja euroopa kultuur

ürigi-bulgaaria- ja hiljem idakultuurilise soome-ugri rahvana asusid ungarlased X sajandil Doonau orgu oma praegusele asukohale. Maa vallutati vürst Arpádi juhtimisel. Riigi rajamine aga on ühenduses esimese kroonitud kuninga, Istváni nimega, kelle katoliku kirik hiljem kuulutas pühaks ja keda seepärast tuntakse ajaloo Püha Istváni nime all. Ungarlaste teadvuses elab ta aga esimese ungari kuningana ja riigi rajajana.

Et ungarlased aastatuhandeid kestnud lääne poole siirdumisega olid leidnud oma lõpliku peatuspaiga Doonau ja Tisza orus, seisid nad kohe suure poliitilise ja kultuurilise probleemi ees: kas hukkuda uues ümbruses või püüda kohaneda seal — nõudku see kasvõi ohvreid. Saatus oli määranud ungarlastele, idast tulnud üksikule rahvale, viimase: kohanemise uue ümbrusega. See tähendas aga igavest võitlust, mis juba esimesest aastatuhandest peale on kestnud väikeste pausidega tänini. Kultuuriline ja ühes sellega poliitiline dilemma oli aga see: kas liituda Euroopa ida ja lääne, s. o. Bütsantsi ja rooma kultuuri piiril asudes Roomaga või Bütsantsiga. Kuningas István laskis kroonida end aastal tuhat (1000) Rooma paavsti Silvestri krooniga, korraldas oma riigi feodaalse Lääne kristlike riikide eeskujul ja juhtis rahva rooma-katoliku kiriku rüppe. Seega ühen-

das ta Ungari lõplikult ja igavesti läänelise ladina kultuuriga. Seda valikut, liitumist lääne kirikuga, peavad ungarlased oma esimese kuninga suurimaks poliitiliseks teeneks, sest ajaloolaste arvates oleks liitumine Bütsantsi ja ida kultuuriga kujunenud Ungari edaspidisele arengule nii kultuuriliselt kui ka poliitiliselt tõkestavaks, kui mitte koguni saatuslikuks.

Maavallutamise ajast, s. o. IX sajandist peale seisab Ungari poliitiline ajalugu Lääne-Euroopa rahvaste ajalooaega tihedas ja lahutamatus ühenduses. Ungari kultuuriline arenemine tähendab aga sünteesi omapärasest ürgkultuurivarast ja euroopa kultuurist.

Pärast Euroopasse asumist ei ütelnud Ungari lahti oma senisest kultuurist. Ta võttis hilisemad mõjud oma kultuuri kaudu vastu, nii et Ungari rahvuslikku kultuuri peab igal ajajärgul vaatlema ungari ürgkultuuri ja euroopa kultuuri sünteesina. See on surunud Ungari vaimsele elule oma pitseri.

Küsime nüüd: missuguse kultuuri töid ungarlased endaga idast kaasa, osalt algkodust, osalt hilisemaist asukohtadest? Missuguses Euroopa kultuurijärgus sai Ungari Euroopa liikmeks ja milliseid faase elas ta läbi koos euroopa rahvastega?

Praeguste teadmiste järgi oli soome-ugri rahvaste algkodu Kesk-Venemaa idaosas. Siia, Volga keskjooksule, asetavad selle Setälä, Wiklund, ungari uurijaist Szinnyi ja

Gombocz. Pisut enam ida pool, Uurali mäestiku Euroopa- ja Aasia-poolseil nõlvadel — arvab olevat algkodu Paasonen; Munkácsi aga asetab selle veel kaugemale ja enam põhja poole. See suguharu, kellest arenesid ungarlased, kuulus ühes vogulite ja ostjakitega soome-ugri rahvaste idaharru. Sellest harust eraldusid ungarlased juba õige varakult — umbes a. 2500 e. Kr. — ja satusid ühendusse bulgaaria-türgi suguharudega. Millal, kus ja kuidas toimus kokkupuutumine viimastega, selle kohta pole veel andmeid. Ungari uurija Gyula Némethi oletuse järgi pidi nende kahe rahva vahel olema peale kaubanduslike sidemete ka poliitilisi suhteid. Nimetatud uurija arvates bulgaaria-türklased vallutasid soome-ugri lasist lahkunud suguharu, s. o. ungarlaste esiisad, ja panid maksma oma poliitilise süsteemi. See ungarlaste ja bulgarite poliitiline ning kultuuriline läbikäimine kujundas ungarlased täiesti ümber. Mittepõlduhariv, kalastaja-küttija rahvas õppis ära põlluharimise ja karjakasvatamise, nagu näitavad seda bulgari-türgi laensõnad. See muutus aga ei toimunud enam Uurali, vaid juba Kaukasuse ümbruses. Ungari hõim kujunes türklaste taoliselt organiseeritud rahvaks, tihedasti liitunud, kergesti liikuvaks poliitiliseks ja sõjaväeliseks üksuseks. Ungarlaste ja bulgarite läbikäimise algus paigutatakse esimesile sajandele pärast Kristust ja see kestis üheksanda sajandini, s. o. maavallutamiseni. Praegune ungari rahvas kujunes seega välja ühest suurest *magyar-megyer*-nimelisest soome-ugri suguharust, millega liitus 6—8 väiksemat türgi suguharu. Sulamine üheks rahvaks toimus õige pika aja jooksul ja ses protsessis on paljud momendid veel teadusele tundmatud. Niipalju on igatahes kindel, et arengu keskpunktiks peab pidama seda soome-ugrilasist eraldunud *magyar-megyer*-nimelist soome-ugri hõimu. See on tähtis seepärast, et see määrab lähemalt maavallutamise aegse ungari rahva iseloomu. Siinjuures tuleb rõhutada, et soome-ugrilise päritoluga ungari rahvast ei kujunenud sajandeid kestnud läbikäimisest ja segunemisest türklastega mitte türgi või üldse tür-

gipärane rahvas, vaid oma iseloomult täiesti uus rahvas, kellel säilisid küll suurel määral soome-ugri omadused, kuid keda ometi ei saa identifitseerida ei algsoomeugrilastega ega bulgarite ja türklastega. Igavesti lainetavast türgi rahvastemere rest võttis see rahvas vastu nende kultuurimõjusid, näiteks bulgarlaste pooleldi paigalpäisiva eluviisi, türklaste sõjakuse. Aga ta kujundas neist elementidest täiesti uue karakteri. See uus loomus hakkas kujunema välja juba Uurali algkodus, sest ainult nii võisid püsida ungarlased rahvasterändamise paljusid rahvaid ärapühkivail sajandel kindlaloomalise rahvana ja valitud endale uued maa-alad Euroopas.

Nüüd aga pöördume tagasi varem esitatud küsimustele: mida tõid ungarlased endaga praegusele kodumaale asudes kaasa ja kuidas sulatasid nad oma kultuuriga lääne kultuuri? Kuidas arendasid nad välja oma tõus uinuvad omapärased vaimsed jõud? Kui suur oli nende vastuvõtlikkus ja kuidas avaldus see nende kultuurilises tegevuses ja vaimses loominguks?

Ungari muinaskultuuri põhjal püüavad käesoleva sajandi rahvuslikud teadused — nagu keeleteadus, etnograafia, rahvaluule ja antropoloogia eraldada sellele kasvanud kultuurikihte. Toetudes maavallutamisaegsele arheoloogiale, selgitas keeleteadus türgi-bulgari mõju ungari kultuurile. Selle aja kultuurist annab tunnistust rikas sõnade tagavara, relvad, sõjatehnika, majapidamise-, ehte- ja tarbeasjad. Sõnad „kirjutamine“ ja „kirjatäht“ on pärit bulgari-türgi ajast. Muistse ungari raidkirja mälestusmärgid aga ulatuvad tagasi kuuen-dasse sajandisse.

Kui ungarlased praegusele kodumaale jõudsid, polnud nad harimatu aasia kari, vaid kõrge kultuuriga põlduhariv ja karjakasvatav ratsur-rahvas, kelle kultuur oli kaugelt kõrgemal astmel kui siin eesleiduvate igasuguste rahvakildude, isegi slaavlaste oma. Kuigi hiljem on rohkesti slaavi laensõnu tunginud ungari keele, ei tähenda see ometi, et ungari kultuur oleks arenenud välja peamiselt slaavi mõjul.

Ungari ainelise kultuuri kõrval peab

mainima esmajoones kindlat poliitilist ja sõjaväelist organisatsiooni, mis põhjenes suguharudel. Ungarlaste arenenud ühiskunne aitas kahtlemata palju kaasa riigi rajamisele just sellel maa-alal, kus ükski rahvas polnud suutnud üheksanda sajandini veel riiki asutada. Kui ungarlased Doonau orgu jõudsid, leidsid nad seal eest mitmekesise, ilma kindlama korrata elavate rahvatõugude kirju massi. Seal elasid keltid, traakid, sküüdid, sarmaatlasted, mitmesugused germaani ja slaavi suguharude killud, edasi sloveenid, bulgarid, kroaadid, sakslased ja itaallased. Kuid selle suure geograafiliselt ühtlase ja kokkukuuluva ala organiseerisid ungarlased poliitiliselt ja majanduslikult ja viisid selle ristiusu kaudu ühendusse euroopa kultuuriga.

Vaimse kultuuri alal hävines ungari eepiline luule ristiusu varase vastuvõtu tõttu. Ainult killud sellest luulest on säilinud keskaegseis ladinakeelseis kroonikais. Ungari rahvalaul aga läheb tagasi Arpadide ajani ja ungari rahvakunsti juured ulatuvad koguni aega enne maavallutamist. Muistsed ungari rahvaviisid elavad veel praegugi talurahva huulil. Kunstmuusika imes endasse naabruses asuvate kultuurrahvaste rahvaviisid ja seda õpitakse ainult koolis tundma. Seevastu aga rahvasuus elav ungari rahvamuusika annab tunnistust tugevast tõulisest omapäras. Seda tõulist omapära on näha algkodust kaasa toodud puudulikus vileastmelises heliredele, neljarealistes värssides nii *parlando* kui ka tantsusammulises rütmis, mis muutus oma tugeva omapära tõttu valitsevaks vormiks kogu Kesk-Euroopas. Ungari rahvaviisid avaldasid aegade jooksul suurt mõju naaberrahvaste viisidele, mõjutades neid ümberkujundavalt, aga Kesk-Euroopa rahvaviiside mõju ungari rahvaviisidele oli hoopis väiksem. Ja see väike mõjugi assimileerus ungari rahvaviiside omapäraga. Ungari ja saksa rahvaviiside vahel ei toimunud aga mingisugust segunemist.

Ungari rahvakunsti juured ulatuvad tagasi kuni Kaukasuse algkoduni. Ungari rahvakunst on kaunistamiskunstina selle kultuurkonna võsu, mis ulatub Hiina müü-

rist kuni Musta mereni ja on suguluses pärsia-sassaniidide kunstiga. Kuigi Türgi sõdade ajal XVI—XVII sajandil hävines palju mälestusmärke, võib ungari rahvakunsti motiive ja tõulist puhtust muinasmälestuste põhjal täiesti kuni Lebeenia ajani tagasi jälgida. Tõsi, sellest ajast peale on see ka muutunud, arenenud ja täiene- nud. On muutunud ornamentika üksikud elemendid, kuid stiil ja vaim on jäänud samaks. Ungari rahvakunsti kolm omapärast joont — intellektuaalne kaunidus, kontrastide tarvitamine ja püüd lihtsustamisele ning stiliseerimisele — pole sajandite vältel mitte muutunud.

Missugune oli Doonau orgu asuvate ungarlaste tõuline koosseis, s. o. missugust rassi rahvas oli selle kultuuri kandja? Selle küsimusega tegeleb ungari tõu-uurimine. Paljusid probleeme sel alal püüavad lahendada praegu Ungaris toimuvad antropoloogilised uurimused. Kuid praegusegi kasutada oleva aineistiku põhjal võib juba määrata maavallutamisaegse ungari rahva rassilise koosseisu üldisi piirjooni. Kõigepealt tuleb aga tähendada, et puhast rassi-rahvast, s. o. ühest puhtast tõust koosnevat ja põlvnevat kultuurrahvast pole Euroopas olemaski. Vaevast on seda maailmas üldse leida. Kultuurrahvad erinevad üksteisest just neis esinevate mitmesuguste tõuelementide spetsiifilise koosseisu tõttu. Nagu iga muugi rahvas, nii koosnes ka ungari rahvatervik juba maavallutamise ajal mitmesuguseist rassielementidest. Seniste uurimiste põhjal võib ütelda, et Doonau maile asunud ungarlastes oli peamiselt turaani, arkti, mongoli, vähemal määral põhja, mediterrraani ja dinaari rassielemente. Niisugused tõud elasid endiste rahvasterändamise aja suguharude (jazyg-sarmaatide, hun-avaaride, gepiidide, bulgarite jt.) jäänustena juba kaua aega enne ungarlaste sisserändamist Doonau orus, nii et praegu moes oleva tõuprintsiibi järgi võib ungari rahvas sisalduvate rassielementide kandumist Kesk-Euroopasse, vähemalt Doonau orgu pidada juba 1500 a. varem toimunuks, nii siis 500 a. enne Kristust. Neist ülal loeteldud tõuelementidest moodustus palju

aastatuhandeid ühes elav ungari rahvas. Sellest kujunes kehalt, tüübilt, vaimult ja rahvuslikult teadvuselt ühtlane ajalooline tõug, nn. praegune ungari tõug, mis Euroopa kultuurkonna liikmena absorbeeris Euroopa kultuurivarasid kaudu oma tõulise omapärasuse ja sai euroopa rahvaste hulgas tänapäeva ungari kultuuri kandjaks.

Nüüd vaadelgem küsimust: missuguseid faase elasid läbi ungarlased koos euroopa kultuuriga? Sellest ajast peale kui vaimse kultuuri esimesed alged ilmusid Euroopasse, võib euroopa kultuuri jaotada neljaks suureks ajajärguks: esimene on kreeka kultuur, mis kestis Kreetal ajast kuni Makedoonia maailmavallutamiseni ja mille iseloomustavaimaks tunnuseks on see, et selle kultuuri kandjaks oli Euroopas ainult üks rahvas: kreeklased. Selle, mida too ajajärk lõi *in idea*, viis täide sellele järgnev aeg: Rooma. Organiseeriv Rooma lõi Egeuse mere kaldal väljakujunenud euroopa kultuuri jaoks riigi. See on euroopa kultuuri teine ajajärk. Euroopa kultuur sai valitsemiseks loodud rooma rahva kaudu reaalse vormi ja surus kogu tookord tuntud maailma ühiste raamide vahele. Kui see kultuur nende raamide vahel oma aja oli üle elanud, ilmusid uued jõud: Jeesuse usk, kristlus ja kultuuri seniste piiride taha jäänud nomaadide rünnaku näol rahvasterändamine. Ristiusu võit ja rahvasterändamine murdsid tookordse euroopa kultuuri raamid ja löid uue, ilma riigikorrata euroopa kultuuriterviku. See on kolmas ajajärk: mööduva loomuga kristliku Rooma keisririigi aeg, keskuseks Bütsants. See andis aset lühikese vaheaja järel neljandale järgule, euroopa kultuuri diferentseerumise ajajärgule. Kristliku Rooma keisririigi, hiljem vabariigi piirkonnas olid olemas juba euroopa praeguste rahvaste esivanemad. Klassilise ladina keele kõrval esinesid euroopa ladina murded Gallias, Hispaanias, Germaanias ja Britannias kui rooma filiaal-kultuuri ürgkeskused. Algas euroopa rahvusriikide ja rahvuslike kultuuride arenemine, senise ühtlase euroopa kultuuri diferentseerumine, aga sellega ühes ka levimine üle kogu kontinendi.

Tekkisid ladina ja kreeka kultuuril põhjenevad, üksteisest eraldi seisvad rahvuskultuurid, mis aga siiski põimusid vastastikuste mõjude tõttu tihedasti ühte. Sellest ühtepõimumisest tekkis euroopa kultuuri neljas suur ajajärk, milles me praegu elame: euroopa rahvuslike kultuuride järk. Euroopa rahvuslike kultuuride tekkimise aluseks on niisiis kreeka-ladina kultuurivara levik (peamiselt Lääne-Euroopas), selle kultuurivara iseseisvaks muutumine ja euroopa kultuuri uuesti alustamine ning uuesti organiseerimine seni väljaspool seisnud barbarite, gallide, hispaanlaste, keltide, sakside, gootide, brittide ja germaanlaste assimileerumise teel. Praegune euroopa kultuur pole nii siis muud kui mitmesuguse vere, keele ja saatusega rahvaste kokkukasvamine senise kreeka-ladina kultuurivara tähe all üksteisest erineva, kuid siiski ühise vereringvooluga ühtlaseks kultuuriks, mida tänapäeval on harjutud nimetama euroopa ehk lääne kultuuriks.

Seda neljandat ajajärku võib nimetada julgesti ka euroopa kultuuri levimis- või kasvamisjärguks. See tähendab, et kõik see vaimne ja kultuuriline varandus, mis eurooplased seni olid loonud ühtlase euroopa kultuuri mõiste all, muutus nüüd üldiseks kogu Euroopas ja arenes edasi üksikute rahvaste iseseisvas kultuuris ja vaimses. See levinev euroopa kultuur haaras aja jooksul ikka rohkem ja rohkem rahvaid endaga kaasa ja sai lõpuks kogu kontinendile iseloomustavaks. XIX sajandi saksa idealism Fichtega eesotsas nägi inimkonna eesmärgi ja ülesannet: rahvuse võimalikult laiaulatuslikus väljaarendamises, selles iseseisvas kultuurirakus uinuvate vaimsete jõudude ja individuaalsete omapärasuste äratamises, teenides sellega kogu inimkonna arenemist. Et Euroopa tänapäeva kultuurid pärinevad ühest ja samast kultuurikeskusest, siis pole õige kõnelda esimese ja teisejärgulistest kultuuridest Euroopas, samuti kui pole õige see vahetegemine, mis Euroopa lääneosas elavate rahvaste kultuure nn. läänekultuuri nime all tõstab väärtuse poolest juba *a priori* kõrgemale teiste euroopa rahvaste kultuuridest.

Võib-olla võib siin kõnelda ainult ajalisest võidust, sellest, et ajaloolistel põhjustel mõni rahvas varem, mõni hiljem on rakendunud euroopa kultuurivara arendamisele. Tänapäeva euroopa rahvaste rahvuskultuuride vahe pole niisiis mitte kvalitatiivne, vaid kvantitatiivne, olenedes sellest, kui palju üks või teine euroopa rahvas

elas kaasa ja õmandas sellest ühest kreeka-rooma kultuuripärandist. Kui nende kultuuride vahel mingi kvalitatiivne erinevus avaldubki, siis on see üksikute rahvaste poolt lisandatud omapärasus. See aga võib olla vaevalt hindamise kriteeriumiks, sest rahvaid ei saa seada mitte järjekorda absoluutse väärtuse järgi. Ei saa kõnelda väärtuslikest või vähemväärtuslikest rahvaist, samuti mitte Issanda läbi valitsemiseks või orjuseks sündinud rahvaist. See mütolooogia pole tänapäeva uudis, see on pärit juutide algajaloost. — Nii võib väärtuse järgi vaevalt üksteise vastu seada gallia, kelti, germaani või mistahessugusele kõrgetasapinnalisele soome-ugri talupoja-kultuurile rajatud euroopa rahvuslikku kultuuri. Vaevalt võib ka väita, et mitte-indo-euroopa rahvaste, näit. soome-ugrilaste kultuur on kui hiljemini sisserännanute oma teisejärguline ja vähemväärtuslik.

Ungari maavallutamine langeb just kokku Euroopa rahvusriikide väljakujunemise ajaga ja ungari ajalugu Euroopas selle kultuuri neljanda järguga. Sel ajajärgul on õigupoolest kolm tähtsat momenti: ristisõjad, renessanss ja valgustusajale järgnev kapitalism. Esimene tegi euroopa kultuuri keskpunktiks Vahemere, teine Ameerika avastamise kaudu Atlanti ookeani ja Lääne, kolmas aga Euroopast lähtuva kapitalismi läbi kogu maailma. Ristisõjad ühendasid feodaalse Euroopa rahvaid veel ühises kultuuriteadvuses, Ameerika avastamine ja reformatsioon aga lahutasid selle teraviku, hävitades keskaegse feodaalse riigikorra. Rünnates feodaalset katoliku kirikut, aitas protestantism rahvuslike keelte rõhutamisega kaasa euroopa kultuuriteraviku lõplikuks killunemiseks.

Pärast XVIII sajandi valgustusaega ja selle kannul käivaid revolutsioone ning

rahvusromantikat juhtisid Euroopa riikide elu kõigepealt majanduslikud huvid. Inglismaaga eesotsas kujunes välja euroopa kapitalism, mis viis euroopa rahvaid veel suuremale industrialiseerimisele. Majanduslik võistlus asetas euroopa rahvad üksteise vastu ja et euroopa kultuur elas oma levimise hiilgavaimat ajajärku, heites oma

mõju alla kõik maailma posthisteoorilised kultuurid ja hävitades asumaade loomiseга kõik prehistoorilised rahvad — välja arvatud Jaapan — tuli maailma-katastroof: Maailmasõda. Maailmasõjale järgnevas segases olukorras saavutas kriis nüüd oma kõrgeima tipu: iga rahvas on iga rahva vastu. Sest seda kõige hilisemat järku iseloomustab kõigepealt autarkiline majanduslik süsteem, kinniste rahvuskultuuride kannul käivad rahvuslikud majandustervikud, mis tähendavad iga rahva majanduslikku ning kaitsesõda teiste vastu.

Maavallutamise järel elas Ungari Euroopa eeskujul korraldatud kuningriigina kolm sajandit hiilgavaid aegu. Selle ajajärgu kultuuri võime aimata nüüd toimivate väljakaevamiste põhjal. Ungari idast toodud kultuur kattus sel sajandil tugeva kristliku kultuurikihiga. Sellest ajast peale pole euroopa kultuuris ühtegi säärast momenti või vaimset voolu, mille mõju poleks mitte tuntav Ungari vaimuelus. Keskaaja Ungari oli üldiselt samal haridusastmel kui teisedki Euroopa riigid. Ladina-keelne kirikukirjandus õitses ka seal ja euroopa suur legendide-valdkond leidis sealgi ümbertöötajaid. Kuni kolmeteistkümnenda sajandini on säilinud enam kui tuhat ürikut ja terve rida ungarikeelseid, peamiselt usulise sisuga koodekseid, mis näitavad tugevaid kiriku-kultuuri jälgi. Renaissance jõudis Ungarisse kuningas Mátyási valitsemise ajal, viieteistkümnenda sajandi teisel poolel. Itaalia humanism juurdus sügavalt Ungarisse ja sel on peale seal töötavate välismaiste renessansiteadlaste ja kunstnike väärtuslikud esindajad ja viljelejad ka ungarlaste hulgas. Tolle õitsva kultuuri pühkis aga varsti ära ääretu suur rahvuslik löök: Mohácsi kaotus, s. o. türklaste ilmumine Euroopasse ja sellele järg-

nev poolelise sajandi pikkune Türgi valit-
susaege. Sellele ajale langeb juba reformat-
sioon. Reformatsioonist peale võttis Ungari
osa kõigest vaimseist vooludest (barokist,
rokokoost, romantismist, realismist), mis
ulatusid sinna samal ajal kui teistesse Eu-
roopa riikidesse ja mille mõju on tunda
kirjanduses, kunstis, ühe sõnaga kogu un-
gari vaimses. Mahajäämine teistest oli
märgatav ainult Türgi sõdade ajal, kapita-
lismi arenemises aga kuni möödunud aas-
tasaja teise pooleni Habsburgide tsentrali-
satsiooni-politiika tõttu, mis pidas Ungarit
majanduslikus mõttes Austria asumaaks ja
viljaaidaks. Rahvusliku ärkamise ja uuesti-
sünni aeg algas ungari vaimses elus XVIII
sajandi lõpul valgustusaja mõjul ja löi kõi-
gil vaimse elu aladel ungari klassilise aja-
järgu, rahvusliku klassitsismi. Sellest ajast
on pärit tähtsamad Ungari kultuurilised
asutused nagu Teaduste Akadeemia, Ungari
Rahvamuuseum ja Rahvusteater ärkamis-
aja vaimustuses rahva poolt asutatuna.

Ungari kultuuri saavutustest kõnelevad
mitmesuguste vaimse elu alade — nagu kir-
janduse, kunsti jne. — eriajalood. Kõigil
aladel kohtame euroopalise kuulsusega ni-
mesid. Kirjanduses Bálint Balassa kui re-
nessansiaegne suur ungari lüürik, kreeka-
rooma kultuuri vaimuga Berzsenyi klassit-
sistina ja Csokonai XIX sajandi algul;
möödunud sajandi rahvusliku ungari klas-
sitsismi esindajana Vörösmarty, Petöfi,
Arany, Jókai, Madách, käesoleval sajandil

Ady; maalikunstis XVIII sajandil ja hiljem
Zichy, Székely, Benczur — Szinyey Merse,
Rippl Rónai, Iványi Grünwald, Fülöp Lász-
ló jt.; raidkunstis Ferenczy, Izsó, Fadrusz,
Szentgyörgyi, Kisfaludi-Stróbl; ehituskun-
stis kristliku keskaja, renessansi ja baroki
suurepäraseid templid ja basiilikad, klassit-
sismi ja romantismi aja suured avalikud
ehitused, peamiselt pealinnas; muusikas Bi-
hari, Lavotta, Csermák, Liszt, Hubay, Bar-
tók, Kodály, kellede kaudu ungari muu-
sika-temaatika mõjutab euroopa muusikat.
Ungari muusikast on ammutanud motiive
sääraseid suured nimed kui Beethoven,
Haydn, Schubert, Brahms, Johann Strauss,
Merikanto jt. Ungari muusikaelus ka on
interpretidena nimekad näiteks Dohnányi,
Vecsey.

Mis annab siis nüüd ungari kultuurile
ta omapärasuse? Millest johtub see, et un-
gari kultuur on nii euroopa- kui ka unga-
ripärane? Bálint Balassa näiteks oli eu-
roopa suurim renessansi lüürik XVI sajandil,
aga kui ääretu erinev oli ta siiski teis-
test maailmakirjanduse renessansi lüüri-
kuist! János Arany on oma ballaadides ja
eepikas, Petöfi ja Ady lüürikas euroopa-
likkuse kõrval tüübiliselt ungarlikud. Võib-
olla just ungari ajalugu, selle kasvatus Ida
ja Lääne piiriradadel ja ülalnimetatud alg-
kultuurilised tunnused määravad selle tu-
geva omapärasuse. Need küsimused jäägu
aga lähemalt euroopa rahvavaimu võrdleva
uurimise lahendada.

Dr. Fr. R. Faehlmann rahvuslasena

itte üksi meie lähema naabermaa Läti, vaid sama hästi ka Soome rahvuslik ärkamine langes üldistes peajoontes kokku Eesti rahvusliku ärkamisega. Keeleharrastus ja huvi rahvalaulu ning muinasvara vastu tõuseb esiplaanile rahvusliku ärkamisaja algul nii Soomes kui ka Eestis. Ajaliselt jõuab küll Soome oludekohaselt Eestist ette, kuid sisuliselt areneb mõlema maa rahvuslik ärkamine ühtlast rada: fennofiilide rahvuskultuuriline missioon Soomes ja estofiilide oma Eestis on mitmeti ühtlane. Kui Soome Kirjanduse Seltsis a. 1842 esitatakse nõue Soome keele harimiseks: „Meie ülesanne on teaduslikult keelt uurida, meie istutame puu, meie lapsed ehk istuvad ta varjus“, siis esitati samu nõudmisi ka meie rahvusliku ärkamise eelpäevil. Vaatamata sellele, et lahetaguse Soome majanduslikud, poliitilised ja hariduslikudki olud erinesid põhiliselt Eesti oludest, võis siiski Soome ja Eesti rahvusliku ärkamise ajaline vahemaa piirduda ainult mõne aastakümnega. Nii olid kahe rahvusliku eepose — Kalevala ja Kalevipoja — koostajad E. Lönnrot ja F. R. Kreutzwald kaasaeglased ja aastailtki ühevannused, kuigi Kalevala ilmus kümme aastat enne Kalevipoega.

Möödunud sajandi esimene pool oli meie rahvale kohutavalt raskeks ajajärguks. A. 1816 ja 1819 talurahvaseadustega antud kodanikuõigused muutsid vaba kodaniku

majanduslikult vaatekohalt lindpriiks. Kohanemine uute oludega ei olnud kerge. Tolleaegne rahvakoolgi langes mõisalt valla kogukonna ülalpidamisele. Vabad kodanikud aga, kelledest koosnes valla kogukond, olid majanduslikult kõige raskemas seisukorras ja neil puudus kindel jalaasegi. Uues asundusajajärgus kiratses talupoeg, kiratses valla kogukond ja kool. Ainukeks kirjavaraks oli vaimulik kirjandus, kuna ilmliku kirjanduse vajadusi pidi kaua aega täitma valgustav tähtsamat ja kalendrisaba. Tõusevad talupoegade rahuused, mis surutakse veriselt maha. Nõuab palju aega, enne kui hakkab majanduslikult paranema talupoja senine lootusetu ja raske seisukord. Ühtlasi aga paranevad väljavaated ka hariduslikul alal, mis annab hoogu meie tõusvale rahvuslikule ärkamisele.

On aga täiesti ekslik arvata, et C. R. Jakobson — meie ärkamisaja kandvamaid kujusid — tõusis meie tolleaegsesse avalikkusse mingi ootamatusena, nagu muinasjutuline Phoenix, kes tõuseb tuhast. C. R. Jakobsonil oli palju vastaseid ja palju poolehoidjaid, aga temal oli ka arvukas kogu eelkäijaid. Nende hulka kuuluvad vennad Peeter ja Aadam Petersonid, dr. F. R. Kreutzwald, prof. Joh. Köler, aga enne kõiki teisi dr. Friedrich Robert Faehlmann. Faehlmanni omaaegsed hinnangud eesti rahva muistse vabadusvõitluse kohta, tema vaated eesti rahva ajaloolisele minevikule,

tema arvustav seisukohavõtt kirikuküsimuseski — kõik see tõendab meile, kui sarnane oli dr. Faehlmanni ja C. R. Jakobsoni mõtteviis. See asjaolu on seda enam märkimisväärne, et dr. Faehlmannil ei olnud otseseid kokkupuuteid C. R. Jakobsoniga: suri ju dr. Faehlmann siis, kui C. R. Jakobsoni avalik tegevus ei olnud veel alanudki. Dr. Faehlmannist kui rahvuslikust suurkujust saame õieti aru alles siis, kui mõtleme sellele, et ta elas ja töötas möödunud sajandi esimesel poolel, seistes tol masendaval ja õigluseta ajal meie rahvusliku mõtte võitlusrikkal eelpostil. Dr. F. R. Faehlmanni kuju, see on tunglakandja kuju, kelle pilk on pöördunud tõusvale hommikule.

Faehlmannide suguvõsa arvatakse põlvnevat Vohnja valla Metsküla „Väälma“ talust Järvamaal. Nimetatud talukoht olevat juba rootsi aegadest peale olnud Faehlmannide käes. Friedrich Robert Faehlmann sündis 20. detsembril a. 1798 Järvamaal Hao mõisas, kus ta isa oli opmaniks. Ta kaotas varakult, juba 7. eluaastal oma ema, kes varises tuberkuloosi. Ta astus 11-aastasena Rakvere algkooli ja hiljem kreiskooli. Siin tutvub ta J. Nocksigaga, kes jääb Faehlmanni sõbraks ka hilisemal aegadel. Oma õpinguid jätkas ta Tartu gümnaasiumis, kus tal tuli võidelda majandusliku kitsikusega, kuna ta isa aineeline seisukord oli piiratud. Alatiseid majanduslikud raskused ja viletsad elutingimused põhjustasidki nähtavasti tuberkuloosi lahtipuhkemise tema küpsemal eas. Lõpetanud a. 1817 Tartu gümnaasiumi, immatrikuleerus Faehlmann Tartu ülikooli arstiteaduskonna üliõpilaseks. Organisatsiooniliselt kuulus Faehlmann nagu Kreutzwaldki korp. Estoniasse, kuhu olid koonduvad peamiselt Eestimaa kubermangust päritolevad üliõpilased. Ta lahkus aga põhimõttelistel kaalutlustel koos oma sõbra J. Nocksigaga korp. Estoniast, asudes täie jõu ja hoolega õpinguile. Siis tema isiklikus elus leidis aset armastusdraama: tema valitu suri rutulisse tuberkuloosi. Sellele ainele ongi pühendatud luuletuses „Piibo jut“ Faehlmanni elegilised read:
 „Kül on mõnigi talv jo puhunud üle ta aua.
 Ikka mo tuvike veel armas ja kallis mul on.“

Jätkates õpinguid ülikoolis, hakkas Faehlmann a. 1824 ühtlasi tegelema Tartu linna vaestearstina. Tolleaegne linna omavalitsus muidugi ei maksnud selle eest mingit tasu, kuna sotsiaalne hoolekanne oli veel lapsekingades. Aga juba üliõpilasena harrastab Faehlmann ühtlasi ka eesti keele uurimist ja see saabki lähtekohaks tema tutvusele F. R. Kreutzwaldiga, kes a. 1826 astus Tartu ülikooli arstiteaduskonda. 15. märtsil a. 1826 esitas Faehlmann arstiteaduskonnale palve lubada temale õienadada katsed „*pro gradu Doctoris Medicinae*“. Oma doktori-väitekirja kaitses F. R. Faehlmann Tartu ülikooli juures 2. nov. a. 1827, jäädes pärast seda edasi töötama kohaliku praktiseeriva arstina. Aga juba a. 1830 ilmneb Faehlmanni juures kurjakuulutav palavik, mis on iseloomulik tuberkuloosile, millesse surid tema ema ja kaks venda.

Töötades vabakutselise arstina, leidis dr. Faehlmann üldist tunnustust. Sealjuures ei loobunud ta arstiteadusliku erikirjanduse jälgimisest ega filoloogiliste huvide harrastusist. Ta vastab vormilise äraütle misega Kaasani ülikooli ettepanekule asuda korralise professorina Kaasani ülikooli uuesti asutatud kohtuliku arstiteaduse õpetoolile. Ta võtab hoogsalt osa Õpetatud Eesti Seltsi asutamisest, mille põhikiri kinnitati a. 1838. Olgu tähendatud, et asutajaliikmetena figureerivad siin teiste hulgas dr. Faehlmann Tartust, J. Nocks Rakverest ja dr. Kreutzwald Võrust. A. 1842 valitakse dr. Faehlmann Tartu ülikooli eesti keele lektoriks ja 1843. aasta sügisel kutsutakse ta loenguid pidama ka veel Tartu ülikooli arstiteaduskonnas. Valitud eesti keele lektoriks, kirjutas Faehlmann temale omase huumoriga: „Mis tehha, ei oska keelt egga kirja, pannakse vaesekest unniko otsa, laulgo kudda juhhub.“ A. 1843 valitakse Faehlmann Õpetatud Eesti Seltsi esimeheks. Sellele kohale jääb ta kuni oma surmani. Sel puhul kirjutab J. Jõgever „Eesti Kirjanduses“ a. 1915: „Niinähsti Eesti keele lektori amet kui ka töötamine Õpetatud Eesti Seltsis on peaaegu kõik Faehlmanni kirjatööd Eesti keele ja kirjanduse alalt

esile kutsunud. Ehk ta küll suurema osa neid kirjatöösid Saksa keeles kokku seadis, on need kõige suuremat mõju pärastise aja Eesti kirjanduse peale avaldanud ja Faehlmanni selle mõju pärast, mida ta avaldas, esimese järgu Eesti kirjanike hulka tõstnud.“ Faehlmanni biograafi dr. S. Talviku (F. R. Faehlmanni Album a. 1929) arvates on Faehlmann hoidnud alatiselt „eesti rahva poole, mitte sellest eemale, kui enamik kaasaegseist samast seltskonnast“. Olles ülekoormatud tööga, katkes ta nõrk tervis ja ta varises 10. aprillil a. 1850 tuberkuloosi. Ta seisis vankumatult meie rahvuslikul eelpostil ja tema kirjanduslike kavatsuste pärijaks oli tema kaasaeglane ja paarimees dr. F. R. Kreutzwald, kes Kalevipoja koostajana jatkas seda rahvuslikku tööd, mis oli alustatud dr. F. R. Faehlmanni poolt ja mis katkes ta enneaegse surmaga.

Asjaolu, et F. R. Faehlmann oli mõjustatud Prantsuse revolutsiooni ja voltäriaanluse vabameelsest mõtteliikumisest, on väljaspool igasugust kahtlust. Sellel arvamisel on ka Faehlmanni biograafidest V. Reiman, kes uuris väliseid mõjustusi Faehlmanni mõttemaailmale. Nii oli jätnud Faehlmannilegi oma mõju „värsked priiuse õhk, mis Prantsusmaalt kõige pimedamate nurkadeni välja voolas ja ka meie kodumaa paremate poegade paleid õhetama pani“. Nii oli Faehlmann esimesi, kes nõudis ilmlikku orientatsiooni meie tolleaegse rahvakooli ja hariduse alal. Jutustuses „Kalendritegija kimbus“ tõendab Faehlmann, kuidas ei jätku kõigest sellest, mida õpetab lauluraamat ja piibel. „Kes kalendrist usso kinnitust ehk inge parrandust otsib? Sedda otsigem lauluraamatust ehk Bibliist — olgo see kalendri raamatokene se ainuski, kust teist asja õppime; on ka õppetud ja teine tarkus inimestele tarbeks. Jummal on inimese ma peale perremehhiks seadnud, üks ole siis ka perremehhe kohhus omma perrepaika mõistusega ja olega arrida?“ Ja tõepoolest oligi nii, et mõõdunud sajandi esimesel poolel kalender oli peagu ainukeseks ilmliku kirjanduse allikaks. Kogu tolleaegne raamatuturg oli kiriku otseses või kaudses tee-

nistuses. Ei ole siis ka midagi imestada, kui Õpetatud Eesti Seltsi kauaaegne esimees F. R. Faehlmann toimetetas rahvale kalendrit, et sel teel vähegi teenida laiemaid hulki. V. Reimanil oli põhjust tõmmata paralleele Faehlmanni ja C. R. Jakobsoni vahel ja väita, et: „Ükski teine Eesti elu avalik tegelane ei liigu ja ei ela nõnda Faehlmanni mõtetes, nagu C. R. Jakobson.“ Aja järgus, kus puudus veel eesti ajaleht, täitis Faehlmanni toimetatud kalender selle aset. Aga oma jutustuses „Tühhi jut, tühhi lorri, tühhi assi, tühhi kõik“ jutustab a. 1842 F. R. Faehlmann: „...laske lapsed kolinna ja Jummal sõnna kõrvas veel ka muud tarkust õppida — lähheb pärrast elulus tarvis, liati rehkendamine. Agga Jummal parako, usso kõrvas meie vägga natuke kolis õppime; olgo usk sool ja muu teadmine olgo mu leib, kes siis ilma leivata läbbi saab? Lähheb tallopoeg mõnne einatustiga linna, ikka kül sömavahhe aeg ärra lähheb, enne kui rahha saab kokkoarvatud.“ Nii märgib Faehlmann uusi sihte ja vaateid meie tolleaegses hariduse ja koolikorralduses, mis seisis vaimulike täielise eestkostmise all.

F. R. Faehlmanni kirjanduslik looming ei ole väliselt suur, aga see on sisult kõrgeväärtuslik. On teada, et Faehlmann oli klassikalise haridusega ja hindas kõrgelt vana-klassika autoreid. Vana-klassikalist selgust hoovab ka tema kirjatöist. Tema koostatud „Eesti rahva muinasjuttudes“ avaldub ennekõike tema varjamatu rahvuslik usutunnistus. Tavalise motiivina esineb ta muinasjuttudes eestlase rõhutud olukord ja optimistlik lootus pääseda sellest. Nii kirjutab F. R. Faehlmann „Loomises“: „...Vanemuine läkitab veel nüüdki oma saadikuid maa peale, et inimesed laulu ära ei unustaks, aga eestlaste süda on lahkeist lauluviisidest rõõmu tundma liig rõhutud; ometi aga usuvad nad seda tötust, et Vanemuine saab ise ükskord tagasi tulema, kui õnne silm jälle Eesti nurmedel viibib.“ Nii nagu V. Reiman õieti tähendab, ei ole C. R. Jakobsoni ajaloolise „Kolme isamaa kõne“ põhialused uued, vaid nad kostavad vastu juba Faehlmanni kirjadest. F. R. Faehl-

manni rahvuslik doktriin tunneb rahva õnnelikku kauget minevikku, ränkrasket tänapäeva ja lootusrikast tulevikku. Aga need on sisuliselt samad dialektilised põhimotiivid, mis esinevad ka C. R. Jakobsoni „Kolmes isamaa kõnes“. Faehlmanni muinasjutus „Endla järv ja Juta“ saab Juta Ilmariselt kuldse liniku ja igakord, kui ta pani liniku silmade ette, nägi ta „õnnelikku minevikku“. Aga minevik pidigi õnnelik olema, kuna eestlane ja jumaladki olid ühest soost. Nii jutustab Faehlmann muinasjutus „Lood Kalevipojast“: „... Kes oli siis Kalevipoeg? Tema oli, lühidalt üteldes, üks meie seast, vanade jumalate sugust ja Vanaisa pailaps.“ Et Faehlmanni muinasjutud olid kirjutatud rahvusliku äratamise tähe all, see ilmneb kõige otsemalt muinasjutust „Lood Kalevipojast“. Siin on muinasjutu välisesse vormi peidetud sotsiaalsedki motiivid, siin on sageli koguni raske eritella, kus algab allegooria ja kus lõpeb tõelikkus. Faehlmann jutustab siin, kuidas on sakslane „kõik teinud, mis ta jõus oli, et eestlast veoloomaks alandada — tal ei ole see korda läinud; uued olud, mis maa ümber muutsivad, uus usk, mis ennast tema endisele lihtsale jumala-auustamisele karmilt vastu seadis, ei ole siiski jõudnud teda ennast ümber muuta.“ Aga samas edasi jutustab Faehlmann: „... Mis sakslane teile pakub, seda ärge pidage mitte heateoks ja mis ta ütleb, ei ole mitte igakord tõde ja tarkus. Saksa tarkusel ei ole kord meie keskel edu ja kui ta melle ühe käega annab, siis on teine käsi juba valmis võtma.“ Kirjandusliku realismi ja süngete varjupiltide kõrval on muinasjuttudes tunda usku homsesse päevasse, nagu Faehlmanni muinasjutus „Vanemuse laul“, kus kõneldakse Vanemuse tagasitulemisest siis, „kui õnn uuesti maapealsetel nurmedel aset võtab“. Nii tundub, et F. R. Faehlmanni mõistukõneline muinasjutt on ainult kirjanduslikuks võtteks ja abinõuks, et sel teel agiteerida eesti rahvusliku mõtte tõusvat liikumist. Muinasjutu kirjanduslik vorm on see, mis lubab Faehlmannil jutustada Kalevipoja võitlustest „raudriidelistega“, kelle vastu Kalevipoeg ei tunne vähimalgi määral halas-

tust. Sealjuures ei valmista lugejale raskusi muinasjutu lahtimõistatamine ja selgusele jõudmine, et siin on tõeliselt tegu eestlaste muistse vabadusvõitlusega. Ainult muinasjutuline kirjandusvorm lubab jutustuses „Keelte keetmine“ eestlaste keelt lugeda jumalate keeleks. Vähemalt muinasjuttus on lubatud Vanaisal ütelda eestlastele: „Teie peate ennast minu esimeseks rahvaks nimetama ja minu keel olgu teie keel.“ Ainult allegooria ja piiritu mõttelend võis õhutada F. R. Faehlmanni väite kinnitamisele, et eesti rahvas on jumalate äravalitud rahvas. On iseendastmõistetav, et rahvusküsimuse resoluutne käsitlemine nõudis Faehlmannilt noil aegadel kodanlikku julgust ja iseteadvust. Et Faehlmanni kirjanduslik tegevus ei olnud meelepärane kohalikele võimukandjaile, seda on näha sellestki, et Tartu ülikool ei valinud teda arstiteaduskonna professoriks ja koguni vabastas tema loengute pidamisest arstiteaduskonnas.

Aga vaatamata F. R. Faehlmanni seltskondlikule ja kirjanduslikule tegevusele, mis ei lase kahelda tema rahvusluses, on siiski F. R. Faehlmanni pubul avaldatud mõtteid, mis ei tule kasuks ta rahvuslusele. Nii on V. Reiman, M. Kampmaa, A. Jürgenstein ja Fr. Tuglas arvustanud F. R. Faehlmanni rahvuslikku maailmavaadet ja leidnud selles olulisi lünki ja puudusi. V. Reiman analüüsib Eesti Üliõpilaste Seltsi Albumis nr. 4 a. 1899 F. R. Faehlmanni käsikirja „Mein Streit mit Noleken u. Liphari“ ja jõuab otsusele, et F. R. Faehlmanni arvates olevat eesti rahvas määratud kadumisele. Samale otsusele jõuab F. R. Faehlmanni suhtes ka A. Jürgenstein, kes artiklis „F. R. Faehlmanni rahvuspoliitilised vaated“ (v. „Friedrich Robert Faehlmanni Album“ — 1929. a.) väidab, et Faehlmann „tol ajal isegi oma mõistuse juures oli arvamisel, et eesti rahvas kadumisele on määratud“. Aga samu mõtteid kordab kinnitavalt ka Fr. Tuglas oma teoses „Eesti Kirjameeste Selts“ a. 1932, lk. 14, arvates, et F. R. Faehlmannile ei olnud võõras mõte: „eesti rahvas sellisena kaob, kuid enne seda tuleb päästa tema rahvuslik vaimuvara“. Siit Fr. Tuglase etteheited tolleaegsele rah-

vuslikule liikumisele: „Kuid ometi on selge, et see liikumine rahvale head soovides rahvast ennast kui organiseeruvat, aktiivselt osavõtvat, kollektiivselt teotsevat nähtust ei arvestanud.“ Etteheited, mis osaks saanud F. R. Faehlmannile, on küllaltki rängad ning tahtmatult tõuseb küsimus, kas oli siis F. R. Faehlmann tõeliselt vaimusugulane A. Grenzsteinile? Olgu aga siinkohal juba ette kinnitatud, et etteheited F. R. Faehlmannile on sisuliselt põhjendamata ja ekslikud, olles rajatud F. R. Faehlmanni puudulikule tundmisele.

Et küsimuses selgust saada, tuleb paratamatult lähema vaatluse alla võtta F. R. Faehlmanni käsikiri „Minu tüli Nolekeniga“. Nagu nähtub käsikirjast, oli dr. Faehlmann palutud 7. jaanuaril a. 1842 Tartu lähedal asetsevasse Luunja mõisa, et ravida omaaegset sillakohtunikku Ernst Nolekenit. Seal siis tekkiski Faehlmannil tüli Ernst Nolekeni isa, vana parun Georg Nolekeniga, kes oli Liivimaa aadlike vanameelsete partei juhiks, maapäeva saadikuks ja Tartu maakohu assessoriks. On teada, et just 1842. aastal, millal juhtus tüli Faehlmanni ja Nolekeni vahel, püüdsid maapäeva vabameelsemad saadikud läbi viia olulisi uuendusi Liivimaa tolleaegsetes agraaroludes, millele astus ägedalt vastu parun Noleken. Temal läkski korda Peterburis tühistada 1842. a. veebruaris maapäeva poolt vastuvõetud talupoegade kaitsemäärusi. Tüli F. R. Faehlmanni ja Nolekeni vahel leidis aset mõned päevad enne aadlike raskeid siseheidlusi maapäeval, kus lõplikuks võitjaks jäid vanameelsed eesotsas parun Nolekeniga. Merkeli vabameelsed valgustusaja ideed olid unustatud ja kohalik koorekiht tagus kahjurõõmsaid vemmälvässe, kus Merkeli mõnitati „*Ferkel'i*“ (põrsa) täisriimiga. Jutuajamine Faehlmanni ja Nolekeni vahel Luunjas puudutab algusest peale talupoegade olukorda. Jutu algataja osa langeb vanale parun Nolekenile. Ta jälgib Faehlmanni läbi tubade rea, kusjuures Faehlmann avaldab mõtet, et talupoegade seisukorda, mis on meeletult kult raske, tuleks kergendada. Ägeduses tungib Noleken kallale ka õpetatud Eesti

Seltsile ja pärib Faehlmannilt: „Ütelge mulle, mida tahab õieti teie Eesti Selts talupoja-keele harimisega? Kas ei oleks parem, kui ta jääks tähelepanemata ja kaoks täiesti — see oleks kõige mõistlikum soov ja heategu rahvale. Parem tehtagu nad sakslasteks.“ Sellele vastab Faehlmann järelcandvalt: „See on ka minu ja õpetatud Eesti Seltsi arvamine. Aga küsimus ei ole ära tehtud kahe sõnaga. Esiteks tuleb uurida seda, mida tahetakse lasta minna kaduma. On tõesti väga vähe vaeva nähtud eesti keelega ja see sisaldab palju, mille vastu tunnevad suurt huvi keeleuurijad.“ F. R. Faehlmanni isikulisele omaksvõtmisele ongi rajatud etteheited tema rahvusluse arvel. Oluline on siin, kas Faehlmanni eesnimetatud omaksvõtmist tuleb hinnata kui väliste olude poolt pealesunnitud kontsessiooni ägestunud Nolekenile, või avaldas F. R. Faehlmann siinkohal oma põhimõttelisi seisukohti? Kõik andmed näitavad, et tegemist on siin F. R. Faehlmanni kontsessiooniga kohalikule võimukandjale, aga mitte tema põhimõttelise lähtekohaga.

Ei ole iseenesest vähimatki kahtlust selles, et Noleken võttis eesti rahva kadumist kui soovitud ja heameelega nähtud väljavaadet tulevikku. On teada, et 9. märtsil a. 1864 pidas piiskop Walter Riias maapäeva avamisel kõne, milles ta toetas mõtet, et eesti keel ja rahvas tuleks sootuks hävitada. Metsikud mõtted rahva ja keele hävitamisest ei ole ajaloos uudsed. Et mitte liiga kaugele minna näidetega, tuletame meele, et möödunud sajandi algul ootasid rootslased, et soomlased langevad neilegi suhu küpse saagina, kusjuures tehti plaane, kuidas terve soome rahvas võiks kõige kergemini ja rutemini omaks võtta rootsi keele ja muidugi ka meele. Veel a. 1870 kirjutas „E. Postimees“ nr. 42 ühe oma artikli pealkirjaks: „Mis sest kartusest ehk lotusest arvata, et Eesti rahvas mitte kauaks Eesti rahvaks ei jäda?“ On iseenesestki selge, et kohalikud baltisaksa võimukandjad ei jäänud eesti tõusva rahvusliku mõtteliikumise tummadeks pealtvaatajateks. Nii oli C. Schirren üks ägedamaid baltisaksa rahvuslasi, kes Tartu ülikooli omaaegse professo-

rina oli veendunud selles, et eestlased tulevad ümber rahvustada ja germaniseerida, et eestlased kui rahvas kaoks. Meie teame Jaan Adamsoni kirjast dr. M. Veskele, et a. 1863 käis Tartus Holstre valla saatkond E. Aleksandri kooli asutamise pärast ja saatkonnale avaldas C. Schirren, „et see Eestlaste kõige õigem ja õnnelikum tee olla, kui nad Saksteks saaksivad ümber muudetud.“ (EKLA.) Aga paremal arvamisel ei olnud eesti rahva tuleviku saatusest ka vene omaaegsed võimukandjad. Ainult seal, kus kohalikud balti-saksa ringid olid arvamisel, et eestlane peab muutuma sakslaseks, arvasid venelased, et eestlane peab liituma ja assimileeruma venelastega. Nii kirjutas Eestimaa omaaegne kuberner S. V. Šahhovskoi, kes on üldiselt tuntud oma lojause suhtumisega eesti talupoja vastu, Liivimaa tolleaegsele kubernerile A. S. Zinovjevile a. 1885: „Ei ole karta iseseisva eesti rahva tekkimist. Seda ei ole iialgi ja olla ei või.“ (v. „Vürst S. V. Šahhovskoi Arhiivist“ — III anne, lk. 209.) Nii on päris ilmne, et Nolcken oma jutujamises Faehlmanniga avaldas oma põhimõttelisi lähtekohti ja vaateid kõne all oleva küsimuse üle.

Hoopis teine olukord esineb, kui vaadelda F. R. Faehlmanni osa selles kuri kuulsas tülis. See on täielises vastuolus kogu F. R. Faehlmanni elu ja tööga, kõnelemata tema kirjanduslikust tegevusest. F. R. Faehlmann oli maailmavaatelt liberaal ja voltärinaalne, kes arstis tasuta linna vaeseid. F. R. Faehlmann ei olnud selleks tõusiklikuks ulaharitlaseks, kes õpingute lõpetamisega teeb ühtlasi ka lõpparve oma rahvaga. Juba E. Lönnrot iseloomustas oma isikliku mulje järgi Faehlmanni kui nõudlikku, agarat ja tublit eestlast („*ankara virolainen*“). Veel novembris a. 1842 — tüli Nolckeniga oli sama aasta jaanuaris — avaldas Fr. R. Faehlmann oma uurimuse „*Versuch die estnische Verba in Conjugationen zu ordnen*“, kus ta ette toob asjaolu, et eesti keel on vastu pidanud 800 kõige raskemale aastale, milletõttu tuleb austusega tagasi vaadata aegadele enne seda 800 aastat. Ta põhjendab eesti keele oskuse va-

jadust: tahab keegi rahvalt õppida — peab ta tundma keelt; tahab keegi rahvast õpetada — on keele tundmine seda vajalisem. Tema arvukad filoloogilised tööd kannavad praktilist ülesannet, mida üles seadis eesti keele lektori õppetool Tartu ülikooli juures. F. R. Faehlmanni filoloogilised uurimused ei olnud selleks kirja pandud, et säilitada ajaloole ühe kadumisele määratud rahva keelelisi sugemeid. Seesugust romantilist põhijoont F. R. Faehlmanni töökas ja otsivas vaimus küll ei olnud. See on temale hiljem juure luuletatud.

Muidugi oli F. R. Faehlmanni saatus raske. Teda ei mõistnud Luunja Nolcken ja teda ei mõistnud Anton Jürgenstein. Aga tuleb ka A. Jürgensteinist aru saada, sest tal ei olnud sugugi kerge autodidaktina arvustada F. R. Faehlmanni. Muidugi on grammatilise interpretatsiooni vaatekohalt A. Jürgensteinil täiesti õigus hüüda: karauul! Kuid olukord muutub, kui tähelepanelikult läbi lugeda kogu F. R. Faehlmanni kirjeldus tema tülist Nolckeniga. F. R. Faehlmann võtab aadlike vanameelse partei juhi ja maapäeva liikme ees oma kaitse alla talupoja ja ütleb: „Teie ütlete, talupoegi ei rõhutavat. Talupoeg ütleb, et ta on kõige väljakannatamata olukorras. Kellel on õigus? Eesti talupoeg on kõige vähesemaga leppiv inimene maailmas, kes on täielikult rahul, kui ta oma raske töö tasuks leiab igapäevast leiba. Aga seda temal ei ole. Tema väljad seisavad tühjad ja ta läheb vastu hirmsale kevadele ja suvele.“ Kui F. R. Faehlmann olnuks põhimõtteliselt vaatekohal, et eesti rahvas on määratud kadumisele, siis ei oleks tal vähimatki vajadust olnud kaitsta eestlast võimukandja ja maakohtu assessori ees.

F. R. Faehlmannist on küllaltki kirjalikke mälestusi jäänud, nagu ta kirjad F. R. Kreutzwaldile, milledes avaldub tema kõige otsesem ja siiram osavõtt eesti rahva päevamuredest ja hädadest. Nii kirjutab 16. juunil a. 1842 F. R. Faehlmann dr. Kreutzwaldile: „Talurahva- ja maaasjus ei tohi midagi kirjutada, kuni edaspidise korralduseni — nii on kindralkubeneri käsk.“ Aga samas kirjas kurdab Faehlmann: „Sah-

Jean ja Karin Barillet

Seinavaip

Henri Matisse

Seinavaip „Papeete“

men on tšensor ja sa tunned teda. Hiljuti küsis ta minult: kas Teie juba kalendri kallal töötate? Siis palun aga vähe taltsamaid kirjutisi, muidu käänatakse meil kõigil kael. Hueck tahtis avaldada suure kirjatöö siinsete provintside üle: trükk keelati siin ja Peterburis ära.“ Aga oma kirjas 11. veebruarist a. 1843 kurdab F. R. Faehlmann dr. Kreutzwaldile: „Mina vaene tunnen end üksildasena ja mahajäetuna. Aita mind nõu ja jõuga. Palju asju keerleb ringi peas, kuid vähe saab võimalik olema teostada.“ F. R. Faehlmann oli töömees, kes ise ei kartnud tööd ja kes õhutas teisigi tööle. Ta kirjutab 26. VII 1843 dr. Kreutzwaldile: „Olle virk, vana mees, katsume tehha ja kohhendada, kui kaua ello veel kestab, et rahhoga kaks kät rindade peale võiksime panna, kui kikkas Juttale kutsub. — Nüüd aga jä Jummalaga ja kirjota üks illus kalendri jut.“ F. R. Faehlmann oli eestlaste väljarändamise ja usuvahetuse vastu, aga ta hindab ka siin tõelist olukorda ja näib mõistvat ka usuvahetajaid. Ta kirjutab dr. Kreutzwaldile 27. sept. a. 1845: „Imelikkudest sündmustest Tartus oled küll juba kuulnud. Siin on rahvas päris hull — 10.000 kaupa jooksevad tormi papi maja peale; kuid rahvas arutleb siiski kaunis mõistlikult ja just sellepärast pean mina protestantismi asja meie provintsidest täitsa kadunuks.“ „Meie viletsus on jõudnud tipuni, kõik näevad seda, aga keegi ei aita; ja kui meie kord jälle tõsiselt kaebame, siis söimatakse meid mässajateks ja saadetakse sadadekaupa Siberisse. Seda teevad meie protestandi kaasusulised.“ Kõigest nähtub, et F. R. Faehlmann ei olnud mingi kaunishing, kes korjas ajaloo kaante vahele koltunud mälestusi kadumisele määratud rahvast. F. R. Faehlmann oli sotsiaalseiski küsimustes uurija ning arutleja. Sellepärast ei ole õige, kui rajatakse ta üksikule väljendusele, mis avaldatud ta tüüls Nolckeniga, kogu tema tegevuse üldhinnang F. R. Faehlmann ei olnudki seesugune romantik, nagu teda tahetakse esile tuua meie kirjandusloolaste poolt. Ta oli sageli mürgine, ta huumor oli tihti lähedane sarkasmile, näit. juhul, kui ta kirjutab dr. Kreutzwaldile tol-

leaegse vaimse tsentrumi — Tartu puhul: „Hottentotias ei ole midagi uut.“ F. R. Faehlmann teenis kõige siiramalt oma rahvast ja oli rahvusküsimuses sihiteadlik.

F. R. Faehlmann ja parun Nolcken olid maailmavaateliselt vastandid. Võiks ütelda rohkemgi. Nad olid vaenlased oma arusaamistes ja rahvuspoliitilistes kontseptsioonides. See ei võinudki teisiti olla seal, kus üks oli eestlasest vabameelne arst ja voltäriaanlane ja teine — kohaliku maakohtu assessor ja vanameelsete partei juht Liivimaa aadlike maapäeval. Juba F. R. Faehlmanni lahkuminegi pärast tüli Luunjast oli märkimisväärne. F. R. Faehlmann kirjutab selle üle, kuidas ta juba mõnda aega oli oma käes hoidnud uksepidet ja siis lõpuks avanud ukse, et lahkuda Luunja parunimõisast. „Ta (Nolcken) seisis seal, silmad pärani, suu avatud, nagu ta tahaks veel midagi ütelda — aga ma (Faehlmann) läksin sealt.“ Kui tõuseb tüli poliitilistes või rahvuspoliitilistes küsimustes ja kui on ühele kätte antud täieline võimuküllus, siis on ilmne, et nõrgemalt poolelt säärases tüüls ei sa nõuda täismääralist avameelsust. Sellepärast ei ole õige, kui meie kirjandusloolased asetavad ühele vaekausile F. R. Faehlmanni omaksvõtmise võimukandja ees ja teisele vaekausile kogu terve tema elu ja töö, et siis ütelda dotseerides: vaadake, millised mõtted ja tunded olid F. R. Faehlmannil. See järeldus on lõpuni ekslik.

Kohapealse võimukandjana ei olnud parun Nolcken sobivaks paarimeheks F. R. Faehlmannile, et vabalt vaielda talupoja toleaege olukorra ja rahvusküsimuse üle. F. R. Faehlmann ei kokkunud siiski tagasi, et kaitsta kohaliku võimumehe ees eestlast, mis ilmneb ta kirjeldusest tüli puhul Nolckeniga. „Kui sa ei soovi vaikida, siis ütled asju, mis temale (Nolckenile) ei meeldi. Aga kas ta (Nolcken) ealgi andestab seda, et sa viisid tema seisukorda, et ta pidi sinule õiguse andma.“ Ja Luunja parun Nolcken ei olnud küll niisugune aumees, kes oleks andestanud lahkavamusi vastuvaidlejale. Ja nii juhtuski, et mõni päev pärast F. R. Faehlmanni tüli Nolckeniga sai Faehlmann kutse kindralkubernereri sel-

leagsest kantsleidirektorilt Tiedeböhlilt ilmuda kindralkuberner Pahleni jutule. Kindralkuberner Pahlen võttis õigeaks, et parun Nolcken on esinenud kaebusega F. R. Faehlmanni vastu. Neis oludes on aga vaidlematult ilmne, et F. R. Faehlmanni järeleandlik kontsessioon ta vaidluses parun Nolckeniga oli tehtud väliste olude sunnil ja seda ei tule võtta kui F. R. Faehlmanni põhimõtetist seisukohta, nagu seda on ekslikult teinud V. Reiman, A. Jürgenstein, M. Kampmaa ja Fr. Tuglas. Meile on tuntud näiteks Jüri Vilmsi seletused, mis antud 10. juulil a. 1908 vene sandarmivalitsuse esindajatele, kus Jüri Vilms kinnitab, et ta ei tunne Lui Oleskit. See oli silmapilguline paratamatus. Iga mees, kes tahaks sellest Jüri Vilmsi ülekuulamise aktist teha järeldusi, mis on kooskõlas grammatiliste tekstidega ja Vilmsi tähttähelise seletusega, langeks paratamatult eksituse ohvriks. See on juhtunudki F. R. Faehlmanni arvustajatega, kes on rahuldunud grammatilise interpretatsiooniga selle asemel, et uurida küsimust sisuliselt, psühholoogiliselt, loogiliselt ja ajalooliseltki vaatekohalt.

Meie kriitika on konservatiivselt ja sageli ilma enesekriitikata edasi kandnud eelarvamusi, küsimata, kas vastavad need eelarvamused tõe ja õigusele või mitte? Seal kus meie kirjandus vabanes juba sajandi vahetusel kiriku mõju alt, on endisaegne hoiak ometi säilinud kriitikas. Austades vankumatult autoriteetide poolt väljendatud seisukohti, on meie kriitikale sageli olnud tähtsuseta kirjaniku isikuliste ja iseloomuliste omaduste lähem uurimine, val-

gustamine ja esiletõminegi. Aeg ja ühiskondlikud olud, sotsiaalne väline seisund, milles elas ja töötas arvustatav kirjanik, on olnud meie kriitikale sageli päris kõrvaliseks küsimuseks. See meie kriitika „köverpeegel“, tundub, on eriti tabanud meie kirjanduse ratsionalistlikku mõttevoolu. Aga selle päris huvitava küsimuse juures tahaksime lähemalt peatuda teisel, kuna see ei puuduta mitte üksinda dr. F. R. Faehlmanni.

F. R. Faehlmann oli teoinimene, seistes rahvusliku liikumise alguspäevil eestluse kaitsel. Talle sai osaks sama saatus, mis dr. Mihkel Veskelegi: hinnang, mis on võrdne hävitavale mahategemisele. Eriti A. Jürgensteini poolt on nii F. R. Faehlmanni kui ka dr. M. Veske arvel langenud kõige teravamaid etteheiteid. Kuid see mahategev hinnang on põhiliselt ekslik nii dr. F. R. Faehlmanni kui ka dr. M. Veske suhtes. F. R. Faehlmann oli möödunud sajandi esimesel poolel igatahes suurem rahvuslane kui paljudki eesti haritlased, kes kuni meie omariikluse alguspäevadeni piilusid kõstrite ja õpetajatena kirikumõisadest parunimõisadesse, tegid linnas mitmesuguste ametimeestena rahvusküsimuses kontsessioone kontsessioonide järel, ja kes nüüd leidsid paraja aja kodumaalt lahkumiseks. F. R. Fehlmann oli esimesi suuri eestlasi ja sihiteadlikke rahvuslasi. Ta ei oleks seda olnud, kui ta ei oleks kihutanud Eesti rahvuslikku mõtteliikumist, kui ta ei oleks olnud tüllvahekorras Luunja parun Nolckeniga ja Tartu tollaegse ülikooli juhatusga.

Mõtteleja Johannes

nd kurnates ja nälgides,
Tõe pelgupaika jälgides
Johannes ringi käis.

Kord üsna punapõsine,
nüüd aina süngelt tõsine,
mees nagu haige näis.

Ta heitles oma aatega
ja elu põhivaatega
kõik sammud eluteest.

Ent Mõte, üsna selgudes,
vist püüdja haardest pelgudes
kui lõoke lendas eest.

Ja ainus rõõm ses kaotuses,
et kõrges taevalaotuses
ta kuulis laulmas tõtt ...

Kuid uskudes, et kord ta näeb
veel õnnistust, et korda läeb
Tõe püüd ja pihkuvõtt,

Johannes jälle süvenes,
et pahedes kui hüvedes
kord koorest murduks tuum,

ja vaimus Kõiksust tajudes
ta valgustatud ajudes
saaks selgeks Aeg ja Ruum ...

Nii kustus põsepunagi,
sest mees kui prohvet kunagi
käis rasket vaimuteed —

läks päevi toitu toomata
ja rammusamat joomata
kui ainult kanget teed.

Ja jälle — taevas kõneles,
õõ vaikus tarkust sõneles,
tõekirju virvles vees ...

Johannes ootel värises —
kas Tões ja Vaimus pärises
suur õnn ju ukse ees?

Ürgpimeduses põlises
õrn leek kui tahis õlises
lõi lõkkele ta eel —

kui mööda traati pinevat
ta tundis ennast minevat
vaid mõnda sammu veel ...

Oo, jõudu, jõudu hingele,
et lõplikule pingele
veel vastu suudaks vaim —

et kõrgena ning uhkena
Tõe tulemereks puhkeda
võiks vilkuv mõtteaim!

Kuid äkki — õnnes tohutus
tumm karjatus, ränk kohutus —
must, pime taevateik.

Sest vaata — nagu alati
taas pimedusse salati
Tõe habras virvahelk ...

Hall hommik koitis ruutudes,
ent silm kui kõrde puutudes
täis tuli soolast vett,

kui jälle maiseks murdudes
ja vaiksemeelselt kurbudes
Johannes ohkas, et —

jääb eksiteele inime
nii kaua kuni sinine
on taeva rüü ta pääl — —

kuid õige usin otsija
ja pettumuste trotsija
ehk siiski — Hüdja Hääl ...

Surma sõidulaul

Puhu, puhu,
sügistuul mu luise suhu,
anna juua jahutust!

Õõtsu, õõtsu
hõlmades ja maha löõtsu
ratsu sapsult vahutust!

Oigu, oigu
kuulda tuules — surisoigu
linnadest kui taludest.

Tõtta, tõtta,
rats, et eluke si võtta
ära maistest valudest!

Ruttu, ruttu!
Kuulda väeti lapse nuttu
kurb mu kõrvakoobastel...

Nelja, nelja —
rutt ju rongi ratastel ja —
inimene roobastel!

Hingi, hingi,
kuule, kõikjal ümberringi
vaeval nõtrund ihudes.

Lenda, lenda! —
keegi vihkab oma venda
pikka nuga ihudes...

Õö laternaga

Nagu lootusetu päeva endamõrva
haavadele õhtu mähib pilveseost.
Varjud lagunevad üle metsaserva,
tee on tühjaks jäänud käimisest ja veost.

Hämar laotab pimeduse laiaks laamaks,
kohinata liigub väsiv tuulekeel;
raagus puud kui viimset ehavalgust saamaks
vaikselt harvu latvu sirutavad veel.

Vareseidki enam õhtule ei lenda,
ainult vaikust kuuled, pimenemist näed.
Oled olematuks unustanud enda —
jalg ei astu, midagi ei hoia käed.

Õö kui enese ja kõige lõplik kaotus
raskub ümberringi ja su enda sees.
Tühi metsaäärne tee ja taevalaotus —
kõik on uppund pimeduse mustas vees.

Seisma jäänud on aeg, kõik lootused ja mured,
pole õnneks taevast ega vaevaks maad —
valgud öösse, kustud, jäljetumalt sured,
vaikselt suure pimeduse osaks saad.

Järsku — punetades kõikuv kumakera
lõikab liginedes kesköö pilkast kaost —
viirastuvaist põõsaist vilkuv tuletera
tooks kui sõnumit veel uue päeva aost.

Mööda metsateed üks naine laternaga
tuleb raskeil sammel, süles kandes last,
kes ju õla najal väsimusest vaga,
hällituseks ema ettevaatlik ast.

Nähes neid kesk tule uduähmast paistet
pimedusest jälle maa ja laotus said.
Nägin varjudest neist mööda vaaruvaist, et
tunnen minagi neid metsi ja neid maid.

Ole õnnistatud naine laternaga,
oma lunastaja kandja öisel teel!
Surmast äratatu astub sinu taga —
öö on pilkane, kuid mitte viimne veel.

Mõnda Soome teaduste alalt

Soome teadused osutavad nii suurt laiust kui ka sügavust, et õieti võimatu on kõigist neist lühikese kirjutise raamides aru anda. Täpsemate üksikandmete ja nimede loetlemisest ei saa neil eeldustel juitugi olla. Käesoleva kirjutise autor on nagu varas, kes on sattunud rikkalikku aarde-aita ning ruttu-ruttu seal peab midagi haarama. Igaühele on selge, et niisuguse ettevõtte tagajärgede suhtes on õnnel ja juhusel otsustav sõna kaasa rääkida.

Soomes on teaduse arenemiseks olnud hoopis avaramad võimalused kui Eestis. Kuigi ka Soome XIII sajandil sattus võõra võimu alla, ei olnud sel niisuguseid tagajärgi kui Eesti iseseisvuse kaotamisel. Soome moodustas tähtsa, teiste provintsidega üheõiguselise osa Rootsi riigist. Sisemine ühiskondlik korraldus kujunes Soomes Rootsi eeskujul, kus iseteadlik vaba talupojaseisus küllaltki kaaluvat osa etendas. Ka rootsi soost Soome kodanike aktiivset huvi Soome kultuuri vastu ei sobi võrrelda meie saksa soost pastorite jt. mannetu rahvavalgustusliku tegevusega. Lõpuks, kuid mitte vähem tähtsa asjaoluna, on ka majanduslikud võimalused Soomes olnud ja on ka edasi märksa soodsamad kui meil.

Intensiivsem teaduste harrastus Soomes algab oma akadeemia asutamisega Turus a. 1640. Enne seda olid Soome teadusehimalised noored pidanud õppima välismaa

ülikoolides: algul Pariisis, hiljem Prahast, pärast a. 1409 Leipzgis, Wittenbergis ja muis Saksamaa ülikoolides, kõige hiljemini ning kõige enam Soomele lähimas Rostocki ülikoolis. Pärast suurt Turu tulikahju ülikool viidi a. 1828 üle Helsingisse. Praegu on selles tegevad 90 korralist, umbes 30 erakorralist professorit ja 20 adjunkti, umbes 140 dotsenti ja 60 muud õppejõudu. Ülikoolil on 5 teaduskonda: filosoofia-, usu-, õigus-, arsti- ja põllundus- ning metsandusteaduskond. Filosoofiateaduskond ja guneb ajaloo-keeleteaduse ja matem.-loodusteaduse osakonnaks. Ülikooli juures töötab ka võimlemisinstituut, mis valmistab ette võimlemisõpetajaid. Peale selle töötab Turus veel kaks eraülikooli: soome ja rootsi. Mõlemad on väikesed: soome ülikoolis (asutatud 1922) on 2 teaduskonda ja 15 korralist professorit, rootsi ülikoolis (as. 1919) vastavalt 5 ja 25. Helsingis on veel riiklik tehnikaülikool (as. 1879). Selles on arhitektuuri-, teede- ja vesiehitisteening põllundustehnika-inseneride, mehhaanika- ja elektrotehnika-, keemia-, geodeesia- ja üldosakond; kavatsusel on asutada mäetöö-osakond. Tehnika-ülikoolis töötab umbes 33 professorit ja 40 muud õppejõudu. Kõrgemaist õppeasutistest tuleb veel nimetada Jyväskylä pedagoogilist ülikooli (as. 1934), soome kaubandusülikooli, rootsi kommertsinstituudi ülikooli-osakonda, Turu rootsi ülikooli juures töötavat kaubandusinstituuti ja Helsingi sotsioloogia-ülikooli.

Üliõpilaste arv kõrgemais õppeasutistes oli a. 1895 umbes 2000, a. 1920 umbes 3500 ja praegu umbes 9000. Üliõpilastest on umbes 30 prots. naisi ja 86 prots. soome emakeelega.

Veel möödunud sajandi alguskümneil keskendus kogu teaduslik tegevus Soomes ülikooli ümber. Vähehaaval võttis maad spetsialiseerumine ja sellega käsikäes siirdus teaduslik uurimistöö teaduslikele seltsidele. Vanim üldisloomuline teaduslik selts on Suomen Tiedeseura, as. a. 1838. Teine üldist laadi teaduslik selts, Suomalainen Tiedekatemia, asutati alles a. 1908. Mõlemad annavad välja mitut teaduslikku seeriat. Rohkearvulistest eriseltsidest on võimalik mõnda nimetada ühenduses vastava ala käsitlemisega.

Soomlaste teaduslikes harrastustes on väljapaistval, õieti esikohal rahvuslikud teadused, mille hälliks oli Turu akadeemia ja esimeseks suuremaks esindajaks Henrik Gabriel Porthan (1739—1804), geniaalne poliitoloog, kes kirjutas esimese uurimuse soome (rahva-)luule kohta ja esimese tööpoollest kriitilise arutluse Soome ajaloost. Ta oli tegev ka soome ja selle sugukeelte uurimise alal, osutas tähelepanu soome maateaduse ja rahvateaduse seikadele ning puudutas kirjandusloolisigi küsimusi. Tema kaasaegne oli Kristfrid Ganander, suure käsikirjalise sõnaraamatu ja vähema mütolooilise trükise autor. (See tema soome mütoloo jaoks sai ms. eesti ärkamisromantika mütolooiliseks katekismuseks.) 19. sajandil võttis rahvuslik teadus Soomes järjest suuremat hoogu. Olulise tõuke selleks andis „Kalevala“ väljaandmine E. Lönnroti poolt a. 1835. Hoopis teravamalt kui enne kerkis nüüd küsimus soome rahva algupära, algasupaiga ja muistse kultuuri kohta. Küsimusele „kust?“ püüdis esimesena vastata M. A. Castrén. Selleks töötas ta a-il 1841—1848 väsimatult Põhja-Venemaa ja Siberi jääs ning lumes, küllastades samojeede, ostjakeid, voguleid kui ka türgitatarid rahvaid, õppides nende keelt ja kogudes igasugu etnoloogilist ainetikku. Lõpuks arvas Castrén olevat leidnud lahenduse: tema uurimused osutasid Altai mäes-

titule, kust põlvneksid kõik soome-ugri hõimud. Kui niiviisi soome-ugri rahvaste häll oli kindlaks tehtud, siis tekkis soov nähtavale tuua muistiseid, mis olid maha jäänud nende hõimude endistele või praegustele asukohtadele. Selle ülesande võttis endale J. R. Aspelin, kelleni oli jõudnud teade imelikest pealkirjadega kividest Jenisei ülemjooksul Siberis, mis võiksid esindada kõige vanemat soome-ugri kirjakeelt. Aspelin tegi 1887—1889 põhjaliku uurimisreisi Siberi steppidesse ja Altaisse ning avaldas a. 1889 nood huvitavad pealkirjad, mis kuulus taani keeleteadlane V. Thomsen a. 1893 lahti mõistatas ning mis osutasid türgikeelseteks. Et Altai ümbruse muistised sedaviisi üha kindlamini osutasid türklastele, siis tekkisid kahtlused Castréni poolt nenditud sm-ugri hõimude algkodu kohta ja hiljemini ongi see mitmesugustel põhjendatud kaalutlustel siirdud Ida-Venesse Volga keskjooksu maale. Castréni põhjapanevate üksikuurimuste tähtsust see aga ei vähenda.

Lönnroti tegevusega on lähedalt seotud ka Soome Kirjanduse Seltsi asutamine a. 1831, mille eesmärgiks sai täpsemate teadmiste levitamine kodumaa ja selle ajaloo kohta ning soome keele ja kirjanduse edendamise. Alates a-st 1841 annab Selts välja ajakirja „Suomi“. Saja aasta jooksul on SKS avaldanud kokku 845 teost, kokku 235 000 lk. ulatuses. Oma tegevuse esimesil aastakümneil oli Selts kõigi rahvusteaduslike harrastuste keskuseks. Alles a. 1870 asutati Suomen Muinaismuistoyhdistys arheoloogiliste, 1875 Suomen Historiallinen Seura ajalooteaduslike ja 1876 Kotikielen Seura keeleteaduste eriharrastuste tarvis. Veel hiljem, a. 1883 loodi Suomalais-ugrilainen Seura sm-ugri rahvaste keele, muinasteaduse, muinasajaloo ja rahvateaduse uurimise soodustamiseks. Soome Rahvusmuuseum, praegu nii täielik ning keskne soome kui ka soome-ugri rahvateaduse varasalg, on õieti välja kasvanud üliõpilasosakondade ühisüritusest, millele a. 1876 tegelikult alus pandi, kusjuures muuseumi juhatajaks sai teenekas etnograaf Th. Schvindt. Oma muuseumi ülalpidamine osutus üli-

õpilasosakondadele siiski raskeks ja seepärast pakuti seda riigile, kes muuseumi a. 1893 ka üle võttis. Rahvusmuuseumi ümber koondus siis ka kogu etnograafiline ja arheoloogiline kogumis- ja uurimistöö. Hiljem tulid juure Kodu-uurimise Keskoimkond (1901), Kalevala-Selts (1919) ja Talupojakultuuri Sihtasutis (1938). Peale nende tuleb nimetada osaühingut „Rahvateaduslik Film“ (as. 1936), mille osanikeks on teaduslikud seltsid ja mis korraldab rahvateaduslikku filmimist kui ka heliplaadistamist.

Esimene puht-etnograaf Soomes oli A. O. Heikel, kes uuris tervet rida sm.-ugri rahvaid (ka eestlasi) peamiselt rahvariiete, ornamentika ja ehitiste suhtes. U. T. Siirelius, esimene etnograafia prof. Helsingi ülikoolis, on tegelnud eriti soome-ugri kalastuse ja soome rahvariiete küsimustega. Praegu on selle õppetooli esindajaks A. Hämmäläinen, peamiselt eri sm.-ugri rahvaste usundi ja tavade uurija. Väljapaistev uurija oli I. Manninen, kelle tööst oluline osa kuulub Eestile. Nooremaist uurijatest tuleb nimetada esijoones K. Vilkuna't.

Võrdlevale usunditeadusele pani Soomes aluse M. A. Castrén. Julius Krohn uuris soome sugu rahvaste paganlikku kultust. U. (Holmberg-)Harva on eriti väljapaistev soome-ugri, altai kui ka üldusundiloolane. Eri soome-ugri rahvaste muinasusundi kohta on monograafiaid avaldanud U. Harva, K. Krohn ja K. F. Karjalainen, juraki-samojeedide kohta T. Lehtisalo.

Võrdleva muusikateaduse alal on Soomes olnud teedrajav Ilmari Krohn oma uurimusega soome vaimulikest rahva viisidest. Eesti-soome runoviise ja lapi leelutusi on uurinud Eestiski tuntud Armas Launis. Veel paremini on meil tuntud A. O. Väisänen, kes on edukalt tegelnud ms. eriti kandle ja obi-ugri rahvaste viiside probleemidega.

A. 1885 avaldas Julius Krohn oma soome kirjandusloo esimese köite, mis käsitles Kalevalat. Seda ette valmistades Krohn fikseeris rahvaluule-uurimise ajaloolis-geograafilise meetodi, mis tal võimaldas

eraldada hilisemat ning juhuslikku algupärasest ning määrata viimase tekkimiskoht ja -aeg. Meetodi peamiseks edasiarendajaks pärast J. Krohni surma oli tema poeg Kaarle Krohn. Viimane on avaldanud ulatuslikke uurimusi Kalevala kohta ja tema õhutusel algas Soomes rahvaluuleteaduse õitseage. O. Relanderi väitekirja käsitlises soome lüüriilist rahvaluulet, A. R. Niemi uuris Kalevala koostist, hiljemini Kalevala algjuuri ja leedu aineid, M. Varose teemaks oli soomlaste surnute-austus, K. A. Franssila avaldas mahuka teose suurest tammest. Loitsusid on käsitelnud ms. K. Krohn, F. A. Heporauta ja V. Mansikka, kes küll on tegeelnud rohkem slaavi vanavaraga. A. A. Koskenjaakko on avaldanud võrdlevaid vanasõna-uurimusi. Rahvusvahelise kuulsuse saavutas muinasjuttude ja mõistatuste uurija Antti Aarne. Edasi on nimetatavad: ingeri ja vadja rahvalaulude eritundja V. Salminen, rahvaluule esteetika ja Ritvala Helkalaulude uurija V. Tarkkainen, taigade uurija A. V. Rantasalo, Soome Kirjanduse Seltsi rahvaluule arhiivi juhataja, aheljuttude uurija M. Haavio, eriti mängude uurija pr. E. Haavio. Ka kuulus keeleteadlane E. N. Setälä on olnud väga tegev rahvaluule uurimise alal. Mainitud soome rahvaluule arhiiv sisaldab praegu 1200 000 numbrit mitmesugust vanavara. Vanu rahvalaule on SKS juba jõudnud trükkis avaldada 30 köidet ehk 24 182 lk. A-st 1910 alates ilmub K. Krohni algatusel ja Suomalainen Tiedeakatemia kirjastusel rahvaluule-uurimuste suurseria Folklore Fellows Communications.

Soome ajaloo-uurimise isa oli H. G. Porthan, kelle asjalik kriitiline käsitlusviis oli lähtekohaks soome 19. sajandi ajaloo-teadusele. 1840 paiku elavneb arhiiviharrastus, mille tulemuseks on ms. Yrjö Koskise põhjalik teos Nuiasõjast (soome talupoegade vastuhakust 1596—1597). Sama Koskinen, soomemeelse suuna arendaja Soome ajaloo, avaldas ka esimese ulatuslikuma üldesituse Soome ajaloo kohta. Hiljem on seda laadi teoseid välja andnud ms. M. G. Schybergson, G. Suolahti (viimane nimelt kultuuriloo kohta), E. W. Juvelius-

Juva („Soome rahva ajaraamatud“ I—X) ja E. Hornborg. 1840 paiku võtab hoogu ka Soome riigi ajaloo uurimine, mis hiljem oma tipu saavutab J. R. Danielson-Kalmari († 1933) rohkeis põhjapanevais uurimustes. Danielson-Kalmari ja tema pikaajaline kaas-tööline E. G. Palmén mõjusid suunda-andvalt ka oma kauakestva akadeemilise õppe-tegevuse kaudu. Palmén, ühiskondlik-ma-janduslike harrastustega ajaloolane, püüdis ms. ajaloolis-statistilise meetodi varal oma õpilaste abil valgustada Vasa kunin-gate ajajärku Soomes. Sellega liitusid kesk-aja ja hilisemaid majandus- ja haldusolu-sid käsitlevad uurimused. Alles 20. sajandil hakati tähelepanu pöörama 18. sajandi majandus- ja ühiskonnaaegadele. (Palméni õpilaste hulka kuulusid teiste hulgas A. R. Cederberg ja E. W. Juva.) Kohaliku ajaloo uurimusi: linnade, kihelkondade, ka mõisade, vabrikute jne. ajalugusid hakkas tulema 1890-ndaist aastaist alates. 19. sajandi keskpaiku tekivad ka perekonna- (ja isiku-) uurimused, kuni a. 1917 asutatakse soome perekonna-uurimise selts. Pikaajalisest välispoliitilisest sõltuvusest küllap on tingitud asjaolu, et rahvusvaheliste suhete ajalugu Soomes võrdlemisi vähe on harrastatud. Juhtiv osa selgi alal oli Danielson-Kalmari, kuigi ta ei olnud üks sellele alale keskendunud. Tema peahuviks oli ja jäi Soome ajalugu 18. ja 19. sajandil, mida ta vaatles euroopalises perspektiivis ja õpetas ka oma õpilasi käsitlema tolle ajajärgu küsimusi laiemal üldarengu raamides. (Danielson-Kalmari õpilane oli näit. V. Voionmaa.)

Üksikuurimusi ajalooalal on Soomes ilmunud nii rohkel arvul, et osutub täiesti võimatuks neist mingit valikutki teha. Ainult näitena ja täienduseks eelnevale viidatagu siin mõnele teemale ning nende käsitlejatele. Soome esi- ja varas-ajalugu ning keskaega on uurinud ms. V. Voionmaa, J. Jaakkola ja A. Korhonen, asustus- ja agraar-ajalugu ms. E. Jutikala, Põhjasõja aega esijoonel K. O. Lindqvist, 18. sajandi ajalugu eriti ka A. R. Cederberg, sõdade ajalugu W. N. Tawaststjerna, E. W. Juva, A. Korhonen jt., Soome

seisusi 1809—1906 maapäeval K. Österbladh, S. Nordenstreng, Th. Wegelius ja V. Hytönen. Lõpuks tähendatagu, et Soomes ilmub kaks ajaloolist ajakirja: soomekeelne (1902—) ja rootsikeelne (1916—) kui ka mitu ajalooalust seeriat. Mainida tuleb ka Soome Kiriku-ajaloo Seltsi (1891—) viljakat tegevust.

Soome kui ka nn. uurali-altai arheoloogiale pani aluse juba nimetatud J. R. Aspelin. Tema lähemaiks töökaaslasteks ja -jatkajateks olid: Hj. Appelgren-Kivalo, kellel on tähtsust eriti ornamendiuurimise, kaevamiste ning üldse tehnilise töö alal, Th. Schvindt ja A. O. Heikel, viimased rohkem etnograafid. Sajandi vahetusel alustasid tööd A. Hackman, tähtsaim raua-aja uurija Soomes, ja J. Ailio, Soome kiviaja-uurimise rajaja. Uusima aja arheoloogidest tuleb nimetada kõigepealt A. M. Tallgren'i, uurali-altai, täpsemalt Euraasia pronksiaja väljapaistvat uurijat, kes pani aluse ka eesti rahvuslikule arheoloogiale. Soome kiviaja kronoloogia põhjendaja on A. Äyräpää. Mitmekülgne uurija, kes on käsitelnud ka Skandinaavia kiviaja küsimusi, on C. A. Nordman. Nooremaid soome arheoloogidest nimetatagu siinkohal veel kiviaja uurijat S. Pälsi't, raua-aja uurijaid N. Cleve't ja prl. E. Kivikoski't, Soome rahvasterändamis-aja uurijat H. Salmo't, Soome noorema raua-aja relvade uurijat J. Leppäaho't ja esiajalooliste tekstiiljäänuste uurijat prl. T. Vahter'it. — Eelnimetatud Soome Muistisühing annab välja tervelt nelja perioodilist publikatsiooni, peale selle monograafiaid eri keeltes.

Pärast Castréni ja Lönnroti olid soome keeleteaduse alal tegevad kõigepealt August Ahlqvist ja Arvid Genetz, kes mõlemad uurisid lähemaid kui ka kaugemaid sugukeeli, kusjuures viimane neist oli silmapaistev foneetik. Mõlemad olid muide ka luuletajad. Soome-ugri sugulussuhteid jm. probleeme on valgustanud Otto Donner, Soome-Ugri Seltsi asutaja. Uus ajajärk algas Eemil Nestor Setälä'ga möödunud sajandi üheksakümnendail aastatel. Setälä tõi noorgrammatilise meetodi soome-ugri keeleteadusse ning arendas eriti häälikuloolist

uurimist. Tema kuulus astmevaheldusteooria on tööhüpoteesina väga viljastavalt mõjunud soome-ugri keelte uurimisele. Üheaegselt Heikki Paasosega tõi Setälä lähemaid tõendeid soome-ugri ja samojeedi keelte ühtekuulumise kohta. Nimetatud Paasonen oli eriti täpne ning hoolas uurija kui ka keeleainestiku koguja (mordva, tšeremissi, ostjaki), samuti kui tema kaas-aegne Yrjö J. Wichmann (sürjani, votjaki, tšeremissi). Sajandi vahetuse paiku toimunud soome-ugri keeleainestike kogumise hoogtööst võtsid veel osa A. Kannisto voguli ja K. F. Karjalainen ostjaki keele alal. Hiljem on kaugemate sugukeelte uurimise alal tegevad olnud: võrdlevalt Yrjö H. Toivonen, produktiivseim etimoloog, ja P. Ravila, eriti mordva ja lapi keele uurija, — lapi keele alal F. Äimä (kuulus foneetik), T. I. Itkonen, E. Lagercrantz ja E. Itkonen, — permi keelte alal T. E. Uotila, — samojeedi keelte alal K. Donner ja T. Lehtisalo. Lähemate sugukeelte alalt tuleb nimetada ideerikast uurijat H. Ojansuu'd, kes tegeles ka eesti murretega, läänemere-soome keelte võrdleva lause- ja tähendusõpetuse teenekaimat uurijat E. A. Tunkelo't, mille kõigile hästi tuntud L. Kettust, läänemere-soome keelte parimat tundjat, ja soome keele ajaloo uurijat M. Rapola't. Läänemere-soome-germaani laenusuhteid on käsitelnud eriti E. N. Setälä ja T. E. Karsten, läänemeresoome-slaavi suhteid J. J. Mikkola, soome-ugri-slaavi ja läänemeresoome-balti suhteid J. Kalima. Uuendajatena soome keeleteaduses tuleb nimetada L. Hakulist tema tähendusõpiliste uurimustega ning mitmekülgset keeleteadlast ja keelefilosoofi A. Penttilä't. Nooremaid uurijatest on eriliselt aktiivsust osutanud L. Posti. — Tähtsaimaks keeleteaduslikuks ettevõtteks Soomes on sihtasutis Sanakirjasäätiö, mis korraldab murdeuurimist Soomes palgaliste stipendiaatide kui ka vabatahtliku kaastöö varal. Sihtasutise juhatajaks on M. Rapola, abideks L. Hakulinen ja etnograaf ning keeleteadlane K. Vilku, kes moodustab elava silla mõlema teaduse vahel. Soome keele etimoloogilist sõnaraamatut valmistab institut Suomen Suku prof. Toivose juhatusel,

Turu ülik. juures töötab mordva institut P. Ravila juhatusel. E. Leskinen valmistab ette karjala keele sõnaraamatut. Kohanimede kogumise eest hoolitseb vastav toimikond. K. a. oktoobris kaitsi Soomes esimene väitekiri kohanimede uurimise alalt V. Nissilä poolt.

Ka teiste keeleteaduste alal on Soomel olnud ning on väljapaistvaid esindajaid, nagu orientalist Y. A. Wallin († 1852), altai keelte uurija G. J. Ramstedt, assürioloog K. L. Tallqvist jt. Keeleteaduslikest ajakirjadest tuleb nimetada vähemalt kolme: „Finnisch-egrische Forschungen“, „Virittäjä“ ja „Neuphilologische Mitteilungen“.

Esimeseks päris-kirjandusloolaseks Soomes oli C. V. Törnégren möödunud sajandi keskpaiku. Fr. Cygnaeus oli rohkem kirjanduse-arvustaja ja esteetik. Esimene puht-soome kirjandusloo uurija oli Julius Krohn. Kirjandusteaduse moodustas mõttes kodundas Soomes C. G. Estlander. E. Aspelin-Haapkyliä on tegelnud eriti soome teatri ajalooaga. V. Vasenius oli silmapaistev enne kõike Topeliuse biograafia. Uut Taine'i miljöoteooriale lähedat suunda esindas W. Söderhjelm, Runebergi ja Linnankoski uurija, väljapaistev romaani filoloog. Yrjö Hirn algas puht-estetiiliste uurimustega, siirdus aga järjest enam kirjandusloo alale, avaldades ms. teose Runebergi-kultuse kohta. V. Tarkiainen on eriti teeneline Aleksis Kivi uurija kui ka moodusaima soome kirjandusloo autor. G. Castren on Soome rootsi kirjanduse eritundja ja J. Aho biograaf. A. Anttila on kirjutanud suured J. Linnankoski ja E. Lönnroti biograafiad. Mitmekülgne kirjandustegelane on A. V. Koskenniemi. Sillanpää biograafia ja vaimuka esseistina on suurt tähelepanu äratanud T. Vaaskivi. Rohkem üldkirjanduse küsimustega tegeleb R. Koskimies. Teistest silmapaistvaimast kirjandusloolastest on siinkohal võimalik nimetada J. V. Lehtost, I. Havu't, I. Heikinheimo't ja M. Saarenheimo't.

Ka muudel vaimuteadusaladel, mida siinkohal ei jõua üksikasjaliselt käsitella, on Soomel olnud väljapaistvaid esindajaid, näit. filosoof J. V. Snellmann, sotsioloog

Edw. Westermarck, kunstiajaloolane J. J. Tikkanen jne. jne., ning nende teaduste alal on aktiivsus ja produktiivsus nüüdisajalgi tunnustusväärset suur. Kõige selle esitamisele tuleb aga loobuda ning siirduda reaalteaduste vaatlemisele.

Looduste aduste harrastus Soomes on niisama vana kui teaduste harrastus seal üldse. A. 1673 avaldas arstiteaduse prof. E. Tillandz *Catalogus plantarum* Turu ümbruse taimede kohta. Füüsika prof. J. Brovallius, kes hiljem siirdus teoloogia alale ning sai piiskopiks, osutas, et arseenik on poolmetall. Majandusteaduse prof. P. Kalm pani oma kolmeaastase uurimise reisi puhul Põhja-Ameerikasse (1747—1751) aluse selle looduse tundmisele. Mälestus temast jääb teaduses püsima eriti küll tema poolt avastatud ja nimetatud taimeperekonna *Kalmia* kaudu. A. 1800 paiku algas Soome kuulsaima keemiku Joh. Gadolin'i tegevus. Tema avastas uue elemendi ütriimi, tema järgi on nimetatud element gadolinum, milline asjaolu enam kui miski muu näitlikustab temale osutatud austust. Gadolini järglane P. A. v. Bonsdorff on saavutanud jäädava kuuluse nn. kompleks- ehk kaksiksoolade avastajana. Bonsdorffi kaasaegne oli kuulus astronoom F. W. A. Argillander, kes hiljem Saksamaale siirdus. Oma aja vahest väljapaistvaim astronoom-teoreetik oli J. A. H. Gylden, kes aga a. 1871 Rootsi asus.

Möödunud sajandi algupoolel füüsika professorina tegutsenud G. G. Hällström on tuntud eriti oma suurima veetiheduse temperatuurimäärangute, oma kõlateooria ning meteoroloogiliste, eriti öökülma käsitlevate tööde kaudu. Hällström'i meteoroloogilisi uurimusi jatkas edukalt J. J. Nervander, kelle ajal asutati meteoroloogiline keskasutus Helsingis. Sama-aegselt oli tegev keemia prof. A. E. Arppe, kes pani aluse keemia uurimisele Soomes, leiutas para-nitroaniliini, moodustas tähtsaid orgaanilisi happeid ja uuris neid lähemalt.

Soome mineraloogidest ja geoloogidest paistsid esimestena silma N. G. Nordenskiöld ja tema poeg E. A. Nordenskiöld. Viimane on tuntud kirdeväila avastajana ja

põhjanaba-maade uurijana. Soome vane- maist mineraloogidest tuleb nimetada kindr. A. Gadolin'i, kelle kristallograafilistel uurimustel on põhjapanev tähtsus.

Botaanilised uurimused võtsid Soomes XIX sajandi keskpaiku uut hoogu W. Nylander'i energilise tegevuse tagajärjel. Algu ta tähelepanu oli suunatud kodumaisele floorale, hiljem sai temast maailma parim samblike ja vetikate tundja. Väljapaistvad krüptogaamide uurijad olid ka S. O. Lindberg ja K. E. Hirn. Nylanderitegevust jatkas hiljem E. A. Vainio. Autoriteetsemaist brüoloogidest nimetatagu veel V. F. Brotherus't.

Zooloogias on süstemaatiline suund olnud esindatud tuntud entomoloogide J. Sahlberg'i ja O. M. Reuter'iga, kuna J. A. Palmén oli kuulus ornitoloogina ja rändlinnuteede tundjana. Kalatundjate hulgas on eriti nimetatavad O. Nordqvist ja T. H. Järvi. Võrdleva anatoomia alalt nimetatagu A. Luther'it ja Y. Kajava't, geneetika alalt H. Federley'd.

Hiljem on astronoomias teeneid omandanud eriti A. Donner ja R. Furuhejm, kes koos fotografeerisid Soome kohta arvesse tuleva tähistava osa, ühtlasi sooritades vastavad arvutused ja detailmõõtmised. K. F. Sundman on oma väljapaistva uurimuse eest kolmekehaprobleemi üle saanud Prantsuse Akadeemia Pontecoulant'i auhinna. I. Bonsdorff on silmapaistev geodeet, tuntud poolusekõikumise mõõtjana ja absoluutse deklinatsiooni määrajana. Nooremaist astronoomidest ja geodeetidest tuleb nimetada Y. Väisälä't ja V. Heiskast. Viimane on praegu Rahvusvahelise Isostaasia-instituudi (Helsingis) juhatajaks.

Hilisemaist füüsikuist on mainitavad K. S. Lemström, kes möödunud sajandi lõpul äratas tähelepanu oma uurimustega põhjavalguse üle, ja V. Th. Homén, G. Melander, J. Käränen ning meteoroloog V. Väisälä, radiosondi leiutaja.

Uuema aja keemikutest on eriti nimetatamisväärset: laktoonide uurija Edv. Hjelt, alitsükliliste ühenduste viljakas uurija O. Aschan, mineraalide sünteetik A. af Schul-

ten ja kampri-terpeenirühma süntetik G. Komppa, kes teostas kampri totaalsünteesi.

Viimase aja Soome botaanikutest on väljapaistvad: J. A. Norlin ja R. Hult taimegeograafidena, A. O. Kairamo-Kihlman ja Fr. Elfving taimefüsioloogidena, A. K. Cajander (hiljutine peaminister) dendroloogina ja metsateadusliku koolkonna loojana ja taimegeograaf K. Linkola, praegune Helsingi ülik. rektor. Mineraloogia ja geoloogia alal tuleb esile tõsta W. Ramsay, J. J. Sederholm'i, petroloog P. Eskola ja geokronoloog M. Sauramo teeneid.

Soome maateadus algas õieti R. Hult'i uurimusega Lohja ümbruse geomorfoloogias. Hillisemaist uurijatest tuleb nimetada J. E. Rosberg'i, J. G. Granö't — nn. eestisoome geograafilise kooli loojat —, Tulemaa uurijat V. Auer'it ja I. Leiviskä't.

Soome matemaatikuteist saame siinkohal nimetada ainult L. L. Lindelöfi, kes oli tegev eriti variatsiooniarvutuse ja analüütilise geomeetria alal, E. R. Neovius't, kes uuris esmajoones minimaalpindu, E. L. Lindelöfi, eriti funktsiooniteooria käsitlejat, T. Myrberg'i ja R. H. Nevanlinna't. Endine Tartu prof. K. Väisälä on tegelnud peamiselt kõrgema algebraga ja funktsiooniteooriaga.

A. 1900 asutati Helsingi ülikooli filosoofiateaduskonna juure põllundusosakond, mis 1908 muudeti iseseisvaks põllundusmetsandusteaduskonnaks. Soome põllundusteadlastest mainitagu G. Grotenfeld'i, kes on olnud tegev taimekasvatuse kui ka piimabakterioloogia alal, ja põllunduskeemia ning -füüsika esindajat A. Rindell'i. Eraldi tuleks esile tõsta A. I. Virtase uurimusi bakterioloogilis-bioloogilise keemia alal.

Soome loodusteaduslikest seltsidest oleksid eriti nimetamisväärsed „Societas pro fauna et flora fennica“ (as. 1821), „Societas zoologico-botanica Fennica Vanamo“ (as. 1896), Soome Geograafia Selts (as. 1888) ja Soome Metsateaduse Selts (as. 1909).

Soome arstiteaduse ajalugu algab Turu akadeemia asutamisega, kuid „Soome arstiteaduse isa“ aunimi kuulub alles Joh. Haartman'ile, kes oli tegev 18. sajandi teisel poolel. Ta teostas a. 1754 esimese variolatsiooni Rootsis ja tema teeneks on kahe

uue arstiteaduse professuuri asutamine liisaks senisele ainsale Turus. Vanast Turu akadeemiast tuleb veel nimetada kolme arstiteadlast: J. Haartman'i pojapoega G. E. Haartman'i, edasi J. Pippingskiöld'i, esimest tegeliku kirurgia esindajat Soome arstiteaduses, kes avaldas ka esimese oftalmoloogilise töö Soomes ja mõjuvalt kaasa aitas Soome tervishoiu-olude korraldamiseks. Kolmas oli I. Hwasser, silmapaistvaim loodusfilosoofilise suuna esindaja põhjamaade meditsiinis.

Ülikooli Helsingi ajajärgul hakkasid värskemad tuuled puhuma alles 19. sajandi keskpaiku. Algatajaks oli siin E. J. Bonsdorff, kes korraldas täpset ning meetodilist anatoomiauurimist Soomes, ergutades oma õpilasi tegelema nimelt eri loomaliikide ajunärvide deskriptiivse anatomiaga. Bonsdorff'i järglane oli K. G. Hällström, kes oma koljumõõtmistega ja koljukogudega viis edasi Soome antropoloogilist uurimistööd. Soomlaste antropoloogilise uurimise alal avaldas silmapaistvat aktiivsust Y. H. Kajava, kes oma varase surma tõttu neid uurimusi küll ise lõpetada ei suutnud.

Iseseisev füsioloogia õppetool asutati Helsingis a. 1882. Selle silmapaistvaimaks esindajaks ning kuulsaimaks Soome arstiks oli R. A. A. Tigerstedt (1853—1923). Tema inimese füsioloogia õpperaamat on tarvitusel paljudes maades ja tema teine suur käsiraamat vereringvoolu füsioloogia kohta sisaldab küll nähtavasti kõik, mis selle aine kohta on võimalik ütelda.

Sisehaiguste alal tuleb alla kriipsutada Soome rahvuslauliku poja J. W. Runebergi tegevust 19. sajandi II poolel, kes tõstis sisehaiguste uurimise Soomes rahvusvahelisele tasemele. J. O. Schauman näitas juba oma väitekirjas, et Soomes väga levinud paeluss *Bothriocephalus latus* sageli põhjustab pernitsiitõõsset aneemiat. Schaumani ja tema kaasagse Th. W. Tallqvist'i teene on, et usside tekitatud aneemiad on muutunud peaaegu nagu Soome erialaks, milliseks uurimistööks siin ka eriti rohkesti materjali leidub.

Lastehaiguste alal on eriti tuntud A. Ylppö, kes on endale teinud nime just va-

rasündinute füsioloogiat ja patoloogiat käsitlevate töödega.

Patoloogilise anatoomia õppetool eraldi sisehaiguste omast a. 1858. Selle esimehks esindajaks oli O. E. A. Hjelt, kes peale muu oli väga tegev arstiteaduse ajaloo alal. Kuid alles tema järglane E. A. Homén, kes on rahvusvaheliselt tuntud nimelt kesknärvikava haiguste uurijana, tõstis patoloogilise anatoomia uurimise Soomes täiesti kõrgele tasemele.

Ka kirurgial on Soomes olnud välja- ja paistvaid esindajaid. J. A. Estlander, kes oli tegev 19. sajandi II poolel, on oma nime jäädvustanud eri huuleoperatsioonimeetodiga, nn. Estlander'i huuleplastikaga. A. Krogius'e tegevusest tuleb esile tõsta eriti apenditsiidi ja uriiniteede haiguste kirurgilist käsitlemist. „Soome odontoloogia isana“ tuleb nimetada M. A. Äyräpää'd, soome arstideseltsi „Duodecim'i“ asutajat.

Naistehaiguste ja sünnitusabi alalt oleks eriti esile tõsta virku võistlejaid G. Heinrichus't ja O. I. Engström'i, kellest esimene sai korraliseks, teine erakorraliseks professoriks. Võistlus nende vahel, mille tulemuseks oli rikkalik uurimistegevus, kestis üle 20 aasta, kuni nende surmani. Viimasel aastakümneil on günekoloogia alal saavutanud laialdase tunnustuse S. Wichmann († 1939), kelle korraldatud on Helsingi ülikooli uus suurepärane naistekliinik.

Soome arstidel on kaks suurt kutseor-

ganisatsiooni: Finska Läkaresällskapet (as. 1835) ja Suomalainen Lääkäri-seura Duodecim (as. 1881). Mõlematel ilmub oma ajakiri, Duodecimil peale selle veel kaks teaduslikku seeriat.

Soome tehniliste teaduste areng on olnud lähedalt seotud Helsingi tehnika-ülikooliga. Muu hulgas on tselluloosi kui tähtsa väljaveo-artikli ja üldse puutehnoloogia küsimused kesksemaid uurimiseesemeid soome tehnikateaduses. Suur osa soome tehnikateaduslikke publikatsioone on nimelt selt alalt. Soome tselluloosivabrikute keskühingu toetusel korraldab o.-ü. Keskuslaboratorio vastavaid uurimusi kui ka puusaaduste kvaliteedi kontrollimist. Teaduslikke eesmärke taotleb ka Puutekniikan Tutkimuksen Kannatusyhdistys. Turu rootsi ülikooli juures töötab eri puukeemia-instituut.

Oleme jõudnud lõpule. Eelneva linnulennulisegi ülevaate põhjal tohiks lugeja olla saanud mingi kujutluse soome teaduslike harrastuste mitmekesisusest. Teiseks on soome teadusele iseloomustav põhjamine meetodikindlus ning põhjalikkus aine- ja meetodilise läbitöötamisele. Kolmandaks on soome teadus heaks näiteks selle kohta, kuidas teadus, mitte mingi käsu või ettekirjutatud süsteemi põhjal, vaid loomulikul-spontaanselt, oma üldnimlikes taotlustes võib seista ikkagi kõigepealt oma rahva teenistuses.

Äremärkusi meie üldise raamatutoodangu kohta

On küllalt põhjusi peatuda ka meie üldise raamatutoodangu juures, kuna seni on vaadeldud vaid üksikuid raamatu liike. Ometi omavad meie rahva mitmekesiste huvi- ja tegevusalade ning maitse seisukohalt vaadelduna kõik raamatu liigid omajagu tähtsust. Kõigil raamatutel on oma turg ja levik. Teame sedagi, et raamat pole mitte niivõrd tehtud töö, mõtete jne. fikseerijaks ega hindajaks tagantjärele, kui eeskätt arendaja, suunanäitaja, kogemuste ja saavutuste edasiviija. Raamat on niisiis eelkõige kasvataja ja õpetaja. Seda tööka on tunnustatud kõikjal ja seda on rõhutatud meilgi. Aga just seepärast, et raamatul on juhtiv sõna kaasa rääkida meie rahva kasvatamises, arendamises ja juhtimises, ei või meile mitte ükskõik olla, milline meie raamat on, kuidas seda tehakse ja mida pakutakse. On selge, et meil peab olema ja valitsema vaid hea raamat. Peame seda nõudma seda enam, et oleme väikerahvas ning et meil kõik peab sündima vajaduste, otstarbekohasuse ja tõsise edasiviiva elutahte ning elu arendamise suunas. Igasuguse liigliha pidamine oleks meil luksus. Ütleksin veel enam: see oleks kuritegu. Ja seda mitte üksi seepärast, et selle all kannataks paratamata kõik see, mis on tõeliselt tarvilik ja väärtuslik, vaid ka seepärast, et sageli lastakse ilmuda ja levitatakse sää-

rast, mis mõjub lagastavalt ja tagasikiskuvalt.

Meie üldine raamatutoodang on aastast-aastasse suurenenud ja näitab koguni rahvusvahelises statistikas märgatavat esikohata. Teame väga hästi, et meie raamat pidi kaua seisma tõkete taga ning alles oma riikluse päevil võis pääseda vabale arengu-teele, mil pidi täitma korraga jooksva tarviduse ja tegema järele selle, mida meil polnud võimalik teha aastasadasid enne riiklikku iseseisvust.

Kui aga on väidetud (E. Kull „Akadeemias“ nr. 7, 1938), et meil tänapäeval ilmub iga 660 elaniku kohta üks trükis, Saksamaal aga iga 1600, Suur-Britannias iga 2650, Rootsis iga 2000 elaniku kohta jne. ning kui meie raamatuturg paistab seeläbi nagu üleujutatud olevat, siis ei ole see ometi mitte kaugelki nõnda. Kui ringi vaadata, siis puudub meil veel väga palju sellest, mis meil olema peaks ja milleni me veel pole jõudnud. Kõige pealt on raamatu statistika koostamise alused igal pool isesugused ning nende põhjal koostatud statistikaid ei saa kõrvutada. Esiteks loetleb meie raamatute üldnimestik kõiki trükiseid juba 8 leheküljest alates selle üldnimestiku järele on tehtud ka statistikat. Teistes riikides hakatakse raamatuks pidama aga väljaannet alates 50, 80 või koguni 100 leheküljest. Kui meilgi hakata raamatuks lugema väljaannet kas või 32 leheküljeski, siis langeks meie

Georges Braque

Seinavaip „Natiüümort“

Raoul Dufy

Toolikate gobelüäntehnikas

raamatute hulk juba 40 protsendi võrra.¹⁾ Ja seega ei tuleks meil üks ilmunud raamat mitte 660, vaid 1050 elaniku kohta. Puuduvad küll otsesed andmed selle näitamiseks, kuidas oleksid vastavad arvud, kui hakkaksime lugema raamatuks väljaannet 50 leheküljest alates, kuid umbkaudu võiksime siiski ütelda, et siis tuleks vahest küll ligi kahe tuhande inimese kohta üks trükis. Kui aga kõrvutame meie raamatu tiraaži teiste suuremate rahvaste raamatute tiraažiga, siis räägib see küll otse meie raamatu kahjuks ja oleks vähe põhjust rääkida meie ülelliga suurest raamatute üleujutusest. Pigemini peaksime pingutama end veelgi. Ei saa väikerahva kultuurisaavutusi kunagi seada selle järele, kuidas see esineb suurrahvaste juures. Väikerahvad peavad end pingutama rohkem kõigil aladel, eriti aga hariduse ja kultuuri alal.

Niisiis, vaadeldes meie raamatutoodangut juba puht arvuliselt, ei saaks pidada seda üleküllastunuks. Kui aga vaatleme meie raamatut sisuliselt, siis ilmneb, et on nii palju alasid, kus valitseb raamatust täieline puudus ehk kus oleme saanud vaid hädavajaliku raamatu. Võtame kas või sellegi seiga, et meil on elavaks muutunud sõprusriikidega edasiõppijate vahetamine. Meil õpib stipendiaatidena teiste riikide üliõpilasi jt., samuti peatub meie juures ühe kui teise ala esindajaid, et tundma õppida meie töötamisviise ja tööindu, maad ja rahvast, kes eranditult küsivad mingit käsiraamatut meie keele õppimiseks. Nad vajavad eesti keele õpikut mingis üldtuntumas keeles. Aga mitte ükski need, kes meil peatuvad, vaid samuti suur hulk neid, kes väljaspool tunnevad huvi meie maa ja rahva vastu, nõuavad õpikut. Teame ka väga hästi, et näiteks meie rahvaluule, rahvateadus ja mitmed teisedki rahvusliku omapära rikkalikud kogud ja saavutused on leidnud õige laialist tähelepanu mitmel pool väljaspool, ning samuti on laias maailmas õige palju neid, kes ühel või teisel viisil on huvitatud

meist kui iseseisvast riigist ja rahvast. Et aga meie keel kui väikerahva oma meist enestest kaugemale ei ulata, siis peaksime tegema seda siiski kättesaadavaks neile, kes seda vajavad või kes selle vastu huvi tunnevad. Paraku pole meil veel iseseisvuse kahekümmel aastal suudetud anda siirast õpikut. Ka meie kirjanduse ülevaadetega pole lugu parem. Meil on räägitud palju väliskirjanduse suurest impordist tõlgete näol ja samal ajal tähendatud, et ekspordi meil sel alal peaaegu ei ole, kuigi meil on kirjanikke ja teoseid rahvusvahelise tasemega. Teame väga hästi, kuidas meil kirjastused tõlkimiseks valivad välisteoseid kirjanduslugude ja arvustuste kaudu, ning teame sedagi, et väliskirjastused kahtlemata toimivad samuti. Aga kuidas võibki meie kirjandus pääseda võõrkeele, kui meie üldse pole teatavaks teinud, et meil on kirjandus. Me pole isegi suutnud anda sellest mõnd kokkuvõtlikku võõrkeelset ülevaadet.

Et siin juba tõlgetest juttu on, siis olgu üteldud, et viimastel aastatel on tõlgitud eesti keele paremat maailmakirjandusest, nagu „Nobeli laureate“ K./Ü. „Looduselt“, „Põhjamaade romaane“ E. Kirjastuse Kooperatiivilt, „Maailmakirjanduse valimikke“ E. Kirjanduse Seltsilt, „Poola romaanide sari“ Noor-Eestilt jt. Kui on kõneldud suurest ilukirjanduse impordist, siis on tõsi, et see on olnud suur võrreldes meie ekspordiga sel alal, kuid tõsi on ka, et eriti viimaste aastate import on olnud terve ja väärtuslik. Ekspordi suhtes pole meie ise teinud peaaegu mitte midagi. Siin saaks mõndagi ära teha, kuid mõttetum oleks mõelda, et meie kunagi võiksime saavutada selle ala impordis ja ekspordis mingit ligilähedastki tasakaalu. Peame käima teiste väikerahvaste teed ja nii mitmelgi alal olema enam importijad kui eksportijad. Peame kasutama maailma vaimseid varasid, et end täiendada ja kasvada nende ja oma endi saavutuste varal. „Maailmakirjanduse meistriteosed peavad saama ka meie rahva kultuurivaraks ja haridusteguriks, samuti kui on seda oma kirjandus, see olgu meie kultuuriprogrammi tähtsamaid punkte. Sisaldades ammutamatul hulgal mitmesuguseid sisulisi

¹⁾ Vrd. R. Antik, Eesti raamat 1535—1935, lk. 29, millest nähtub, et raamatuid 1918.—1934. a. on ilmunud 9282 ja brošüüre (s. o. trükiseid 8—32 lehek.) 7213.

ja vormilisi väärtusi, — üldinimlikke ideesid ja igavikulisi probleeme, inimelu sügavamaid tõesid, mis sihivad kõrgemale kõrgist rahvuslikest erinevustest, inimesi endid ja nende otsinguid, kannatusi ja rõõmusid, kunstikavatsusi, täideviimisi jne., esinevad maailmakirjanduse meistriteosed kogu inimkonna pärisosana *sub specie aeternitatis*. Sellistena on nad jäädavad ja nende jäädavust tõestavad kõige paremini nad ise.“ See väljavõte J. Roosi kirjutisest („Postimees“ 1939, nr. 268) ei vaja enam kommentaare. Peaks vist küll olema päris selge, et meie edaspidigi toome maailmakirjanduse paremiku oma rahvale lähemale ja teeme selle kättesaadavaks.

Aga nii mõndagi tõlget peaksime meie tõkestama. Eriti aga peaksime küll rohkem valima tõlkeid kriminaal-, seiklus- ja nn. ajaviitekirjanduse alalt. Paraku on aga möödunud aasta ja samuti käesolev aasta näidanud just vastupidist. Kriminaalromaanide jt. sedaliiki tõlgete hulk on kasvanud ja kasvab üha. Vähem kriminaalsust, vähem verisust ja vähem seiklusi! See peaks olema üheks hüüdlauseks meie raamatuturu ja lugemisvara tervendamisel. Ega meie rahvas nii väga seiklus- ja verejanuline polegi. Kui kirjandust ja raamatut on nimetatud ja peetud kasvatajaks, arendajaks ja juhtijaks, mida see ka õigusega on, siis on ühtlasi selge, et peame astuma võitlusse seesuguse kirjanduse vastu, mis lagastab, labastab ja kisub alla rahva vaimu.

Millele aga peaksime ilma armuta lõpu tegema on „Leichtweisi“, „Mustad kaptenid“, „Rinaldo Rinaldini“, „Kättemaksjad Marinelli“ jt., milliseid just viimastel aastatel on hakatud levitama ja milleks on tekkinud oma kirjastusedki. Need röövliromaanid ja magedad haledusromaanid ilutsevad igas ajalehekioskis, jaamade raamatukappides, isegi maal toiduainete-kauplustes jm. Kui palju neid ilmub ja mis nad lugejale maksma lähevad, sellest väike ülevaade. Peale käesoleval sügisel ilmumise lõpetanud suure 79 andelise röövliromaanid „Leichtweisi“ ilmub 1938. aastast peale „Röövli-päälik Rinaldo Rinaldini“, millest seni ilmunud 46 annet, siis samuti möödu-

nud aastal ilmuma hakanud „Margarete Steinheil“, millest seni ilmunud 42 annet, edasi „Kättemaksja Marino Marinelli“ 36 andega, „Roheline Silm“, „Seiklejate kuningaskas“, „Saladuslik Jack“, „Pariisi timuka saladused“, „Tütarlaps haaremist“, „Irmgard“, „Vampiir“ jt., mida kõiki on ilmunud kümneid andeid ja mis kõik alles jätkuvad. Osavad ärimehed lasevad neid romaane välja umb. 16-leheküljeliste annetenä, kusjuures iga niisuguse ande hind on 12—20 senti. Nii tuleb 79 andes 1260 leheküljelise ajalehepaberil ilmunud „Leichtweisi“ hinnaks 9 kr. 48 senti. Meie algupärandid aga ette tellides (näiteks Noor-Eesti sari) tulevad odavamad, ning veelgi märksa odavamad, välimuselt soliidid ja keelelt head on maailmakirjanduse tõlked („Põhjamaade romaanide“ sari, milles 6 romaani, kokku umb. 2500 lehekülge, maksab ette tellides vaid 11 krooni, seega ligi 50 prots. odavam); niisama odavad tulid ette tellides ka „Nobeli laureaadid“.

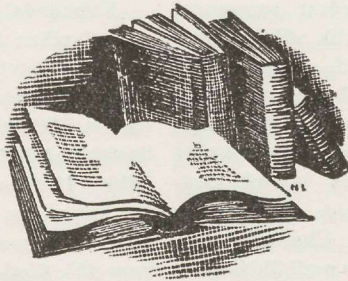
Teine liik raamatuid, mis samuti kaduma peaks, on mitmesugused väljaanded, mis tahavad olla usuline kirjandus. Enam kui muudel aladel püütakse luua profiiti kergeusklike ärakasutamiseks usu nime all. Hulk usulahke ja sekte on meilgi ellu kutsutud just isikute poolt, kes muudel aladel pole edasi jõudnud, on kas läbi kukkunud või koguni seadusega vastuollu sattunud. Kui meie valitsevad kirikud ja usud nõuavad oma õpetajatelt ja jutlustajatelt vastavat kõrgemat ettevalmistust, siis paljud väiksemad usud seda oma jutlustajatelt ei nõua — kuulutada ja juhtida võib igaüks. Ja nii tungib sageli sinna juhtima isegi kahtlane element, rääkimata nendest, kellel pole midagi ütelda, kes on vaid mingid soperdajad ja kes on kõigest huvitatud vaid majandusliku sissetuleku pärast. Sealtsiis tulevad need selle ala kirjanduse vesivõsud, nagu ilmutused, unenäod, ettekuulutused jne. Kergeusklikke leidub alati ja ei nõua suurt oskust leida endale massis pooldajaid. Igasuguseid brošüürike siiski kantakse majast majja. Oma väärtuselt on need väljaanded väga kahtlased ja meeli-häirivad, viimset päeva ettekuulutatavad jne.

Need oleksid mõned ääremärkused ja tähelepanu-juhimised meie tänapäeva raamatule. Aga need pole kaugeltki ainukesed puudusel ja pahed, kuigi need on kõige valusamad. Palju on meie raamatuturul otsest pahna, mille peale selle, et see sunnib meid kulutama majanduslikult, on kahtlane tagasikiskuv mõju meie üldisele arengule, rääkimata väljaannetest, mis ei ütle mitte midagi ja ainult rikuvad meie raamatuturgu. Väga vajalikke väljaandeid puudub meil aga veel õige palju.

Meie raamatuturg ja raamatu kaudu rahva arendamine ja juhtimine on seni olnud vaba. Ainult riigi aluste vastu sihitud trükitooteid ja otse kõlblusvastaseid trükiseid on jäänud tōkete taha. Olles kaugel sellest, et nõuda kuidagi meie üldise raamatu arengu pidurdamist ja kontrolli alla seadmist, on siiski olukordi, kus seda tege-

ma peab ning seda selleks, et hea raamat ja hea looming saaks areneda umbrohvabalt ja täita neid ülesandeid, mida meie riik ja rahvas raamatult nõuab. Samuti nagu hea raamat on hea arendaja, kasvataja ja juhtija, on halb raamat mitmekordselt veel suurem lagastaja ja mahakiskuja. Kui meie autoriteetid kasvatus ja noorsootōõ alal on suure kurbusega pidanud rääkima meie noorsoo kraadestumisest, siis võib küll ütelda, et selleks on kaasa mõjunud ka vastav lektōūr koos väga mitmesuguste vemmälvärsside, lõõklaulude ja šlaagerite väljaannetega.

Väärtkirjandusel tuleb lasta vabalt aren-dada ja juhtida meie rahvast; halb kirjandus aga tuleb armuta välja opereerida. Tuleb täita hädavajalikke lōnki ja muret-seda suuremat tiraaži heale raamatule, mis tagab veelgi parema raamatu.

Cyrillus Kreek 50-aastane

Meie rahvusliku muusika programm ja ehtsa rahvamuusika tähtsus selle teostamisel — need selgusid juba möödunud sajandi teisel poolel. See sündis vaimustuslikult ideerikkal ärkamisajal, kui tulevikku suunatud rahvuslik ja isamaalik teotsemistahe ja loomisind oli ergas. Et teerajajate piüded ja loomingulised tulemused tolle aja elu-olu keskel ei suutnud otsekohe liikuma panna võimsat ja raugematult edasi sammuvat arengut, seetõttu on nüüd ehk võimatu õiglaselt kõrgesti hinnata nende pilgu selgust ja ideelise tahte siirust. Ei ole aga mõeldav, et eesti helilooming ja kogu muusikakultuuriline areng käesoleva sajandi kahel esimesel aastakümnel oleks teinud üksikuid, kuid järsked ja julgeid samme ilma juba kujunenud eeldusteta. Ühes rahvuslikult meelestatud iseteadliku eesti ühiskonna kasvuga eesti helilooming omandas ju nüüd kaasajale vastava artistliku väärkuse ja kujunes kindlaimeliseks kunstiks. Neisse kahte aastakümnesse sattuv rahutuaja pikkus ja olude kitsus aga lükkasid edasi selle ala puhkemise tõelisele ja vajalikule õitsengule. Seetõttu jääb omaette sümboliseks eesti kultuuriloos, et eesti helilooming, rahvuslik ja kunstiküps ühtlasi, puhkes vastupanematu elujõuga ainuõiguslikuks alles iseseisvusaastail.

Need meie teotahelised ja kunstiliselt suutelised heliloojad ja muusikud, kelle

hoole langes iseseisvusaegse eesti rahvusliku heliloomingu viljeldamise algusaeg, olid peagu eranditult saanud oma muusikalise hariduse Peterburi konservatooriumis. Ei ole siis ka mõeldav, et juba käesoleva sajandi algul kristalliseerunud loomingulisi eeldusi ja maitset oleks võinud täiel määral ümber kujundada iseseisvusega ühes võimsaks saanud rahvusliku muusikalise kutsumuse vaibumatu sisehääli ja tuleviku tähised.

Kolmandal detsembril 50-aastaseks saanud Cyrillus Kreek on meie andekamaist heliloojaid viimane, kes oma muusikalise hariduse omandas Peterburi konservatooriumis. Sõjaolude ja lõpetamiseelse mobilisatsiooni tõttu ta jäi küll diplomita, kuid jäädes 1916. a. kevadel alaliselt kodumaale ja vabanedes järgmisel aastal sõjaväest, algas tema muusikapedagoogiline tegevus ja loov töö õieti alles vabal, iseseisval kodumaal. Ei pea aga unustama, et ka muusikalise-kunstilise kutsumuse jõuallikaks said siis vabalt tuikav, optimismiküllane ja tegevusihast pulbitsev elu ning rahvuslikele ideaalidele rajatud kitsendamatud arenemisvõimalused.

Et Cyrillus Kreek on üks meie silmapaistvam rahvusliku voolu helilooja, kelle kogu looming läbinisti on selge rahvusliku karakteriga, selleks on peale kõigi võimalike väliste (ajalooliste) ja seesmist, isikupäraste tegurite kahtlemata tugevalt kaasa mõjunud see tihe side, mis Kreegil pidevalt

oli rahvamuusikaga selle kõige ehtsamal ja sügavamalt ning mõjusamalt vaigutataval kujul: Kreek oli nimelt paljude aastate jooksul — konservatooriumi õpilasena suveti 1911—1914 ja hiljem 1921 — rahvaviise korjajaks Eesti Rahva Muuseumile. Tema on teadaolevail andmeil ka ainus meie heliloojatest, kes hiljem puhtalt loominguulise huvi tõttu seda korjamistööd on jatkanud. Kuna Läänemaal, kus Kreek rahvaviise peamiselt on korjanud, oli õige hästi säilinud veel koraalide rahvapärane „keerdudega“ laulmisviis ja leidus ka usulahkude eriilmelisi tooteid, siis tema on olnud ka meie vaimulike viiside ja nende kunagine üldiselt tarvitusel olnud rahvaliku väljenduslaadi suurem jäädvustaja.

Kuna Kreegi side rahvamuusikaga on olnud huviga köidetud, intiihme ja püsiv, siis on kerge aimata, millist viljastavat mõju see pidi avaldama väljakujunenud kriitilise kunstimeele ja tehniliste võimetega tundeerksa andeka helilooja loomingule. Juba ta esimesed koorilaulud *Meie err* (1918), *Sirisege, sirbikesed* (1919), *Mitu halba ilma pääl* (1919) ja *Meil aia äärne tänavas* kuuluvad praegu meie koorilaululoomingu kõige paremate toodete hulka. Kui neile lisada veel vaid kaks erakordse väärtusega laulu *Oles mo heli enitses* ja *Maga Matsikene* (1922), siis juba neist jatkuks, et Kreeki tunnistada üheks meie paremaks rahvusliku voolu heliloojaks. Oma koorilauludes ta kas loob meeoleulistest rahvaviisidest suure kontrapunktilise osavusega polüfooniliselt haruldaselt tihedakoelise ümara ja ühtsa terviku või siis üllatab ühtlasi impressionistlikult värvika ja otse reaalselt mõjuva sobiva harmooniaga. Mis aga neile tagab suure ja püsiva kunstilise väärtuse, see on võime elustada ja hingestada laulude tekstilist sisu, teha seda kuidagi haruldaselt tõsieluliseks, elavalt toimuvaks ja koduselt lähedaseks.

Produktiivsuse ja mitte vähem kunstiliste väärtuste mõttes on Kreegi loomingulist tegevust vahest veel viljastavamalt mõjustanud vaimulikud rahvaviisid. „Keerdudega“ lauldud ja teisi vaimulikke rahvaviise on ta nähtava erilise hellusega rohkesti hu-

vitavalt harmoniseerinud ja neisse igati süveneda püüdnud. Selle tulemusena ta on kirjutanud mõned originaalsed, haruldaselt ekspressiivsed ja sügavalt religioossed *Taaveti laulud* ja loonud väga silmapaistva suurteose *Requim'i* (1929).

Requiem on mitte ainult meie vaimuliku heliloomingu parim teos, vaid kahtlemata üks väärtuslikum saavutus kogu meie heliloomingus. Selle teosega Kreek kinnitab kontsentreeritud kujul oma erakordset loominguulist andekust puht kunstilises ja veel enam rahvuslikus mõttes. *Requiem*, kirjutatud katoliku rekviemi tekstile ja vormis, on kaheksa-osaline teos koorile, tenori soolole ja orkestrile. Teose alguses ja veel enam lõpus tõuseb sümboolsena esile lühike metsasarve meloodia, mis veenvalt avaldab töötatud igavese rahu hõljumist ärakutsutute üle. Keskmistes osades on kirjeldataud uskliku inimese ja inimkonna maise elu raskusi, ahastust tulevase pärast ja palveid kõigevägevama poole. See üksikuist kindlailmelistest osadest koosnev teos on arendatud tervikuks väga orgaaniliselt: kõigis selle üksikuis osades võib tunda teost valdavat põhilist tõsielu sügavust religioosete elamuste näol. Kogu meloodiline materjal on tuletatud nagu mingist ühest kõike endas sisaldavast ürgmeloodiast. Mis aga sellele kõigest vähemolulisest vabale ja väga kontsentreeritud kujulisele üldmuusikaliselt tusedale helitööle annab erakordse väärtuse, see on asjaolu, et Kreek on suutnud luua helikeele, mis läbinisti baseerub vana rahvamuusika omapärale. See tõttu tema *Requiem*'is võib vahel vallutava mõjususega esile tõusta meie esivanemate otse muinasaegsena kujuteldav palveteenistuse müstika (4. osas, *Oro suplex*). Olgu veelkord rõhutatud, et just see, et Kreek oma kujutus-, tunde- ja mõttemaailma esitab eepiliselüürilises väljenduslaadis erakordselt tõsielulähedase nägelikkusega, annab kogu tema loomingule suure elulisuse, elamusliku ehtsuse, mõjususe ja väärtuse.

Kreegi 50-aastase sünnipäeva tähistamisel ei saa aga mainimata jätta ka ta kahe aastakümne jooksul teostunud pedagoogilist tegevust, seda peamiselt Läänemaa õpeta-

jate seminaris ja Haapsalu gümnaasiumides, ja tema juhtivat osa Läänemaa muusikaelus üldse. Tundub aga, et tema veel mitte vajalikult tuttavaks saanud püsivalt viljastavalt vaigutada suutev vähene, kuid läbinisti väärtuslik rahvuslikult omapärane looming jätab ikka varju selle vägagi tulemusrikka tegevuse. Kui aga veel arvestada asjaolu, et seni üldisemalt tuntud Kreegi looming enamasti alles siis on ilmunud ava-

likkuse ette, kui autor seda pikki aastaid on hoidnud salajas, siis tohime loota, et ta üha enam loob ja saadab kõigile osasäämiseks uusi väärtuslikke teoseid. Loojat paremini rahuldav läkitus sünnipäeva puhul ja muul ajal aga oleks kahtlemata uus teade, et ta teosed on leidnud tõlgitsejaid, mõistjaid ja hindamist ning virgutavad meie rahvusliku heliloomingu edasist arengut.

Dekoratiivkunstid sõja eelpäevil Pariisis

rantsuse kultuurielus on kujutavkunst alati püsinud juhtival kohal, ja seda nimelt intensiivsemalt kui kusagil mujal. Sellega on ka seletatav alatine kunstirahva tung Pariisi. Olgugi et prantsuse viimase aja kunstilooming ei osuta mingit tõusutendentsi, elas vana Pariis siiski igakülgsest kunstide tähe all.

Vaadatagu kas või ainult raamatukaupluste aknaid! Ajal, millal teiste maade kultuuritsentrumite raamatukaupluste akendel võis näha aina päevasündmusi käsitlevate pealkirjadega raamatuid (nagu koloniseerimise, juutide jne. küsimused), olid Pariisi raamatuvitriinid üle külvatud ilukirjandusega ja kirjandusega kujutavkunsti üle. Viimastel aastatel olid prantslased eriti armunud oma impressionistidesse. Erilises lugupidamises oli Renoir. Tema kohta võis leida ligi paarkümmend erisugust väljaannet värviliste ja harilikkude reproduktsioonidega. Samuti ilmub alatasa uusi väljaandeid Cézanne'i, van Gogh'i, Degas' jt. üle.

Mis puutub prantsuse rakendus- ja dekoratiivkunsti, siis paistis, nagu tungiks kunst just nende kaudu ellu.

Aknamaalide, gobeläänide, vaipade, mööblite, lavadekoratsioonide jne. loojateks osutuvad alati kunstnikud. Isikud, asutused ja ettevõtted rakendavad oma teenistusse nimekaid kunstnikke, kuna nad on teadlikud, et ainult kunstniku nimi tagab

neile eseme täieliku väärtuse. See kunstiasjatundlikkus on arenenud nii kaugele, et tänapäeval juba pisemgi laadakaupmees oskab vahet teha isikupärase maitsega loodud eseme ja hariliku „kunst-käsitöö“ vahel.

Petit Palais' järjekordsel „Moodsate aknamaalide ja seinavaipade näitusel“ esines üle saja kujutavkunstniku, kellede sellekohaste kavandite ja maalide järele oli valmistatud klaasimaale, kootud seinavaipe (gobelääne) ja mööbliriideid.

Kuna meie kudujatel seni pole julgust olnud kunstnikega koos töötada ja seeläbi meie algupärasest vaibakunsti arendada, siis pole üleliigne pilku heita sellele, mida tehakse teistes maades sel alal.

Marie Cuttoli, praegu väga tuntud nimega kudumis-ateljee, oli esitanud ülalnimetatud näitusel suure hulga sõlmitud ja põimitud vaipu tuntud maalijate nagu Picasso, Dufy, Braque'i, Waroquier' jt. lõuendite järele. Picasso suured figuraalsed kompositsioonid ja Braque'i laialt tuntud naatüürmordid olid suurima oskusega vaipadeks kootud, oskusega, mida kudumiskunst üldse tunneb. Esitatud Braque'i seinavaibad kuulusid Grenoble'i muuseumile. Koloriidi kõige peenemad nüansid, pintsli kõige õrnemad tõmbed, isegi kohati lõuendi struktuur oli seinavaibaks kootud, ilma et meistrite isikupära selle juures oleks kannatada saanud.

Väga mitmekesiste väljapanekute hulgas samal näitusel köitsid tähelepanu kunst-

nik Eckmann'i kavandi järele valmistatud toolid, mille seljatugesid ja põhju kattis gobelään-tehnikas kootud villane riie. See oli piltmuustriline ja kujutas armastajaid kreeka sammaste najal tähistaeva all. Nende toolide jalad olid leidlikult heleda siidnööriga üle mässitud ja siis nagu jala-sääred tumedasse villasesse võrku tõmmatud. Toolid jätsid nii tegumoelt kui ka värvide valikult väga ühtlase harmoonilise mulje ja täitsid seejuures kõigiti praktilist otstarvet.

Sellelaadilises esteetiliste elementidega „mängimises“ päris igapäevaste tarbeasjade juures tuleb näha rahva loova fantaasia elujõudu ja arenemisvõimet ning seda tuleb igati tervitada.

Mööblikunsti oli uue elemendina astunud gobelään. See, olnud vanasti enne õi-maali levimist suurel õitsengul, hakkab viimasel ajal enam ja enam varjusurmast ärkama. Eriti on levimas gobelään-tehnikas mööbliriie. Kui seni mööbli juures pandi rõhku kallile puule ja selle luksuslikule väljatötamisele, kuid sinna juure kuuluv mööbliriie võis olla ka vabrikus kootud kangaste hulgast, siis nüüd on asi kujunemas vastupidiseks. Nüüd peab mööbliriie olema käsitsi kootud, ta peab omama midagi, mis ta kunstipäraseks teeb, kuid mööblipuu seejuures võib jääda talupoeglikult lihtsaks ja loomulikuks nii värvilt kui ka väljatötuselt.

Gobeläänide kõrval samal näitusel oli näha aknamaalide taaselustamist. Meil tuntakse aknamaali veelgi vähem kui seinamaali, kuigi aknamaali ajalugu on väga vana. Kirikukunstis tunti aknamaali juba 11. sajandil. Nüüd hakkab ta tungima ka harilikesse elumajadesse. Kui seinu ja mööbleid kaunistavad gobeläänid, siis ruume teevad intiimsemaks ja mugavamaks aknamaalid.

Moodne arhitektuur, mis on liiga asjalikuks ja kaineks muutunud, teeb hästi, kui ta soodustab aknamaalide kasutamist vähem valgust vajavais ruumides, nagu trepikodades, esikutes, vanni- ja magamistubades jm. Siseruumid muntuvad seetõttu kunstipärasemaks ja elu neis kodusemaks.

Grand Palais' teises tiivas aset leidnud „Dekoratiivse valgustuse näitusel“ esitasid dekoratiivkunstnikud kunstiesemeid ja seda, kuidas neid valgustada mitmesuguste valgusallikate abil. Oli konstrueeritud mitmelt erialalt vaateaknaid väljapanekutega ning äri- ja eluruume vastava sisustusega, vitriine, mööbleid, teatrimakette jne. Oli näidatud, kuidas valgustada ruume, aedu, terrasse harilikuks ja pidulikuks juhuks. Nii oli saavutatud sobiva valguse abil dekoratiivkunsti maitse kohaselt häid pilte ja seejuures ühtlasi iseloomulikult ilmetatud mitmesuguseid esemeid ja materjale.

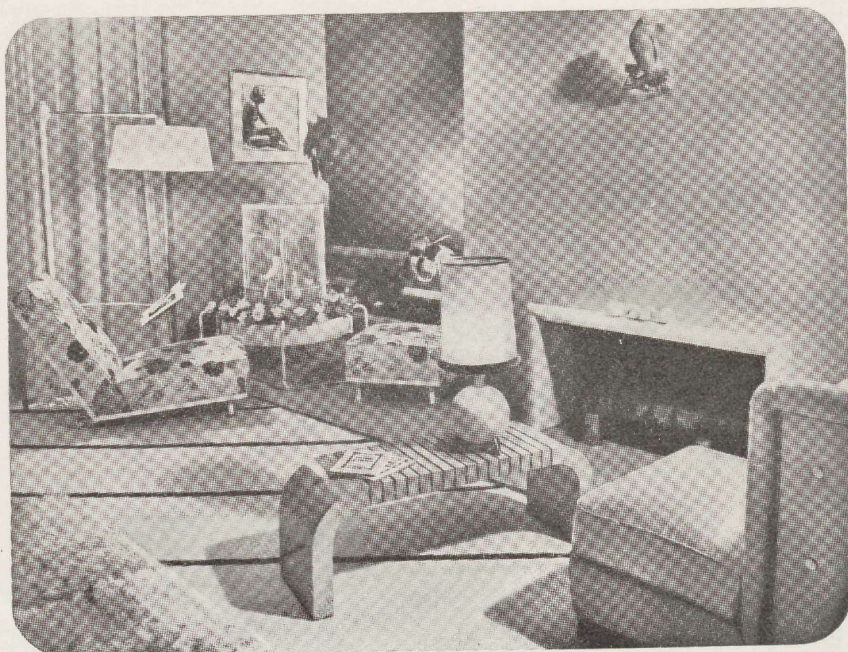
Uudisesemena paistis silma mitmes väljapanekus joonornamendiline traatmööbel. Pariisi puustikes ja bulvaaridel ei ole selline mööbel (toolid) tundmatu. Sellel näitusel serveeriti sellist mööblit keeruliste ilustustega alles hiljuti väga moes olnud torumööbli asemel. Väljapanekute hulgast on jäänud silmade ette üks traatmööbli garnituur, mis erilises valgustuses ületas kõik muu. See garnituur oli mõeldud paekivist terrassi jaoks. Toolid ja laud olid valmistatud jämedast valgeksvärvitud traadist barokliku ornamendiga seljatugesdel. Põhjaks olid laiad kumerdatud metallviitsad. Garnituur oli asetatud pool-hämara lahtise ruumi terrassile, tugeva ülevalt-valguse alla. Toolide-laudade valge traatjoonistus ilmus seetõttu ootamata värskest esile. Seda reljeefsust rõhutasid mööbliesemete kõrvale langevad mustad varijoonistused, mis erisugustes rakursides olid kummaliselt nautitavad oma joonistuslikkude võlude poolest. Leidliku valgustuse abil oli loodud garnituurist meeleolukas pilt, mida võis nautida kui kunstipärast maali.

Olgu nende kahe tarbekunsti näituse väljapanekute põhjal kokkuvõttes veel üteldud, et mööbel on viimaste aastate jooksul oma arenemiskäigus suuri muudatusi teinud. Alles 12—13 aastat tagasi raputas ta eneselt kerge nn. „juugendstiili“ elemendid ja sai vaevalt muutuda kubismi ja konstruktivismi mõjul suureks ja raskevormiliseks, kui märkame taas pöördumist kerge, elegantsema vormi otsingutele.

Bolette Natanson

Salongi nurk

Suzanne Guiguichon

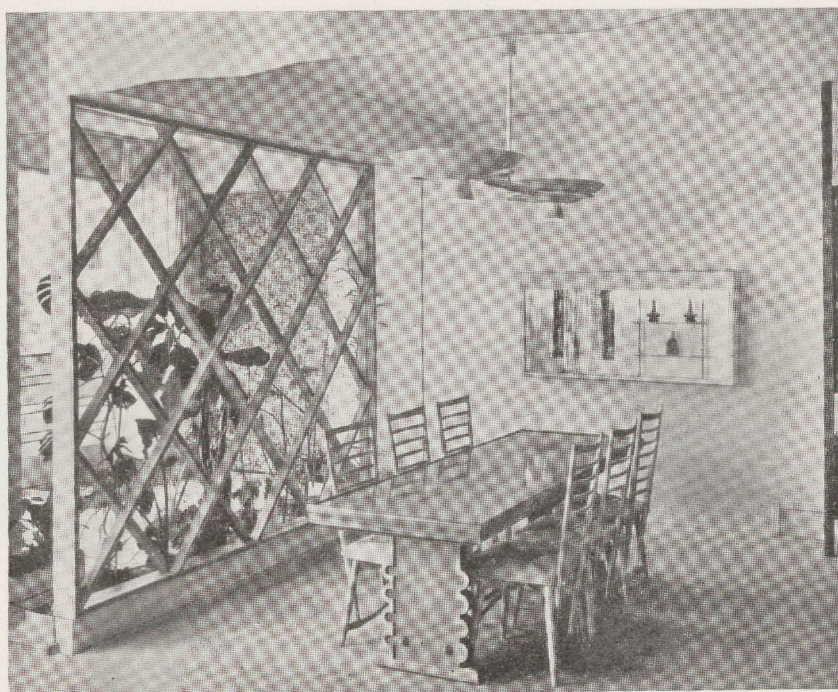
Daami tuba

Maurice Jallot

Valgustatud orbadega tuba

Ginsberg ja Heep

Söögituba talveaiaga

Meil produtseeritakse veel tänapäeval laiaadele massidele rasket kubistlikku mööblit. Alles käesoleval sügisel Kunstihoones korraldatud näitusel selles veendudes jäin imestama: rahvas, kes kunagi pole julgenud tunnustada kubismi ja konstruktivismi maalikunstis, suudab elada sealt võrsunud mööblite vahel endastmõistetava rahuldustundega. Ja seda ka veel siis edasi, kui mõlemad voolud on juba ammu kunstist kadunud!

Tänapäeva moodsa mööbli kohta võiks ütelda, et ta seisab jälle oma loomulikel jalgadel. Ta tahab olla kerge ja otstarbekas ja laenab oma olulisemad elemendid minevikust: renessansilt gobelään-mööbliriide, kassettvõttes ja profileeringud, ampiirilt intarsia-kaunistusi ja puuosade metalliga äärestamisi, baroki ja rokokoo ornamentidelt elegantset joont.

*

Lavadekoratsioonid ja -kostüümid on alad, milledele meie oludes ei pühendata palju tähelepanu. Olgugi et meie teatrites samal ajal lavastajaga sama lavastuse juures töötavad iseseisvalt dekoraatorid ja ka kostümeerijad, ei omistata nende tööle avalikkuse ees kuigi suurt tähelepanu ja ei tehta neid ka kuidagi vastutavaks lavastuste üldise õnnestumise või ebaõnnestumise puhul. Tutvugem allpool mõnede kunstnikega, kes oma kostüümijoonistuste ja dekoratsioonidega on olnud Pariisi balleti ja teatrite arenemiskäigus suurteks kaasteguriteks.

Algame Dekoratiiv-Muuseumi juures avatud „Vene Balleti Näitusega“, mis oli korraldatud balleti-režissööri Serge de Diaghilevi surmapäeva tähistamiseks. See näitus sisaldas kostüümijoonistusi, dekoratiivseid lava-eesriideid, maale ja muud kunstilist materjali Diaghilevi loodud balleti ja tema järeltulijate tarvis. Oli esitatud rikkalik kogu vene kunstniku Leon Baksti kostüümijoonistusi tantsukuulsustele nagu Rubinsteinile, Pavlovale, Karsavinalle, Fokinile, Nižinskile jt. Bakst on olnud esimesi ja veendunumaid Diaghilevi liitlasi uue balleti loomisel. Tema joonistused on tõelised

kunstiteosed ja ei kanna mingit visandlikku ilmet. Kergelt lendavate ja raskelt langevate kangaste all on tunda tantsu ennast. Ta on hästi tunnud tantsulist liikumist ja seda mõjuvalt edasi annud. Peale Baksti on Diaghilevi balletile palju kaastööd teinud itaallasest prantsuse maalija Chirico. Tema toodangust oli esitatud rida joonistusi Pariisi Suure Ooperi balletmeistrile Serge Lifar'ile balletis „Bacchus ja Ariadne“, hispaania-motiivilisele tantsule „Le Bal“ ja muule. Chirico kostüümi-kavandid on läbi ja läbi küps looming. Tema lahendab oma uudseid ja moodsaid ideid nii õnnelikult, et pitoreskne harmoonia, mis neid iseloomustab, leiab alati püsivat tunnustust ka väljaspool aega ja moodi.

Maalikunstnik Jean Miro oli teinud Monte-Carlo balleti „Jeux d'enfants'ile“ väga isikupärase vaimuga elavahuvilisi otsinguid ja realisatsioone.

Peale nende on töötanud Diaghilevi'iga käsikäes palju teisi tuntud prantsuse maalijaid: Picasso, Derain, Marie Laurencin, Utrillo jt. Ühe saali seinu, kus iga nädal peeti näituse puhul Serge Lifar'i korraldusel balletietendusi, kaunistasid ülainimetatud kunstnike dekoratiivsed kardinad. Seisab veel praegu silmade ees Picasso hiiglasuur ja jõuline tantsivate naiste paar „Le Train bleu“ balletist.

Nii Diaghilev kui ka tema järeltulija ballettmeister ja koreograaf Serge Lifar on oma balletid loonud suurte maalijate ja komponistide kaasabil.

Balletietendustest tuleb mainida Suures Ooperis nähtud Serge Lifar'i kreeka-ainelist legendi „Icare“. Serge Lifar kujutas mütooloogilist Ikarose lugu suure ekspressiivsusega. Pääaegu ainult kolmevärvilised (valge, punane, must) kostüümid ja dekoratsioonid Larthe'ilt olid viidud läbi suure klassilise selguse ja maitseka maalilise lihtsusega. Samal õhtul nähtud kahe teise balletietenduse dekoratsioonide ja kostüümide kohta olgu niipalju üteldud, et ka Pariisi teatrite lavadele libiseb mõnikord väheõnnestunud eksperimente, mida nõudlikum publik hästi mõlema silmaga ei saa vaadelda (näit. Collette'i librettoga „Laps ja nõidused“ tantsu-

lavastus). Ja ka selliseid, mis on liiga kenaks viilitud ja liiga üldtuntud traditsioonide raamides hoitud (näit. Jabbe-Duval'i hiina-aineline ballett „*Siang-Sin*“).

Enamus Pariisi teatreid paneb lavastustes suurt rõhku dekoratiivsele küljele. Mitte ainult revüüdes ja ooperites pole kostüümiline ja dekoratsiooniline külg esile toodud, vaid ka sõnalavastustes on selle eest hoolitsetud peene asjatundlikkusega. Nagu kord juba üteldud, prantslased armastavad kujutavkunsti ning armastavad orienteeruda selle prisma läbi.

Etenduste programmilehtede järele otsustades kuulusid kostüümide ja dekoratsioonide kavandid alati samale kunstnikule. See nähtus ka lavapiltidest. Kostüümide värvid, tegelaste siluetid, üksikud ja gruppetteasted, kõik oli loodud kooskõlas dekoratsioonide ja valgustusega. Lavavalgustuse oli pühendatud palju tähelepanu.

Rea nähtud sõnalavastuste hulgast mainiks in Athénée teatris üllinooblit ja eriti õnnestunud Louis Jouvet', tänapäeva nimekalma Pariisi näitleja, lavastaja ja lavanovaaatori lavastatud Giraudoux' „*Ondine*“ röövivilusate Pavel Tchelitchev'i kostüümide ja dekoratsioonidega ja Comédie-Française'is Rostand'i uut „*Cyrano de Bergerac*“, Christian Bérard'i heas gammas hoitud meeleolurikaste dekoratsioonide ja kostüümidega.

„*Ondine*“ lavastuse noobel suursugusus avanes juba programmilt: üle kolmekümne lehekülje kommenteerivat materjali — gravüüre ja seletusi teose saamisloost, autorilt ja lavastajalt; rida fotosid rohkearvulisest tegelaskonnast; pikk ja üksikasjaline nimestik: kes teostanud kostüümid (Ira Belline), millisest vabrikust kangad (Rodier), jalanõud, ehted, relvad jne.; kellelt tegelaste iluravi, kelle aparaatide kaudu muusika edasi antud, kelle kogudest gravüürid teatri kuluaarides, mida suitsetavad näitlejad kodus ja laval, millise parfüümi saal etendusteks on parfüümeeritud (uue Jean Patou „*Colonyga*“)?

Eesriide tõustes iga selle muinasloolise näidendi pilt oli erisuguselt üllatav. Esimeses vaatuses kujutas hallikas-sinistes nüanssides hoitud lava kaluri onni. Suurte jä-

medate laest rippuvate võrkude ja osalt läbipaistvate onniseinte taha ilmuvad aegajalt valged lendlevad ondiinid. Kogu lava peaaegu ujub nõiduslikus õhkkonnas!

Teises vaatuses toimub tegevus kuningliku marmorpalee õuel. Väiksest teatrilavast on tehtud ime: otse publiku vastas seisv pikk, kirjust marmorist, kaine sammakäik — näib suunduvat kümnete kilomeetrite sügavusse perspektiivi! Selle mõistatusliku sammastiku vahelt ilmuvad ja kaovad atraktsioonilistes etteastetes õukonna liikmed.

Kolmandas vaatuses tõuseb taeva asemel üle lossimüüri lumine kaljumäestik. Selle võimsa, maakaarditaolise mäe all sureb näidendi peategelane, karm rüütel Hans, keda kehastas lavastaja Jouvet ise.

Tolle „maagilise ooperi“ kostüümid olid läbi viidud sama lopsaka ja rafineeritud maitsega kui dekoratsioonidki, ja mõlemad lahutamatus kooskõlas. Teise vaatuse aadli-riietuses nagu oleks lähtunud toredast renessans-tegumoest, kuid oli seda tõlgitsetud suure isikupärase loomisvabadusega. Nii ilmusid kord õuedamid kuningapalee balustraadile rietatuna kirjult-suliselt nagu kotkaste jõuk. Jouvet liikus mõnes vaatuses üleni libedalt, pool-rohelises, pool-punases trikoos, käes vaid pisuke muhv.

Beaux-Arts'i dekoratsioonide ja kostüümide arvustaja Warnod ütleb „*Ondine*“ arvustuse lõpul: „Tchelitchev näitab end suure kunstniku ja suure dekoraatorina ja Jouvet suurema lavastajana kui kunagi varem.“

Kui „*Ondine*“ lavastus oli tänapäeva Pariisi ultrakunstilisi kvintessentse, siis „*Cyrano de Bergerac*“ Comédie-Française'is kehastas mineviku Pariisi, selle vaimu ja traditsioone.

Olin näinud seda Rostand'i heroilist komöödiat samas teatris juba kümne aasta eest. Kuid uuesti Pariisis olles ei suutnud vastu panna soovile jälle kord istuda vana Comédie-Française'i plüüsil ja vaimustudes kaasa elada Cyrano deklamatsioonidele (keda mängis tol õhtul d'Ines).

Lavastus oli seekord täiesti uus ja nähtuist huvitavamaid. Lavapildid olid küpsed

kunstiteosed. Vana Burgoni võõrastemaja suur ruum. Keskelt astub sisse musketääre. Kõrval, suure põleva praeahju ees vardas küpsemas tosinaid linde ja loomi. Nende ümber askeldamas punases kuues kehakas kokk. Teises nurgas, omaette rivis, asetab muusikute seltskond parajasti eesriide kerkides viiuleid lõua alla. Värvideft nii elavat ja kompositsioonilt nii selget lavapilti enda ees nähes arvasid korraga nagu mõne Bruegheli vana maali ellu puhkevat.

Vähem meeoleurikas polnud viimane pilt, kus valgel, vaikel kloostrirüel sammaste all jalutas aeglaselt-aeglaselt valge nunnade paar. Ja õue keskel, üksiku puu langevate lehtede all istub sõnatu Cyrano.

Seesuguste ja veel teistegi tugevate mee- leoluliste piltidega oli lavastatud Cyrano de Bergerac. Bérard, nende võluvate aja- looliste dekoratsioonide ja kostüümide meister, oli oma kunstniku-paleti värvid (hall-roosa hall-sinisega, must helemustaga, helesinine helekollasega jne.) täies ulatuses maksma pannud. Ainuüksi Roxane'i kos- tüümid olid juba omaette maalid. Bérard olevat selle lavastuse jaoks joonistanud üldse üle 200 kostüümi.

*

Arvukate Pariisi kunstimuseumide kä- sitlemiseks pole siinkohal küllaldaselt ruu- mi. Kuid muuseumidega seoses olgu siin- kohal kõneldud sellest, kui vähe Eesti on hoolitsenud enda tutvustamise eest välis- mail.

Jeu-de Paume'is rahvusvahelise moodsa kunsti muuseumis, mida võin pidada näh- tud moodsa kunsti kogudest tugevaimaks, (kas või seepärast, et sinna on kogutud värsket väikerahvaste kunsti, mis paistab tänapäeval jõurikkama ja lootustäratava- mana vanade suurriikide kunstist!) — puu- dub Eesti kunst!

Muuseumis on esitatud kõigi maailma rahvaste kunst, isegi meie naabrite lätlaste

ja soomlaste oma — mitte aga meie oma. Kuna aga ka meil Eestis puuduvad kunsti- muuseumid (Narva mnt. oma ei saaks kunstimuseumiks nimetada) ja meie kuns- tiga tutvumine on raske, criti välismaalas- tel, siis ei oleks halb, kui ka oma kunsti- keldritest välja otsiksime mõne Johani, Li- mandi, Võerahansu või Haameri ja need seniks, kui oma muuseumid kerkivad, vä- lismaa muuseumidesse hoiule annaksime.

Kuna meie ise endid ei taha tutvustada, siis tuntakse meid ka välismaail vähe. Huvi meie kultuuri vastu aga on kõikjal suur. Leidub inimesi, kes on lugenud kõik selle vähese, mis on ilmunud võõrkeeltes Eesti kohta. Erilist huvi tuntakse meie keele, rahvaluule ja rahvakunsti vastu.

Pariisi uues suures etnograafilises muu- seumis nimega „Musée de l'Homme“ (võiks tõlkida: „Muuseum inimesest“) on aga teiste maade ja rahvaste hulgas midagi ka Balti- mailt. Ühes vitriinis asub Leedu, Läti ja Eesti osakond. Sellest vitriinist võib esi- algu mööduda, ilma et seal midagi tähele- panu köidaks. Teist korda klaasi taha pilku heites aga läheb meeolu halvaks. Eesti osa on nähtavasti informatsioonide ja ma- terjalide puudumisel koostatud mõnedest setude (tänapäevastest) särkidest ja muist nende tähtsusetuist esemetest. Vitriini foo- nil oli näha 3—4 suurt ülesvõtet Petseri laadast. Punaste venekirjaliste tikanduste juures oli „eestikeelseid“ nimetusi: „Käüze- kirä“, „Liniki ot'sa“, „Solavak“ ja veel mingi mõistatuslik pealkiri: „Kidécap“ ühes prant- suskeelse seletusega: „Le liquide qui dé- cape!“ (= Vedelik, mis puhastab.) Muuseum on avatud juba 1937. aastast alates. Ümber- korraldused kestsid kuni tänaseni. Tahaks loota, et vähemalt lähemate aastate jooksul leidub ehk asjastuhvituid, kes meie rik- kalikest vanavarakogudest saadaksid ma- ilma muuseumidesse Eesti tutvustamiseks midagi väärtuslikumat, kui seda on Petseri laada fotod ja vene käisekirjad!

Soome muusika praegusel hetkel

SÜMFOONIKUD JA OOPERI-KOMPONISTID

elikümmend aastat on kulunud sellest, kui Jean Sibelius komponeeris oma esimese sümfoonia. Ta lõpetas selle ajal, mil toimus soome muusika esimene vallutusretk välismaale: 1900. a. tegi Robert Kajanus oma orkestriga reisu Pariisi maailmanäitusele, esitades teel soome muusikat mitmes Skandinaavia ja Lääne-Euroopa linnas. Noist aegadest peale võime arvestada soome muusika tuttavakssaamist väljaspool meie endi piire. Kodumaal tuleb rahvusliku muusika ärkamisajaks pidada juba 1880-ndaid aastaid, ja tõelisi tulemusi puht soome helikunsti alal võidakse tähendada juba 1890-daist aastaist peale.

Omal viisil on Sibeliusel *Kullervo-sümfoonia*, millega algas tõeline Kalevala-ajastu meie heliloomingus — seejuures mitte unustades Kajanuse *Aino-poeemi* ja *Kullervo-leinamarssi* — esimene soome sümfoonia, kuigi helilooja seda ise pole võtnud oma tõeliste sümfooniatega nimestikku, samuti kui kavalse sümfoonia väärtuseni küündiv, ka enne tema esimest sümfooniatega komponeeritud *Lemminkäis-sari*, mille osadest *Toonela luik* ja *Lemminkäise naasmine* on kõikjal maailmas tuntud, kuid mis oma

muude osade poolest (*Lemminkäinen* ja *Saare neiud* ning *Lemminkäinen Toonelas*) alles mõni aasta tagasi unustushölmast välja toodi ja on esialgu veel käsikirjas.

Peale nende Kalevala-motiiviliste helindite kuulub meie 1890-ndate aastate orkestrihelindite hulka nii meistri kui ka mõnede teiste heliloojate toodangust eriliselt isamaalisi teoseid, selliseid, nagu Sibeliusel *Finlandia* ja *Armas Järnefelti Korsholma*, mõlemad üha oma kohta õigustavad pidulikud helinid, kui vajatakse isamaalis-rahvuslikke hellisid äratushüüdeid.

Teisest sümfooniast peale algab Sibeliusel toodangus teine ajajärk, millesse, nagu oma viimaste töödeni, on alati põimitud nii Kalevala-motiivilisi kui ka isamaalisi helindeid, kuid samal ajal toob teine sümfoonia esile üha enam ja enam isikulisi jooni. Mõlemas esimeses sümfooniast on veel nagu tavaliste seadustega seotud kasvandit, kuigi neis on ka juba palju harjutust põikavat ja suurel määral omapärast ilmet. Kolmas sümfoonia liitub oma ehituselt veel teataval määral sellesse rühma, kuigi selle aeglane osa on juba hoopis erinev, oma meeolult ainulaadne. Järgmistes sümfooniates meistri isiksus saab üha eralduvama vormilise väljenduse. Neljas sümfoonia on vist kõige ilmelisem. Siin on tihedasse, geniaalselt omapärasesse vormi valatud jõuline seesmine elamus, mis siiski on nagu tahtlikult looritatud, lähenedes isegi müstilisusele. Üvienda sümfoonia võim-

salt tõusev motiivistik ja täiesti isikuline abinõude kasutamine ja selle tõusmine otse sugereeriva finaali ei ole asjata pannud üht asjatundjat väljendama, et see on „elu magususe ja kõige kaduvuse võrdluspilt“.

Kuues sümfoonia tuleb teataval määral asetada kolmanda kõrvale: selle kogu mõttemaailm on kergem ja järske kontraste vältiv, kuna jälle *seitsmes sümfoonia* erineb teistest juba oma üheosaliselt ehituselt. Sellest hoolimata ta vormiline struktuur on täiesti suurejooneline, tema motiiv on näiliselt lihtne, kuid ainekust lähtudes selle inimlik tõelisus on peagu mõjuvaim, mida meister on kirjutanud.

Kui soome kontsertpublikult küsitaks, milline Sibeliuse sümfooniatest on talle armsaim, siis minu arvates vastus on kõhklemata — teine. See innustus, millega kõigjal meie maal suhtutakse praegu Sibeliuse sümfooniatele, kõneleb omakorda sellest, et ei kesta enam kaua, kui kontsertpublik võtab omaks ka meistri raskelt tajutavamad sümfoonilised teosed.

Oleme rõõmsad ja õnnelikud selle üle, et kõik Sibeliuse sümfooniad on ilmunud trükis, taskupartituuridena saadaval ja et plaatidele mängitutena on neile enamal juhul osaks saanud tõeliselt autoritatiivne tõlgitus. Praeguse soome muusika hulgas need seitse suurteost on see kunstiline raskuspanus, mille me uhkelt võime heita rahvusvahelisele arvustuse vaekausile ja küsida: mis on selle isikulise, väljaspoole maitse- ja stiilisuundi jääva sisemise jõu ja helilise ilu, selle muusika väärtus kõige karmimagi mõõdupuu järgi?

Sellega me ei taha alahinnata muud sümfoonilist ja orkestrimuusikat, veel vähem meistri enda kui ka tema kaasaegsete ja temast nooremate muusikute kompositsioone. Selle suure, üksiku männi varjus on kasvanud mitu nooremat puud, kes ei ole vahest veel küllalt tugevad oma tiivelt, et seista trotsivalt nagu see aja tuultes, kuid kellede juured on sügaval kinni soome aluskaljus. Nende kasv on omandanud eri kujusid, tuuled on puhunud eri suunist, kuid nende põhipind, see, millest nad imevad oma kasvujõu, on kõigil üks.

Sibeliusest nooremate sümfoonikute hulgast tuleb esimesena mainida Erkki Melartin'i, Helsingi Konservatooriumi direktorit (surnud 1937. a.), kellelt on jäänud järele seitse sümfooniat. Neist neljas, *Suvesümfoonia*, on oma ilusas meloodilises lüürilisuses tüüpiline autori varasemale toodangujärgule, kuna *kuues sümfoonia* on oma laadilt uueaegsemad, kosmopoliitsemad, nagu selle ainegi: nelja elemendi võitlus. See teos soome muusikas on lähedasem taani suurele eeskujule, Carl Nielsenile, kui vahest ehk mingi muu.

Leevi Madetoja kolm sümfooniat on sõjaaegsete ja selle järele sündinud soome sümfooniatega hulgas aukohal. Madetojagi on lüürilik, näit. *esimese ja kolmanda sümfoonia* aeglased osad kõnelevad sellest kujukal ja erksal keelel. Kõigutamata seisukoha omab ja samal ajal tunnustatavaim on *teine sümfoonia*, mille avarad kaared ja mõttesisu täielikkus annavad sellele veenva mõju. Sellesse samasse põlve kuulub Lauri Ikonen, kelle kaks sümfooniat oma lapidaarsest sõnastusest hoolimata on tõsine töö.

Kaks heliloojat, Aarne Merikanto ja Väinö Raitio, kes kakskümmend aastat tagasi alustasid tegelikult meie muusika impressionistlik-ekspressionistliku suuna viljelemist, on oma sümfooniates, mis kuuluvad nende algtoodangu hulka, veel eelmise kooli esindajad. Heino Kaski sümfoonia kuulub Melartinile lähedasse rühma, midagi sellelaadset, millisel Toivo Kuula usutavalt oleks kirjutanud oma sümfooniaid, kui ta oleks võinud elada kauemini. Nüüd sellelt andekalt põhjamaalaselt on järel vaid kaks prantsuslikult orkestreeritud orkestrisarja ja mõni pocem, mis palju ette kantud ja soojalt omaks võetud.

Ka juba manalasse läinud Aksel Törnudd kirjutas ühe sümfoonia. Eino Linnala'l on kaks sümfooniat, esimene Viini meistri mõjutuse all sündinud laiajooneline, teine kitsam, soomelisem. Uno Klami'l on *Lapsesümfoonia* ja suur, huvitatanud *teine sümfoonia*. Sulho Ranta on loonud kaks sümfooniat, Felix

Krohn ühe, „Aastavahetusi“. Oma oopuste nimestikus on sümfooniaid veel järgmistel heliloojatel: Väinö Pesola'l, Anderssen'il, Fougstedt'il ja Svent'o'l.

Sõjale järgnevail aegadel oli meie orkestrimuusikas kõige armastatuim helivorm sümfooniline poem. See otsib vaid osaliselt teist ainekku kui ennesõjaaegne rahvuslik ajajärk. Kuid veelgi huvitab ja üha huvitab mitmeid heliloojaid Kalevala-ainestik. Eriti Lemminkäinen on olnud meelepäraseks motiiviks: vähemalt Merikanto, Raitio, Haapalainen ja Isaacsson on sellest võlunud, kuid ka Kullervol on olnud oma pooldajad (m. s. Madetoja). Üldmaailmalisemate ainete poole püüdes, näit. kreeka müütide maailma, mis ei ole ka Sibeliusele olnud võõras, on leidnud needki kirjeldajaid (Raitio, Ranta), tõustes isegi päris kosmiliste piirideni (Raitio: *Kuuvallgus Jupiteril*). Kadunud pojast (V. Hannikainen) Kivi Kahvatu imbini (Tuukkanen) liigub nooremate heliloojate ainek sel alal veel nüüdishetkeni.

Viimasel ajal on ka meil hakatud jälle naasma uusklassikalistele piüetele, on kirjutatud kontserte, sarju jne. puhtas, absoluutses stiilis. Soome kontsertide hulgas tuleb enne teisi mainida, tõsi küll vähemalt osaliselt, kavaliste hulka kuuluvaina Selim Palmgren'i kolme klaverikontserti, milliste menu välismail on olnud kõige suurem. Palmgren on ka oma muus toodangus, nimelt klaveri- ja laulukomponistina, väljaspool kodumaa piire soome tuntumaid heliloojaid. Tema peen stiil, millele värskelt ja karastavalt seguneb soome põhiheli, on leidnud imestlejaid üle ookeani Ameerikaski.

Ka Ernst Linko klaverikontserdid, süüdid, pianistlikud kompositsioonid, Armas Maasalo ja Helvi Leiviskä klaverikontserdid ning A. Merikanto viuli- ja tšellokontserdid kuuluvad siia.

KAMMERMUUSIKA JA MUU INSTRUMENTAALMUUSIKA

Meie soome kammermuusika peateos on Sibeliuse *Voces intima*-kvartett. Selle seesmist sügavust peegeldav, kõiki efekte

vältiv helikeel on kauneimat, mida meil sel alal loodud. Soome kammermuusika ei suuda esialgu orkestrimuusikaga võistelda. Kuigi peagu iga soome helilooja on oma loominguteed alanud just kammermuusikat luues, ei ole see muusikavorm siiski, arvatavasti johtudes sellest, et meil ei ole küllalt mitut kammermuusikakoondist ega neil veel piisavat publikut, — tõusnud sellele kohale kui muu instrumentaalmuusika. Mainitagu siiski meie trükitud kammermuusika teostest Kuula suurt ja palju esitatud *Trio't*, Raitio klaverikvintetti, Eric Furuhjelmi klaverikvintetti, Kuula, Madetoja ja Ikose viiulisonaate, Palmgreni ja Linko klaverisonaate jne. Esialgu on trükkimata m. s. Yrjö Kilpise tšellosonaate, mitmete meie nooremate heliloojate (Pesola, Haapalainen, Kuusisto, Ranta jne.) keelpillidekvartetid, Helvi Leiviskä klaverikvartett ja mitmeid teisi.

Teistest keelpillimuusika aladest on klaverimuusika omandanud ülevõimsa seisukoha: peagu kõik meie heliloojad on kirjutanud klaverimuusikat. Palmgreni, Melartini, Madetoja ja muidugi Sibeliuse omalaadsele klaverimuusikale lisaks näit. Ilmari Hannikainen oma toodangus esindab impressionismile viipavat värvikust. Viulimuusika on vähem esindatud, kuid ka sel alal Palmgren ja Madetoja on loonud mitmeid esinduslikke teoseid. Tšellokirjandus on vähene, kuid selline geniaalne fantaasia kui Sibeliuse *Malinconia* tšellole ja klaverile kaalub juba üksi üles mitu väiksemat teost.

Orelimuusika alalt tuleb mees pidada Oskar Merikanto nime, samuti Klemetti, Raitio, Ranta ja Kuusisto eri stiile esindavad helindid.

OOPERI- JA LAVAKOMPOSITSIOON

Peagu samal ajal, mil Sibelius komponeeris oma esimese sümfoonia, esitati ka esimene soome ooper: Oskar Merikanto *Põhjaneid*. Aine on Kalevalast ja helid kergelttajuvalt voolavad, meloodilised. Merikantot pole asjata kutsunud „Põhjala viimseks napollaseks“.

Kalevalast on pärit ka aine Melar-

tiini ooperis *Aino*, mis esitati esmakordselt kolmkümmend aastat tagasi. Selles ühineb ilusal viisil ka autori usuline maailmavaade ja „igavese kurbuse“ melanhoolia, puht soomelise igatsuse heli.

Palmgreni *Daniel Hjort* on pärit samast ajast, kuigi helilooja on selle äsja uuendatud ettekande jaoks parandanud, lisades sellele veel lõpp-pildi.

O. Merikanto jätkas oma ooperiloomingut, luues *Elina surma*, vana soome rahvaballaadi ainell, ja *Regina von Emmeritz'i* Topeliuse samanimelise näidendi järgi. *Elina surm* — on tema toodangu kõrgeim saavutus.

Teadusmehena euroopaakuulsusega Ilmari Krohn on loonud piibliainelise ooperi *Veeuputus*. Oma suurte oratooriumidega *Igiaarded* ja *Võitjad* on ta meil peagu ainuke selle nõudliku kunstivormi esinädaja.

Madetoja ooper *Põhjalased* on omast kohast võetuna soome rahvusoper. Tuginedes veristlises tõemaalingus rahvalaululegi ja väljendades samal ajal soome rahva vabadusearmastust, on ta meile seda, mis Weberi „Freischütz“ sakslastele. Madetoja teine ooper *Juha* on ka rahvuslik. Tema ballett *Okon fuoko* on omakorda jaapanimotiiviline stiliseering. Selle muusikast moodustatud sarja mängitakse palju ka välismail.

Armas Launis on kasutanud Kivi, Kalevala ja Lapi aineid oma ooperites, millistes ta esineb eriti omapärase retsitatiivse stiili loojana. *Seitse venda*, *Kullervo* ja *Aslak Hetta* on neist tähelepandavamad. Ka Emil Kauppi Kivi-tekstiline *Nõmmekingsepad* väärib märkimist.

A. Merikanto ooper *Juha* on senini ette kandmata. Väinö Raitio ooperitest impressionistlikult lüüriline *Jefta tütar* ja realistlikum ajalooline ooper *Printsess Cecilia* on mõlemad märkimisväärsed teosed.

Ooperi ja balleti alal on veel esinenud Anderssen, Heidi Sundblad-Halme ja V. Hannikainen. Viimatinimetatu ballett *Önne loss* esindab Melartini *Sinise helme* kõrval meil laiemat balletiloomin-

gut. Mõlemad on osaliselt ka Tšaikovski tähe all sündinud.

LAULUMUUSIKAT

Soomes lauldakse palju ja kooriharrastus on väga üldine. Nii sega- kui ka meeskoore on peagu igas veidi suuremas külas ja keskmises provintsilinnas võib sageli leida 5—6 meeskoori. Soome koorihelilooming on tuntud kõrgel tasemel. Juba palju aega tagasi on irdunud vanast „Tafellied“ist ja meie heliloojate poolt kooridele asetatud nõuded on pannud sageli välismaa asjatundjad kohmetama. See puudutab siiski kõige lähemalt vaid *a capella*-laulu. Kaasmängulisi koorihelindeid on meil vähem ja neistki parimad poeemilaadilised. Vaid mõningaid üksikuid väiksemaid messe ja teisi kristlikke kompositsioone, psalme jne. meil ei ole. Kuula *Stabat mater* on üksikuid meie suurevormilisi koorihelindeid.

Kui loetella meie *a capella*-kooriheliloojaid, peaksime kordama peagu kõiki ülalmainitud heliloojate nimesid. Tegelikest kooriheliloojaist olgu mainitud juba manalasseläinud Emil Genetz, P. J. Hannikainen ja Aksel Törnudd. Kuula, Madetoja, Palmgren, Linnala, Pesola, Kotilainen, Haapalainen, Mikkola, Felix Krohn mitmete teiste kõrval esinevad sagedamini korduvate nimedena juba meie väga laiakspaisunud koorihelindite kogus.

Soololaul on järgmine ala, kus soome heliloojad on loonud palju ilusat ja jäävat. Siingi käib kõige ees Sibelius oma geniaalsete „lied“idega“. Temale järgnevad Melartin, Palmgren, Kuula, Madetoja, Kaski, Linnala, Pesola, Kuusisto, Ranta. Nooremaist näit. Pesonen, Turunen, Härkönen, Marvia on liikunud sel alal. Oskar Merikanto voolav meloodilisus sobib kõige paremini just tema soololauludele, millised mitmed on saanud otse rahvalauludeks.

Peamiselt germaani maailmas on Yrjö Kilpinen auväärt nimi ja soololaululoojana tuntud. Ta ongi omapärane, jõuliste kontuuridega laulukomponist, kes kasvõi Wolffi viisil loob suuri laulusarju nii kodu-

kui välismaa luuletajate tekstidele. Tema tundralaulud on saanud ennekuulmata menu osalisteks.

Ka orkestrilaul on esindatud (Sibelius, Kuula, Maasalo, Ranta jne.).

MUUSIKAELU

Ülal mainisime juba soome koorilauluharrastust. Viimasel ajal on ka orkestriharrastus uuesti hoogu võtnud: pealinnas tegutseb kolm orkestrit ja sellele lisaks mitmeid üliõpilas- ja ka töölisringkondadesse kuuluvaid asjaarmastaja-orkestreid. Mitmes meie provintsilinnas on kas alatised või osa amatöörjõududega orkestrid. Ka väiksemaski linnades on viimaseil aastail katsutud ülal pidada orkestreid, neid on olemas isegi suuremais vabrikuihiskonnis.

Meie maal on vaid üks ooperilava: Soome ooper Helsingis. Selle juhiks on praegu Aino Ackte-Jalander. Ooperi kapellmeisteritena tegutsevad Leo Funtek, Martti Similä ja Hans Aufrichtig. Meie suurimate orkestrite juhid on Georg Schneevoigt (Helsingi linnaorkester), Toivo Haapanen ja Erkki Linko (Raadioorkester), Jussi Blomstedt (Teateri orkester), Tauno Hannikainen (Turu orkester), Boris Sirpo (Viipuri orkester), Eero Kosonen (Tampere orkester), Ole Edgren (Pori orkester).

Kontserdielu on pealinnas talvehoajal väga elav. Ühel õhtul on kaks, isegi kolm kontserti korraga. Soome esitatav kunst on klaveri- ja orelimuusika alal eriti kõrge tasemel. Ka leidub meil häid viulda-jaid ja tšelliste. Tähelepandavaimad kammermuusikaansamblid on Sibelius-kvartett, Hannikaise-trio ja trio Linko-Selin-Cronvall. Lauljaid on palju, nende hulgas kõrget taset esitavaid kunstnikke.

Pealinna tähelepandavaimad koorid on Suomen laulu (juhatab Klemetti), Ylioppi-

laskunnan Laulajat (Üliõpilaskonna lauljad) ja Laulu-Miehet (juht Turunen), Muntra Musikanter, Akademiska Sångförening, Oratooriumikoor (juhiks Carlson) ja mitmed töölikskoorid.

Muusikaõpetuse eest hoolitsevad Sibelius-Akatemia (end. Helsingi Konservatoorium) Helsingis ning Viiburi ja Tampere muusikakoolid. Kolm kirikumuusikakooli kasvatab kantoreid ja organiste.

Helsingi Konservatoorium muutus 1939. a. algul Sibelius-Akatemiaks, samal ajal selle õppekava korraldati täiesti välismaa kõrgematele õppeasutustele vastavalt. Sinna nimetati järgmised kuus professorit: Ernst Linko (direktor ja klaver), Ilmari Hannikainen (klaver), Selim Palmgren (kompositsioon), Leo Funtek (viul), Oiva Soini (laul) ja Elis Märtenson (orel).

LÖPPSÖNAD

Laialtlevinud ja palju tootnud soome muusikapõldu on mõne leheküljega raske lõplikult iseloomustada. Olgu siiski nenditud, et orkestri- ja laulumuusika mõned vormid on meil täiesti euroopalikult esindatud ja lootkem, et soome muusika üha suuremal määral võidab kohta ja lugupidamist maailma rahvaste suures kontserdis. Nimi Jean Sibelius on juba kõikjal heaks kiidetud. Tema on see aukilp, millele viibates ja millesse uskudes soome muusika ja kompositsioon saab jõudu, et tõusta kõigutamatute saavutusteni.

*

Märkus: K. o-ü. „Kirja“ ja autori poolt lahkelt kasutada antud „The Finland Year Book 1939—1940“ jaoks kirjutatud artikkel. Soomekeelse algupärandi järgi tõlkinud H. R a i d.

Pierre Lardin

Klaasimaal

Maurice Denis

Klaasimaal „Hea karjane“

Lapi laulud

KESKÖINE PÄIKE

Ei tõuse sa, ei lähe looja,
vaid väsimata rändad ringi
kui heidaks taevarannal sõõri,
kesköine päike.

Su rännu lõpmatuses mingi
kurb aimus tõuseb mulle pähe,
mis külma hõögub tulelõõrist,
kesköine päike.

Su kalbeusse inimlike
ma oma silmadega vaatan,
kui tunduri sa harju astud,
kesköine päike.

Eimilleski sa ringled maata,
ükskõikselt hõõgud mulle vastu,
just nagu pilke heidad valulikke,
kesköine päike.

Küll hirmust üksindust ja vaikust
võib varjata su surematus,
kui sul ei ole sündi ega surma,
kesköine päike.

Mets ürgne, kivi üle katus.
Üks kiir, üks pisar kollast vaiku,
mis elulisi mullal hurmaks,
kesköine päike!

ÜRGMETS JA KOSED

Nad lamavad siin risti, põigiti ja piki,
ja kõigest haljusest jäänd ainult koor.
Musttuhat sääske — rebimatu loor —
siin tuuletuses elukangast tikib.

Siin igaveses rahus puhkab aja väsi
küll tormimurrust, vanadusest puu.
Käib päike vaatamas ja kaeb kuu,
ei puutu tüvedesse inimese käsi.

Kõik muutumatu, igavene, puutumatu,
üks roheline, igihaljas laas
kesk kaljurahnu. Ainult risti maas
suur surnuaed, üks mahajäetud metsa matus.

Kui sesse vaikusesse kostab kose mühin
maaalune kui kõmaks kauge kõu,
jääd ootusärevuses vaiki põu,
just nagu kõrve lövi lähedusse rühiks.

Kesköine päike kose aurust läbi punab,
ja äkki lumb mu maisi silmi lööb:
hõõglampe tuld polaarses näen öös,
mis Lapi metsadesse töötab tuua luna.

POROKARJUS

Ma olen porokarjus.*)
Kaunim maailm on tunduril.
Päike käib metsade harjul,
all öitseb mesilill.

Mu tundurid, hele taevas
ja Jäämere kauged veed!
Sõuab Isa mu pilvlaevas,
see tundmatu vana mees.

Kaks tuhat taltsat põtra
sööb mu jalgade ees.
Metsad ja mägede teed —
ma kaitsen iga nõtra.

*) Poro — põhjapõder.

Ma olen porokarjus,
o minu Lapimaa.
Koerad ja kirjat saan —
ootame tuisuharju.

Veavad virmalised
hännaga mööda maad
ja järved on sulaklaas,
ma tulen kosja ise.

TULEVALVUR

Kaks kuud käib päike ümber mäe
kui sõjamees ümber kantsi.
Ma põlend silmadega näen,
kuidas tunduril tuli tantsib.

Ma hoian sädet, taevatuld
ja Lapimaa põlist rikkust.
Sa kasva, roheline kuld,
ja kasuta päeva pikkust.

Mu laulud hullud, mida loon
siin tunduri tapvas rahus.
Juba viirastus avat karukoon,
mida sinna sisse küll mahuks.

Sa laiu, tõuse Põhjamaal!
Ma valvur su avat lävel.
Tuleks suureks mina ise saan,
kui katkeb mu elukäve.

KAKS RÄNIKILDU

Kaks ränikildu kõrvuti mu laual,
kaks kauget sugulast.
Nad lahus oodand seda tundi kaua,
mil üle mägede ja vete haura
saab teretulemast.

Jäämere kaljult kild on siia toodud,
kild Liinahamarist.
Võib olla teisiti on tulejoodud
ja teises leegis teine kivi loodud,
kild kodukamarast.

Mu laual kõrvuti kaks ränikildu,
kaks kauget sugulast.
Maailmas palju lahtesid ja sildu,
kaht kildu saatus pahuti võib pildu,
kaht kauget sugulast.

ULJAS KALUR

See oli veel siis, kui jumala tee
käis üle Inari vee.
Siis elas üks uljas kalamees.

Teed Kõrgesaarelt alla maa
ei surelik käia saa,
teed seda, mis ükski on jumala.

Uku-jumal on vana, vägev ja hall,
ta kodu Inari all,
sääli toonela riik ja vara tal.

Läks alla ja kala eel kerkis veest —
just laibast tuntigi meest —
hulljulge kui jumal kalamees.

Nüüd Inaril igatseb karjase pill,
ei öitse jumalalill.
Uku koduta kulgeb tunduril.

INARI IMBI

Kägu Lapimaal ei kuku,
armastus küll südames tuikab,
öitseb nagu jaaniõine sõnajalg.
Jumalik ja vägev Uku
valjult valvab maa ja taeva kaigust,
toonelinnuna meid allailma huikab.

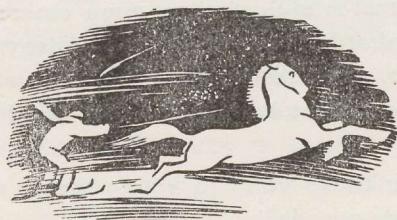
Inaris on saari palju,
Kasaril küll kaunim elas neidis,
keda näinud ükski inimese silm.
Nagu ikka isa valju —
ära otsi paremat maailmast —
neidisele rikka mehe leidis.

Kolmandamal, Kõrgesaarel —
ja see saar on kaunim Imi meelest —
elas nooruk, kasvult madal, õlast lai.
Inari, sa hoi aaret:
saarelt saare sõidab vana kupeldai,
tunda paat ju sinipuna peelest.

Torm võib uputada mehe,
armastus küll jõuab randa,
kui see sündides on suur.
Need ei ole kaselehed,
need on nooled nagu raudsed tuurad,
tuule kätte antud kanda.

Inari, su arm on ohus!
Kes jääb võitjaks, kosib kalli.
Otsustagu raudne nool,
nõnda vanemate kohus.
Vana vähe noorest hoolib,
süda mulgi sõidab halli.

Taeva isand, püha Uku,
Toonela vii Inari ja Imi!
Sookael õitseb küll kui sõnajalg,
aga kägu see ei kuku.
Üle Inari on taeva kalgus,
suurest armastusest ainult nimi.

Lunastus

1

1. veebruaripäev kiskus õhtule. Päike vajus urbjäässe uppudes kuu-
siku taha, ruugelt õhkuv lagitaevas hangus malmiks ja silma-
piirilt tõmbus temale pikkamisi narmendav härmakott. Häрма
pugesid jaamatagused puud ja kumedalt ketravad traadivihid.
Lasila küljes norutas tosin hobuseid, tühjad karsid aisaotsas,
hõlst või kuuejupp ripakil laudjal; kummuli palgikelgud regede veopakku-
del läigitasid hämaras taldu.

Esimese hobusepaari juures tammus jalgu tagudes pikk sitke valges rih-
maga võõtatud poolkasukas ja samasuguses läkis mees. Paaril reel konu-
tas, ühe kõrval keksles külmetav poisike. Peremeeste ja poegade-sulaste
räme lorutav vada kostis vahimajakesest, kus punase habemega metsa-
kaupmees juba paar tundi maksis raha palkide eest, neid kartuliveega
massitabeli sõelale libedamaks loputades.

Peet Vares aga tammus mõrudalt muiates väljas poisikeste seas. Vana
Vaabu käis korra koguni sisse kutsumas: tulgu meeste hulka, võtku suu-
täis sooja, kuid poeg pööras talle vaikides selja.

Peet vihkas juba maast-madalast viina nagu oma isagi. Seal sees oleks
pidanud neelama kahekordset solki: puskari haisevat kõrvetust ja vana-
mehe lääget: minu talu, minu mets, mina küll nii ei..., mina juba oma
poissi... Las ätid-klutid pärast hauguvad tema eraldumise pärast, puutuda
ei julge ükski.

Viimaks pahvatas putkauks valla ja kõne-sõnelev meestejõuk vajus õue,
pudenedes laiali hobuste-regede juure.

„Näh, minu truu karskus muudkui ootab...“ jorutas vanamees. „Eks võta
aga hobused lahti: külmetavad vaesekesed, muudkui külmetavad...“

„Eks noorperemeeski tantsi poisikeste külmamagedat!“ torkas tüse naabri
Kusta hobust pöörates.

„Eks igaüks otsi omasuguseid!” klähvis regede vahelt Otsa Mihkli poolvinguv mokk, millele vastas räme naer.

„Säh, mine!” Peet viskas ohjad koos tühja karsiga rekke ronivale Vaabule, heitis omad uuesti ümber lasila ja astus tigateda rahuga regede vahele.

„Noh, Mihkel, vaatame siis sinusuguseid!”

Kuid Mihkel oli juba taganenud alt lasila oma võigu varju.

„Mis sa tühja,” hakkasid mehed vahele, „va Otsa-kekatsit!”

„Näe, pugeski omasuguse juure!” ilkus üks poisikestest hobust nähvates.

Peet võttis hobuse ja pööras teele äti taha, kes reel konutades venitas: „No poiss, mis sa kaakled...”

Voor hakkas sörkima reetaldade lauldes ja härmas hobuste puristades. Külmuul tuul nõelus otse näkku ja kiskus meeste päid tahapoole. Visati üle hobuse selja järgnevale sõna, paar, kuid juttu vastu tuult ei saanud. Aegajalt nähvati tagasikätt hobust piitsaga, et see ei unustaks sörkimist. Valged väljad õhkusid jäiselt narmendavas udus, telefonitraadid hundasid.

Liival peatus Vaabu hobune ise viinapoe ees ja ätt hakkas reelt ronima. „Vaata, et hobune ei...” põmises ta selg pojale, kui käsi pistis ohjad tagant looga aisaotsa.

Voor naigises mööda. Mõnegi kõht virises särts-sooja, kuid et Vaabu oli esimene, ei mindud. Ainult Otsa Mihkel ei saanud temast enam olla.

„Peet, las käia — küll Esku äti koju toob!” hõikas naabri Änts.

„Noorperemees saatis isakese külmarohtu järgi, ta ise veel alaealine!” ilguti seljataga.

Peedi piits vihises tagasikätt. Kostis vihane: „Kuradi varesenolk, oota...”

Peet märkas kohkudes, et nähvaku oli saanud Kusta. „No seda oli veel vaja... Nüüd ta kodus Ännit... Nagu peni kintsus — mine taltsuta siis! Kui oleks siiski märganud, et Kusta... Ükskõik!” oli tige otsus.

Jäätunud ukseklaasil noogutasid Vaabu ja Mihkli varjud: Mihkel muidugi lõi oma lahti. Nüüd oota, et nina sinine!

Tuul pühkis pea ühe, pea teise nurga tagant nagu soola näkku, keera kuidas tahad. Jalad külmunud saabastes hakkasid tuimalt torkima.

„Eks tantsi külmamagedat!” torkas Kusta pilge.

„Ei!” Peet hüppas reelt, vabastas Esku aisa otsast ja sidus lasila külge, viskas hõlstigi selga. Siis istus rekke ja andis Esku järele hirnudes oma hobusele piitsa.

Mihkli lahtijäänud võik sörkis järel. Peet muigas ja alles kilomeetrit kolm ristteel peatus ning sidus võigu telefoniposti külge.

Kui väljamäel hakkas õhkuma kodu tulesilm läbi jäise udu, läks Peedi süda jälle soojaks. Varsti lõi kumama allpool naabri tuli ja meenutas Kustale antud piitsahoobi. — Vaene Änni!... Teravat, külma viha viirgas sü-

damesse nüüd mõlemast aknast. Kuid Peet pidi minema sinna — kannatama koos ema ja õega... Anniga...

Juba kajas haukeid ja varsti hüppas lume tuisates Muri rekke, haarates esikäppadega tal ümber kaela ja toppides nina vägisi kasukakraesse. Looma siiras rõõm hajutas hulga härma südamest. Ja kui ta astus tarre laternat võtma, tundis ta jälle kodusooja.

„Ma panen seni söögi lauale. Olete külmanud!“ hakkas kiirustama ema.

„Ära veel — olen üks!“

„Ega ta jälle Liivale?“

„Jah.“

„Eks sa oodanud! Ega ta seal kaua — tembib ju ikka kodus. Kuidas ta ükski, pimedas?“

„Otsa-lupard ka. Ja ega Esku auru all ole.“

Unol oli juba kasukajupp seljas: „Ma näitan tuld!“

Peet vallandas rehe all hobuse ja viis lauta, Uno laternaga ees. Lehmad sirutasid päid, Lehik inises, Kirjak noolis käist, hobune vajutas latris pea ta õlale ja nohutas heinu. Peet ei olnud enam ihuükski lumisel väljal. Ta oleks tahtnud jääda siia, loomade juure, ja surus heldumuses Unot enda vastu.

Muri hakkas väljas haukuma.

„Mine nüüd tarre, küll ma isaga!“ sundis ta lapse vägisi minema.

Vaabu kihutas nelja õue, nii et aurav hobune kolksas järsku peatudes aisaotsaga rehevärvasse, kuid piits vingatas talle veel korra üle selja.

Järsult tõmbas Peet piitsa Vaabu käest: „Ära tapa looma!“

„Kõtt! Ma tahan näha, kes...“ purskas ätt reelt kapsates, kuid miski poja mornis hoiakus pani ta järsku kangesti nohisema. Jälle tundis ta neetud hirmu temaga omavahele jäädes. Ta maigutas mitu korda suud ja kärkis siis poolkilades: „Poiss, võta hobune lahti!“

„... näha, kes siin veel peremees, peremees...“ põmises ta tarre kobides.

„Tuleb jälle õhtuke!“ muigas Peet kibedalt, märga Eskut õletuustiga hõõrudes ja vaipa sidudes.

Kui Peet astus eestarre, aurasisid herneleem ja lihataldrik laual. Ema ja Leena Unoga seisid võõrastavalt pingul soemüüri ääres.

Ema avas vaheukse: „Vaabu, hakkame nüüd sööma!“

Tagatares kääksus kapiuks ja kõlahtas pudel: ätt võttis söögialust.

Peet istus rangelt lauda ja hakkas sööma, ent teised jäid ootama.

Pudel kõlahtas uuesti ja kapiuks kääksus kinni. Sammud kompsusid ukse taha, kuuldus juba nohinat, siis aga lohisesid tagasi ja saapakontsad hakkasid sängi nagisedes kraapima põrandat.

„Jalad sunnikud nagu jääkambad...“ pomiseti endale, aga nii, et kostis eestarre.

Tükk aega ähkimist, söngi käginat ja põranda nühkimist, siis hüüti norimist varjates:

„Peet, tule tõmba jalast!”

Peet sõi vaikides edasi.

„Mine ometi, mis see sulle teeb! Ehk jätab siis...” sosistas ema.

„Poiss, kus su kõrvad: saapad jalast!” kajas juba väljakutsuvalt.

„Toeta söngisambasse, küll tulevad isegi!” vastas Peet rahuliku siirusega.

Emal oli juba uksel: „Vaabu, las ma...”

„Või minu Mari peab hakkama saapapoisiks — ei! Uno, tule sina!”

Uno suu tõmbus kõveraks ja ta vaatas abi otsides Peedile, kuid Leena lükkas ta üle läve.

„Ma ei jõua!” kuuldus lapse kurtmine.

„Kuidas ma sinust siis Leenale mehe saan!”

„Vanaisa, sa hoiad jala konksus!” hädaldas laps.

„Vaata nokka: või hoian konksus! Kasi!”

Uno tuli nuttes eestare ja surus näo ema põlle.

„Isa, ära pahanda: küll ma tõmban!” astus Leena lävele.

„Pole vaja teid täisid kedagi: saan ise!”

Kuuldus natuke kobinat ning põrandal kratsimist ja saapad vopsasidki rõõmsalt jalast.

Veel kohmiti nohisedes ja peremees seisiski lävel, sukis ja kampsunis, vesised silmad kitsas punetavas näos kiskusid viha.

„Sel mehel õige kibe ohtusega — kodu vist kaugel!” torgati Peeti küljega.

Poeg ei näksanud. Ät tatsas pliidi juure, soris vingu otsides süsi ja kiskus siibri lahti. Siis avas ukse ja tonksas jalaga soemüüri ääres nurravat kassi: „Kõtt välja! Või taret mustama!” Silmad otsisid veel tööd, kui Peet muigas pilkavalt.

Ät teeskles mITTenagemist, istus lauatsa ja irises: „Mis te vahite, et ei saa sööma!”

Ta tõstis lihakamaka taldrikule ja sirutas käe leiva järgi, kusjuures silmad kohtasid poja omi, millede rahu kihvatas.

„Irvitab... peab austama oma isa!” piriseti esimesse suutäide.

„... peab armastama oma lapsi!” lausus Peet vaikselt endale.

Näksas, nüüd läheb lahti! Äti südamealune läks otse soojaks.

„Oi — oi! No kas pole rongapoeg? Jaamas ei kõlba minuga sisse tulla, keksib hobuste juures: isa lakub... kui iga mees rüütab lonksu kaubaliiku. Siis ise hobused lahti, topib ohjadki pihku: isa on ju täis, kus tema! Või peab armastama...” Hääl irises, paisus kõrgeks ja vajus siis tunderasku- sest nohisevaks sosinaks.

Peet surus hambad kokku.

„Ja Liival, ma astun silmapilguks sisse, et võtan sorukese: rindealune palkidega ära tõstetud, tema jälle sõlmib va joomari hobuse kõvasti-kõvasti

lasila külge, seob tekigi selga ja lippab siis tulema, et küla naeraks: näh, Vaabu aga pumpab, oma poegki ei jõua oodata! Muudkui teotada mind! Juba võõrad peavad mehesõna vahele ütleva, siis aga joostakse kallale... Ja kauaks ma jäin: said suure kihutamisega ainult hobuse talli, kui sammu olingi järel. Nii hobust tappa!... Või peab armastama..." Äti pill algas endiselt, hüppas jälle hele-kõrgele ja kukkus siis rontsti alla.

Peedi käed värisid, nii et lusikas kõlises vastu taldrikut, nagu tõmbus punaseks, kuid ta vaikis veel rangelt.

"Näh, punetab — kas on nüüd häbi... ema, õe, väikese Uno ees!" paisutas kasvataja juba mehehäält.

"Häbi jah, et mul niisugune ronk isaks!" pigistas Peet hammaste vahelt.

"Peet, hoi a sinagi tagasi!" hädaldas ema.

"Isa, kas sul häbi ei ole nii kiusata!" Leena hääl värises.

"Ronk... häbi... isa... kes?... peninukid..." Sõnad läksid kilades sõlme, suu jäi maigutama tühjalt. Emal ja Leenal ei läinud enam suutäis alla, Uno hakkas närvilikult luksuma. Leena tõusis temaga lauast.

Siit sai Vaabu otsa kätte ja hakkas klähvima: „Kas sinu kutsikas kah mind häbeneb: otsi talle enne isa kättele! Ja vanamoor: hoidku teised tagasi — ronk! ronk! häbi! häbi! Sööma — keegi ei lähe minu lauast! Olete kõik minu, nagu... nagu... Esku, kass, pliit, siiber... minu!” Liigsest tundekoormast hakkas vana jälle kokutama.

Leena läks siiski Unoga lauast ja istus nuttes soemüüri ääres. Peet pani lusika kolksudes käest. Mari vaatas tungivalt ätile otsa.

"Kõik põrnitsevad nüüd... mind te ei murra! Kes te olete — täid: toida, kata, soenda teid oma ihuga... Vaat kihutan teid kõik praegu lumehange! Aga mu süda ei luba: olete minu pere... olen teie peremees!"

Hääl läks mehiseks, nii et pritsis sülge üle laua. „Ja sina, suure südamega rongapoeg, sina solgid minu toidu, et su emalgi ei lähe suutäis alla ja õde peab lahkuma lauast, sina külvad vaenu minu peresse, teotad minu maja, et inimesed irvitavad... Pühakiri ütleb, et niisugune poeg tuleks kividega surnuks visata! Kuid ma ei lase seda: sa oled minu poeg, saad minu järel peremeheks, ja ma pean sinu jonniga ja viha selgroo murdma, sest kuidas saaksin muidu olla sinu isa... Ma pean!"

Ja Vaabu tahtis vaadata pärisperemehena igaühe silma, kuid leidis ainult poja vaheda pilgu.

"Peremees... isa?... Kumbki pole sa kunagi olnud! Nende teotus oled! Painaja talu, minu ja laste kukil!" purskas äkki Mari silmille surutud käte vahelt.

Vaikse Mari ootamatu rünnak lõi vanamehe keele sõlme ja ta pidi tühjalt maigutades edasi kuulma.

"Tallaja jah!" Ema pisarais pilk lõikas Vaabu silmi nii järsku, et see pidi need langetama.

„Missuguse talu sa said isalt: uued hooned, puhtad põllud, lagedad heinamaad, kasumets, korras vankrid-reed, adrad-äkked! Mis on nüüd: ainult meil kogu külas vana tare, katus nagu sõel — mis taevas, see kaelas; laut-ait rõõtsakili, põllud umbrohus, heinamaad võsas, pool metsa kannustik, iga riist logiseb! Ainult hävitanud oled. Iga töö ja asjaga venitasid päevast päeva, algasid, kui enam ei pääsnud kuhugi. Kas said sa kunagi õigel ajal seemne mulda või lumeks viljad väljalt! Kevadeni peksime rehti. Ei teinud ise, ja kui mina või teenijad püüdsime, olid meil jonnikaikana jalus: mina ise! minu asi! teinekord! Elasime peost suhu, hoidsin loomi nagu silmatera, et oleks ikka lauale ja selga panna. Siis tuli: raske töö, rindealune veninud, selg valutab, ristluud kanged, küljes pistab, süda tükib suhu, kõhus kõrvetab! Joonud enda täis ja maganud siis terveks! Ei, tilkhaaval mekutasid päevast päeva, et oleks aga aur peal, ja siis vedasid peremeest. Ükski teenija ei seisnud. Õnneks kasvasid Peet-Leena, ei läinud sinusse: ja nüüd külvame-lõikame vägisi, kohendame seda-teist nende sendiraasukestega, mis satuvad minu kätte. Peremees aga veab ja vahetab tasapisi — rohuks: kiiremalt künnilt võtab hobuse, kibedamal heinapäeval hakkab äkki valutama... Armetut võimujonni kiskudes oled sa laostanud talu, narrinud meie elu! Leena — Nõmme Jaan tahtis teda, sina aga sajatad tubli mehe minema: vaene! ja hässitad Põldre vana talle rendilepingut üles ütlemä, peab algama jälle päevilisena ja Saare peru täkk tapab ta Kaansoo jõõrdel. Nüüd Leena õnnetu Unoga sinu hambus. Peet varsti nelikümmend, ootavad Anniga aas-taid, Kusta tüdrukul juba harjas, — ei tohi sinu majja, olgu aga poisike edasi, keda saaksid togida-taguda! Miks ometi, lapsed, oma pisaratega neetisin teid enda ja talu külge, kui tahtsite ja võisite siit minna! Ise oleksin ikka kuidagi kannatanud — paljuks neid päevi... Lapsed, ärge mõistke mind hukka: ma lootsin ikka...”

„Et ma ehk kärvan... no lootke-oodake siis!” Vaabu tõmbus algul kõssi nagu koer vembla ees, kuid varsti märkas ta, et see oli ainult tema Mari, kelle muidugi poeg-tütar tema peale hässitanud: mitte tema ei hävitanud talu, naist, lapsi, vaid viimased teda — ei lasknud olla nagu vaja, kihutasid taga nagu setukat, jonnisid, närisid. Ta kannatas kibedat ülekohtu, mis kiskus otse pisarad kurku, nii et pidi ühtelugu neelatama, kuni neist viimaks hakkas kasvama kõhus vintske vihaverukas, mis tõusis otsaga suhu, kuid hambad ei saanud enne paraajat tükki lahti, kui naine lõpetas ja istus Leena kõrvale.

„Või mina oma talu ja pere tallaja, söödik! Kas mina ajan ennast ja teisi tappes kõik tööd üle-pea-kaela, ei lase rahulikult mõtelda ega targu teha? Sajab läbi... kukub kaela... ajad kitsad, pole veel jõudnud. See viinatilk — pole mul aega kiirega voolida, hõõruda-määrida, saunatada ja kuumade pudelitega tosserdada nagu teie! Kas mina kupeldasin Leena kasusse, lük-kasin poisi hobuse jalgu! Kas mina keelaksin Peedil naist võtta: sööb juba

ise silmad peast, mis veel naisega! Te kolmekesi ripute mul nagu õrisedvad penid küljes, ei lase — ajate talu ja elu sassi, võtate tervise, kisute südame täis viha ja valu. Kүүnte ja hammastega kaitse, kui tahad veel jääda inimeseks teie käes..."

Hääl tegi piitsakaari: iga väide algas tagasihoidlikult irisedes, kasvas tõusvas poognas vingudes kilavaks ja laksatas siis selga, kusjuures vesised seasilmad pistsid soetavaid naasklitena piitsavarre otsas.

Keegi ei vastanud. Ema näis langevat jälle tuima masendusse, Leena vaigistas hirmunud Unot, Peet tõukas tooli lauast eemale ja jäi käsipõsakil neid vaatama, pilgus imelik terav rahutus.

„Mis?“ kraaksus vana lennus, kui nägi kõiki nii lõõdutena: „Olete minu pere, minu talu, minu Esku, pliit, siiber... Kannatan teiega, sest et olen teie peremees. Teie aga ootate minu surma!...“

Vaikimine veenis äti, et ta on oma vaenlased lõplikult lõõnud, ja ta hakkas parima isuga nohisedes ja matsutades sööma. Ta oli soolikad päris tüh-jaks tülitsenud, nii et need korisesid. Viimaks viskas ta väljakutsuva pilgu vaikijatele ja märkas, et need ei valutanud nii palju tema hoope, kui ootasid kadumist tagatarre. No oodake!

„Mari, too siis tänase külmetuse peale veel kuumat teed!“ ütles ta irvitust heatahtlikkuse kaltsudesse mähkides.

„Sa tead ju, et teed ei ole: ise ikka nurised, et osta veele kallist suhkrut.“

„Nii vähe aega kah, muudkui talitse-tülitse! Eks ma pea siis ise.“

Vana veniski lauast pliidi ette ja hakkas sorima tuhas: „Olid nüüdsama suured tukid... Puukaikad ka vettinud, ei saa aegsasti kuivama toodud, mine tee nendega!“ Ta vaatas ootavalt Marile-Leenale, ja kui esimene juhuslikult liigutas, irises: „Nüüd juba mina ise!“

Ätt laadis pliidualust aeglaselt nagu piipu, siis otsis lauasahtlist seatap-mispussi ja ajas sellega lömmust terve kimbu peergu. Need murti kolmeks ja torgiti puie alla. Viimne õngitseti lambiklaasist põlema ja pisteti siis pliidi alla, kuid tõmbus kiskus mitu korda tule küljest. Ent ätil oli aega ja silmad aga torkisid vahetevahel oma peret.

Viimaks hakkasid kõikad otstest vahtu visistades tuld võtma, ja vana sulges ukse, millele järgnes kerge vuhingi.

Nüüd võttis ätt naela otsast veetrumli, kuigi teadis selle katki olevat, valas vett sisse ja pani pliidile. Alanud sisina peale kirus ta: „See jälle lõhutud!“ ja kailas vee pange tagasi. Herneleemene pada tuli pesta. See ei tahtnud sobida ätile ja ta vaatas uuesti naistele, kuid need ei teinud väljagi; Peedist hoidis ta selle näeru aimates silmad kõrvale. Tagatarest voodist toodi õletuust, kuigi lapp rippus pliidi kohal, ja hõõruti-loputati pada puh-taks. Poole pange veega kolises see viimaks rõngastesse visiseva tule peale. Nüüd istus ätt mugavalt pliidi ette ja hakkas tuld toitma. Silmad aga

keksisid aegajalt õrritades naisel-lastel, ent neil näis olevat tegu rohkem endiga kui temaga.

Viimaks kees vesi. Kapist toodi terve peotäis piparmündilehti patta. Siis ätt pani lauale suhkrutoosi ja tassi, siis veel teise. Kannu ta ei otsinud, kartes olevat selles kohvipära, ja tõi aurava tee toobiga lauale.

Ätt valas teed ühte tassi ja sulatas aeglaselt liigutades suhkrut. Siis tatas tagatarre, kääksutas kapiust ja tuli viinapudeliga, seda hästi näha hoides. Sellest kallati teetass täis ja luristati siis paar lonksu.

Nüüd valas Vaabu veel aeglasemalt teise tassi teed ja pani kolm lusikakuhja suhkrut, ise vilksatas silmanurgast teisi piiluda.

„Uno, tule joo ka: oled ju nii maias teele!”

Poisike peitis näo, tõrjudes ema käsivarre taha.

„Tule, tule, ära vea vanaisaga kiusu nagu need!”

Laps vaatas abi otsides emale ja vanaemale: esimene nagu taotles sundida, kuid suu jäi äkki lukku.

Ätt kallask Uno tassi tubli sortsu viina ja muheles teiste pilkudest hoidudes:

„Valan sulle ka tilga rohuks: kange kõha, öösi nagu puud raiud!”

Laps hakkas tihkuma.

Vaabu rüüpas matsutades tassi tühjaks ja silmad hakkasid jälle torkima. Ta kallask teise tassi ja pirises:

„Kas tuled juba!”

„Jäta laps rahule, vanamees!” Peedi nägu oli kahvatanud, hääl löikas, silmad puurisid külmalt ätti.

Vaabu pilk vajus nende all tassi, kuid siis hakkas nina ägedalt nohisema ja ta pahvatas järsku:

„Ei lase oma kõhaga magada... Kaua ma pean pal...”

Kuid ätt ei saanud lõpetada: Peet kargas püsti, haaras ta kogu tooliga nagu lapse sülele ja tõstis tagatarre. Sinna viis talle järele teetoobi suhkrut ja viinapudeliga ja tõmbas vaheukse mürtsatades kinni.

Peet seisatas hetke, laskus siis väsinuna lõdvalt toolile, surus pea käte vahele ja toetus küünarnukkidega lauale, silmade kalk pilk suunatud tühjusse.

Emal tõusis soemüüri äärest ja hakkas vaikides lauda koristama, tasa, tasa, et ükski riist ei koliseks.

Tagatare vaikus lõppes. Algas äge nohin, mis muutus pikkamisi nuuksutamiseks. Selle saatel järgnes tugev kobin, tool lendas kolksatades ümber, hulk sukis jalgu madistas põrandal, siis paiskus uks vallale.

Ätt seisis lävel, turi vimmas, harali sõrmedega käed tahapoole tõrjutud. Pisarad tilkusid silmist, mis ähvardasid torgata nõeltena. Suu kilas nuukseid ja sülgel pitsides:

„Käed külge... isale! Omas majas! Tapad... tapad mu ükskord... Ja mina su kasvatanud! Vanamoor, tütrelipakas, vahite ja ootate... kaarnad!”

Kui kihutan praegu hange!..." Pisaraid tuli sorinal. „Süda ei luba... ei luba... kuigi mu surm!" Äti pilgud otsisid asjata teiste omi, mis olid pöör-
dunud igapähele nagu sissepoole. Ainult Uno vaatas talle pärami silmil otsa.

„Oma naine... lapsed... Aga sinust, hoorakutsikas, ma juba..."

Jutt-nutt läks pooleks: Vaabu leidis äkki kõigi silmad endal, Peet tõusis
küünarnukkidega tõugates püsti.

Ätt taandus suud maigutades, harali sõrmed ettepoole, üle läve ja virutas
ukse prantsatades kinni. Natuke nohisemist ja nutust: „Tappa... tappa...
oma...", siis käänati võtit kaks korda ja tugeva ähkimise saatel hakkas
ukse kõrval asetsev raske kummut nagisema selle taha. Tõsteti veel kolinal
toole, teetoopt prantsatas põrandale, suhkrukoos klirises nurka, kapiuks kiiksus
pudeli kolksatades. Veel kobinat-kobinat ja kägisev süng hakkas saatma
aegajalt vilistavaid nuukseid.

„Mis päevi küll veel näeme!" ohkas ema riistu pestes. „Et minagi pidin
täna kõik ütlema... Ei pane temale meelt pähe, teed aina hullemaks!"

„Elu on narritud! Kui ma oleksin üksi... aga nüüd — nüüd ei pääse
kuhugi!" nuttis Leena Unot enda vastu surudes. „Kui ma ainult sind jõuaksin
kaitsta!"

„Nii ei kesta meist keegi enam kauaks: mingi lõpp peab tulema!" kähis-
tas Peet endamisi.

„Sina pead minema: töökätel leiba-ruumi igal pool. Mõttele, mis Annigi
peab nägema..." sosistas Leena.

„Mis saab siis kodust, sinust, Unost, isast endastki! Peet hoiab kõiki
püsti... ainult teda ta kardab!" kaebas ema.

„Ah mis mina, sina, see neetud kodu... kui ainult Uno! Siiski, Peet, mine!"

„Ei, nii ma ei lähe!" Peedi hambad naksusid. Ta astus õe juure ja pani
käe üle Uno tema õlale. Laps haaras mehest kõvasti-kõvasti kinni ja pisa-
rad hakkasid uuesti jooksuma. Ema ja Leena vaikusid, mõlemal oli jälle
hea. Uno rahunes pikkamisi ja jäi suletud silmi Peedi hõlma.

„Ei, nii ma ei lähe!" kordas Peet. „Mine nüüd puhkama, väikemees!"
Leena viis lapse sirmi taha.

Koer haugatas paar korda ja hakkas siis rõõmsalt niutsuma. Koputati:
hall suurrätt poetus tarre.

„Anni!" Leena ruttas vastu, võttis räti ja talutas pikakasvulise neiu Peedi
kõrvale soemüüri ääre. „Kui hea, et sa tulid: meil täna nii raske päev!"

„Nagu minulgi!" lausus Anni oma heledat pead norgu lastes.

„Kas isa?..." tõukas Peet tumedalt.

„Kas tõesti sina löid teda?" nõudis tüdruk järsku ja ta valusad silmad
kiindusid mehe omisse.

„Jah. Klähvisid nagu koerad küljes. Ei näinud pimedas, et tema — oleks
sin kannatanud."

„Tuli koju, punane vorp üle näo. Kohe minu kallale: sinu varese küüned! Terve öhtu näris. Mina ogar Peedi sabas, oleks veel mees — Varese Vaabu eluaegne karjapoiss, pole särgivahetusekski kuiva kohta, varsti kukub kõik kaela... Lubas Kaaru peale hässitada, kui veel tuled meile... Mina majateotus, perehäbi. Metsavahi Kaarli ja Veski Päärna saatnud minema, ei tihka enam neile silma vaadata: kas ei taha tütrekõrendit täis toppida? plikaks ümber jahvatada?... Nüüd jölkivat siia veel ainult Otsa-kekard... Ega sellega lõppevat: kui tuleb veel varesepoegi...”

Anni hammustas sõnad pooleks. „Peet, Leena, ärge vaadake nii, et räägin kõik... mul otse taak seljas, litsub vastu maad — läheb kergemaks!... Ema vaikib, nagu nõus, viimaks Ants-Jaan hakkasid hurjutama-narritama, kuni vihastas sootumaks ja läks magama. Antsul oli vaja Toomrele, võtsin rästi ümber — ema muigas pilkavalt. Tuleb siit läbi...” Tüdruk vaikis, rüht sirgus, rind hingas kergemalt, silmad vaatasid julgelt.

„Eks meilgi olnud terve öhtu kius ja tüli... viimaks kippus Unot jootma, kuni Peet tõstis tagatarre... Nüüd uks lukus, kummutki taga, nagu käiksimme hinge peale!” sosistas Leena.

„Ega meie oma varem, aga et ma Peeti... seepärast. Armastus ja mure ei andvat talle ega emale rahu...” Anni pehmest häälest löikas pilget.

„Eks nad tee seda endi teada õietil!” ohkas ema. „Meie oma aga usub harva, mis teeb, puha võimujonnist!”

„Peet, näed, et peaksid jätma meid!” algas Leena kartlikult.

„Teearu antakse kevadel rendile, onu Jaagup ei keela teile laenu aluseks...” lisas ema sama aralt.

„Isa-ema lepiksid meiega varsti, kui saaksime eemale ja oma jalule!” kinnitas Anni elavalt.

Peet vaikis, nägu kahvatu erutusest, siis pigistas mornilt: „Uno, Leena, ema — kes neid...”

Muri haugatas jälle. Ants astus tarre, tugev rõõmus: „Tere öhtust! Kõik nii vaiksed — Anni vist virises tuju metsa. Peet, ära muretse: ma küll ei kuulnud, kuid ega vana seda nähvakut saanud asjata! Ätid kisuvad tihti rohkem vitsa kui lapsed.”

„Mis sa ometi ütled!” sosistas ema.

Tagatarest hakkas kostma nuukseid.

„Mis teie omaga — kas andsid ka?” tasandas Ants häält. „Lähme nüüd, Anni!”

„Ma käin ka mõne sammul!” tõusis Peet.

Nad astusid kolmekesi õue, kus Muri võttis neid vastu rõõmsa hüplemisega.

Tuul oli öhtuse härmavingu metsa puhunud ja pühkis kõhistades lumetuhka. Nurmed õhkusid tähistava jäises kumas.

Anni otsis Peedi käe: „Läheme ära siit!”

„Teised! Siis ätt alles hakkab küpsetama. Narrib Uno. Mind veel natuke pelgab...”

„Meie nooruspäevad on varsti läbi: ei saagi ise elama!”

„Ja niisugune täi on teiste peremees! Ei leia purjuspäi parajat paika Liiva kraavides või Kaansoo jõrdel!”

„Oo, ta oskab hoida oma nahka, eriti kui on auru all.”

„Kuidas te mehed võite ometi!” tõreles Anni.

„Ja talu, hoiame vägisi hinge sees: läheb lendu ja kõik on lageda taeva all! Matsin siia oma nooruse koos ema ja õega, on nii kasvanud südamesse, et kas jõuan välja kiskuda...”

„Ma aitan, aitan! Algame omaette — nagu lapsed... kaugel... nii hea!” sosistas Anni.

„Ja, mingi lõpp tuleb teil senisele teha!” viskas Ants teravalt. „Kas või tunnistada raiskajaks, võtta hooldamisele.”

„Ja!” Peedi kõmisev otsus kallast tüdruku südame täis sooja ja hajutas Antsu ägeduse.

Nad olidki koduvärravas. Peet surus vaikides õe-venna kätt ja astus raskete sammudega lume kiunudes kodu poole.

2

eed rudisesid ja kriiksusid, hobused sõrkisid rakmete nagiseses. Kagu õhetas külma puna, tähed kustusid, õine taevas vähehaaval selgis ja tõmbus sinihalli jääkoorikusse.

Karinõmm õitses lund: iga puu, põõsas, raag, kulukõrski mättal nõretas helbeis. Talvteele ulatuvad oksad pudendasid looga, aisade, ree riivates nagu udusulgi.

Palgipakul istudes haudus Peet jälle oma muret. Hommiku karge puhtus jahutas tuska, mõte hakkas taas puurima pääsuteed.

Kõik läks, nagu ta oli kartnud. Pühapäeval astus ta äti juure tagatarre ja tegi talle ettepaneku anda talu temale, kinnistades sellele enda kasuks väärilise osa natuuras või rahas. Vanamees kukkus itsitades naerma:

„Vaata hammast, vaata hammast! No mis siis kohe lahti?”

„Tahan naise võtta, elama hakata.”

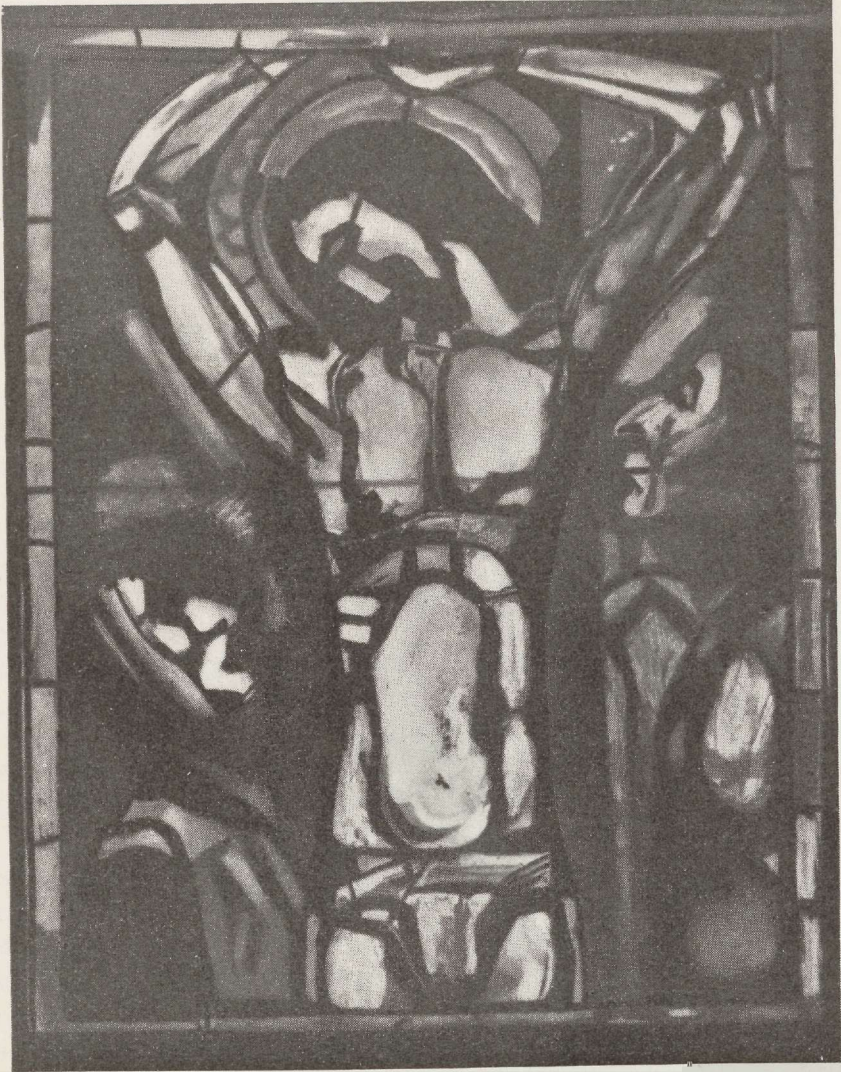
„Eks võta ja ela, kui nii kibe taga. Milleks siis kohe talu?”

„Sulasenaisele ei ole siin ruumi!”

„Küll on, kui ei aeta ennast laiaks! Kuid siin tahetakse teha isa-ema-õde palgata poisiks-näitsikuiks...”

„Ütlesin ju, kuidas kindlustaksime teie osad! Perekonnaga ei saa teise küljes elada.”

„Mis häda siis minul peaks olema ennast sinu külge riputada?”

Georges Rouault

Klaasimaal „Kristus sambal“

Alexandre Noll

Puust voolitud nõud

„Kas sa ei näe, kuidas kõik laguneb? Küla naeruks...“

„Jälle see vana kolme häälega laul! Eks pange siis käed külge!“

„Sa ei lase!“

„Küll lasen, kui ei tormata.“

„Mina ei saa sinumoodi!“

„Miks siis mina pean sinumoodi, nagu ei oleks enam õigust-jaksu elada!“

„Anna talu mulle rendile!“

„Küla naeruks: näe, ei saa ise peetud! Mispärast!“

„Müü mulle ära!“

„Oeh, oeh, kui suurelt! No otsi aga kullid lauale! Või ehk onu Jaagupi omad kõlisemas? ... No mis ma siis ise hakkam tegema, alles kuuskümmend — surma ootama? Isa võttis kaheksakümmend välja...“

„Pean siis ära minema!“

„Pole midagi parata: katsume ema ja Leenaga läbi ajada. Eks siis tule tagasi, kui panen kõrvad pea alla!“

Ätt hakkas üha magusamini itsitama: see nookimine oli nagu tasapisi rüüpamine — iga lonks otse surises südame alla. Peedil tuli kõigest jõust vihasõostis tõmblevaid käsi hoida, et mitte seda ilkuvat lõusta sisse lüüa.

Söögilauas kurrutas ätt kihistades Peedi jutud-mõtted ümbermälutuina naermiseks kogu perele ja oli tõsiselt solvunud oodatud vastukaja leidmata. Ja siis hakati igal parajal juhul pistma: „Küsi Peedilt — küll tema teab-teeb! Mina vana ning vilets! Salajoodik! Aina lagunen! Küla naeruks veel! No pärisperemees, ruttu — taevas kukub kaela!“

Tühjalt käis Peet advokaati nõudamas. Kas tõestate kindlate tunnistajatega, et avalik joomar, alatasa kodust ära, pillub varandust, põllud söödis, talu võlgades, perekond näljas-paljas? — Ei: salajoodik, naine ja lapsed hoiavad küüsi-hambu talu hinges, takistab tööd, laostumas, tunnistajad muidugi sisse ei näe... — Kahju! Mõistan teie muresid, kuid hooldamiseks ei piisa: seadus vajab karjuvaid fakte, pähelöövaid tunnistusi!

Ära minna — ta lööb kuski kindlasti jalad maha, kuid ema, Leena Unoga jäävad siia närutada, lootusetult, kuni kõik lagedal... Ega tema süü — igaüks oma elu ja õigusega!... Nagu ätt? Ei! Mida rohkem Peet taotles minekut, seda väiksemaks kuivas see õigus ja suuremaks kasvas kohustus mahajääjate vastu. Ema veel kuidagi, kuid Leena, Uno — hukkunud sõber naeratas talle vaimus — need on nüüd tema omad ja tema nende. Ei!

Õigus — mehe õigus, isa õigus, peremehe õigus? Peedi pea hakkas jälle kuumama. Narrida oma naise, laste elu, raisata töövilja, hävitada kodu, — selle vägivalda, rüüstamise jaoks ei ole seadust, mida muidu igal sammul nagu ämblikuvõrku... Peab olema ka lapse õigus, naise õigus, elu õigus! Kumb siis: varesenokk? ei, külvaja töökäsi! Ent tao ainult pead vastu müüri: isa, mees, peremees! sest kirjutatud on... Kuid elu: ihu-, majasöödikud tapetakse, ohakas kistakse viljast, praht veetakse auku... Peet võpatas

äkki nagu roimal, kõrvus kumises: „...parajat paika Liiva kraavides või Kaansoo jõrdel...”

Kaansoo kurvil... siin hukkus aastate eest mehine Nõmme Jaan: hakkas allakukkunud hobust päästma ja sai kabjahoobi pähe. Näe: tõusebki, Uno käekõrval, otse elavana silma, vaatab nagu oodates... Tunamullu viitav kelk pööras alla Valase Villu, kui see kelkles kaksiratsi paigil üle sõita. Reelaiune rada järsul Saru kuusiku nõlval, all lage Kaansoo: kui regi lähebki läbi, kelk murrab keskel roopa või sellest välja ja kisub hooga viidates koorma, hobuse kaasa. Seisa kõvasti mäepoolsel reenurgal, hoia pingul ohje hobust poolpõigiti ja vajuta jalaga kõigest jõust kelgu juhtkõiele — nii ainult tood pika koorma siit läbi. Ega vana Vaabu muidu juba mäejalal ikka roninud koormalt: „Sul noorem käsi-silm, vii Esku enne läbi!”

Pimenes äkki: tee suubus Saru kuusikusse. Paiguti põimusid vanade puude kroonid peakohal laeks, paiguti õhkus puna-jäine hommikutaevas lumiste latvade vahelt. Vasakul hakkas kerkima mäesein, paremal löi äkki helevalgeks: Kaansoo. Käänas nõlva, hobune astus ettevaatliku sammu.

Siin... Peet pöördus allapoole vaatama, küünarnukk takerdus kogemata paremasse ohjaharru, nii et hobune vajutas vähe aisale, — ja virinal jõrdus regi alla, kiskudes põigiti hobuse, kes püsis siiski konksus esijalu teel. Mees aga lendas viidul vurrina alla lumme.

Esimene regi nõksatas seisma, ätt hakkas magusasti itsitama, taotelles paisutada seda laiaks naeruks, millest aga tuli tema tavaline vingumine: „Nii jah! Tühja reega jõrdest alla, ise kākaskaela hange! Valge päevaga! No seda oleks pidanud mehed nägema! Muidu: minul silmad krillis! Näe: hobusel pea-jalad kõvemad, kuid mis temalgi parata, kui ohjad peremehe käes! Kas talu — hihii! ehe! sama hästi oskad juhtida — hihii! eh!” Ätt venitas lõppema kippuvat naeruverukat, nii et hakkas lākastama.

Peet tõusis, löi lume kasukalt ja hoidis rege, kuna hobune kraapis esimestega tagajalad teele ja vedas poolpõigiti rippuva ree jõrdest läbi. Ta hüppas rekke ja tõmbas ohje, kuid vana seisis ikka ja kiskus oma rõõmunisa; alles kui Peet ajas hobuse kõrvale ja tahtis mööduda, pööras ta kohe silmad ettepoole ja andis Eskule ohjajaruga: „Näh, kui tore veel!”

Varsti vasakul langes raginal palk ja löi metsaaluse täis lumetolmu, siis hakati kirveste laksatades laasima: need olid Kusta ja Änts. Paremal oli Varese metsajagu. Hobused tõmmati puie alla, pandi hõlstitid selga ja köideti karsid aisa.

Änts võttis Varese meeste „jõudu!” rõõmsalt vastu, Kusta aga kõõritas Peeti ja irvitas poolpõiki Vaabule:

„Tea kumb peremees nii kaua koiduund lõmpsis?”

„Eks ikka see päris: venitas veel reelgi, kuni keeras kukerpalli Kaansoosse!”

„Teinekord võta piitsa asemel hobuse saba teise pihku — siis ei lenda kuhugi!” Käsi silitas seejuures kogemata üle näo.

Peet pigistas hambad kokku, Ants läks punaseks.

Vaabul algas tavaline raske töö: missugune puu võtta? Metsa ei tohi laastata, ainult harvendada, ent palk peab minema vähemalt teise sorti. Ta sumpas, kirves peos, sügavas lumes edasi-tagasi, punane ninacots püsti lumistel latvadel, mida roosatas tõusnud päike. Juba tallas ühe ümbert lume maha, siirdus siis teisele, sihtis, tampis sealgi, kolmandale, neljandale, tuli jälle tagasi esimese juure ja jäi seda uuesti vahtima.

„Eks saatku noorperemees otsa, las sihib ülevalt alla, siis alles tuleb õige mõõti!” irvitas Kusta Antsule, kuid tarvilikult kuuldavalt, kui neil uus palk maha raksatas.

„Mis sa venid, too ükskord saag!” käratas Vaabu. Peet küünitas saeotsa, kuid ätt hakkas ägedalt nohisedes ümber puu käima, kuhupoole see langeb: paremal on ruumi, kuid ei saa — kallak vasakule, seal aga jääb latvadesse rippuma, ees ja taga noored all.

„Laseme ette: mis neist paarist poolkuivanud teibast!” ütles Peet ja tahtis hakata lahti raiuma.

„Oota nüüd!” Kui parajasti jälle kostis Kusta naeru, lõi Vaabu vihaselt kirve vasakule tükke: „Noort metsa purustama — küll litsub vahelt läbi!”

Nüüd murdis Vaabu veel kuuseoksi põlvede alla ja pärast kolme-nelja näksamist leidis viimaks paraja kõrguse. Saag sõi pehmelt helisedes tükke, heites suunurgist kahele poole valget vaikulõhnavat puru. Kuid Vaabu hakkas varsti nohisema ja tema saeots lõi vibama ning kinni võtma, nii et Peet pidi teise käe külge panema.

„Mis sa räisad kõveraks!” irises ätt.

„Ise sa rässid: nagu kott sae otsas. Kui ei jõua, siis parem puhka!” vihas-
tas Peet.

„Ei jõua — kõtt!” Vaabu lõi ägedalt teise käe pidemesse ja rapsas kõigest jõust, kuid saag seda rohkem väntas ja näksas kinni.

„Puhkame!” peatas Peet sae. Ätt maigutas jälle suud hammustamiseks, kuid poja vahe pilk sulges selle virilaks muigeks: „Vaja rihtida!” Ta tõusis püsti, sihtis puud ja seadis saeotsi ühele ja teisele poole.

Pärast peatust võttis saag hästi. Kuid juba pooles tüves hakkas kallak puu lõhet laiemaks kiskuma ja varsti pragisema.

„Nüüd painutab lõhki! Kas sa ei mõista ette lüüa!” ägetses ätt, kuigi ise oli seda teinud.

Peedi kiired hoobid hoidsid ära tüve lõhkemise, kuid pikaline murdumine võttis hoo ja kuusk takerdus langedes teiste latvadesse, kannus kõvasti kinni.

Ätt hakkas jälle nohisema, kuid ei leidnud sobivat sõna Peedile, kes pidi süüdi olema.

„Võtame tüvest lahti!” käskis Peet ja ätt alistus kõvera suuga. Nad saagisid ühelt ja raiusid teiselt poolt, said läbi, kuid puu jäi kannule.

„Ega midagi, eks roni otsa ja päästa lahti!” ilkas Kusta, tulles teeäärest juba hobust võtma.

„Sa ei võinud rohkem ette raiuda,” põmises ätt, „nüüd teiste haukuda.”

„Tegid ju ise seda! Ei oleks pidanud sinna laskma.”

Ätt nohises vahtida latva, suu ammuli, käed ripakili.

Peet tuli kahe kangiga: „Võtame kannult maha ja lohistame tagasi!”

Tüvi hakkas nihkuma juushaaval ristkangide nagisedes ja sopsas viimaks kannult lumme, kuid latv vajus hoopis vähe.

Jälle löödi kangid risti, kuid lumes ei tahtnud tüvi kuidagi liikuda. Peet ajas jalaga lume kõrvale ja raius kirvega jässe nõo. Nüüd nõksas tüvi järsku sammu tagasi. Ent Vaabu kangist ei olnud asja, seepärast kaldus latv Peedi poole ja langes vastu kasvavat tüve oksristi.

Nüüd puu istus kindlasti.

„Laseme selle maha — paraski palgiks!” Peet haaras kirve ja hakkas ette raiuma. Vana avas suu protestimiseks, kuid juba lendasid laastud. Ta maigutas suud, kuid ei leidnud midagi ja kohmitses siis saega järele.

„Aga kui murrab, kisub lõhki... teine järsku kaela...” virises taat.

„Peab kärmas olema!” muigas Peet. „Asu vasakule — lööd selle tüve taha!”

„Sina oled see paras!” läks ätil kops üle maksa, kuid kebis ruttu vasakule.

Hakati lõikama: mida sügavamale, seda kiiremini vihises saag, vana pidas vahvasti vastu. Ragina alates tõmmati veel mõni kord helahtades, siis karati kähku kõrvale. Vana kukkus hoost selili ja karjatas: „Appi!” enne kui märkas, et oligi tüve taga.

Puu murdus järsku ja mõlemad prantsatasid maha, et lumi suitses. „Näe, kaks palki käeski!” naeris Peet.

„Kaks, kaks — mets jääb lagedaks!” porises ätt punetades üles ajades, kuna vasakult kostis jälle naeru.

Palgid laasiti ja saeti vaikides. Kolmanda puu leidis Vaabu ruttu lageda veerult: „Latv teisel raagus — hakkab pea kuivama!”

Peet muigas, võttes etteraiuva vana nohisema. Saag järas helisedes tükke ja puu langes eeskujulikult.

Vasakul tõmmati juba koormaid teele. Kusta hõikas päris siiralt: „Las käia, Vaabu: tee halb, parem jõud-nõud koos!”

„Läheb veel aega: poiss, näe, ei lõõnud õieti ette — jäi rippuma.”

„Ta sul harjunud piitsaga taha lööma... No Kaansool koormaga juba ei jää rippuma nagu hommikul tühjalt!” pisteti tigidalt koormale istudes.

„Mina vanainimene sinu pärast narrida!” pahandas ätt viimast puud otsima hakates. Nüüd oli jälle rahu ning aega ja ätt tegi oma tööd tavaliise põhjalikkusega.

Käänult venis välja Otsa Mihkli võik. „Jõudu! Kas sõidame ühes?”

„Tarvis! tarvis! Mul veel üks kasvab.”

„Kaua see võtab!” ronis Mihkel koormalt.

Peet muigas: Mihkel kartis Kaansoo viidast ja hoidis ikka teiste sappa.

Ätt leidis paraja paari sammuga, määras silmapilk suuna, kirves laksatas korda neli-viis ette ja saag hakkas vihiseema.

„On aga sirakad, ainult üks vast läheb teise sorti!” kiitis Mihkel laasijate juure astudes.

„Peet raius halvasti — jäi ette ja tuli maha võtta.”

„Nüüd aga viskame peale, ma kergitan ka natuke!” pakkus Mihkel vaikivat Peeti kõõritades.

„Ja-jah!” Sae kiire vihin kattis äti nohisemise ja palk matsatas ladvast lumme.

„Seal Kaansool on hea, kui käsi-silmi rohkem!”

„Jah, näe minu mees käis hommikul tühjalt all ära.”

Mehed mõlemad kiskusid itsitada. Peedil otse kees südames, kuid ta vaikis rangelt.

Ta tõmbas hobuse ruttu palgi kõrvale, viskas kelgu pealt, torkas ühe kangi otsapidi pakule, ja palk libises teist mööda rekke, enne kui Vaabut-Mihklit said käsi külge.

„Mis sa mässad: võtnud Esku enne!” kahtlustas vana.

Peet viskas kõie ümber tüve ja ajas otsast hoides teise juurde, mis samuti veeres esimese kõrvale, kuigi mehel ponnistusest löi silmis mustaks. Siis lükkas kelgu latvade kõrvale ja tõstis need nii ruttu sülitisi peale, et abiliste käed said ainult palgikoort kaabata.

„Vaat kus maru: no sellest tuleb peremees!” kiitis Mihkel.

„Eks kiusagi kangesti: anna aga talu kätte — kõik pihu-pahu pöörata, naine võtta, läheb vanaks, ei jõua enam...”

Peet kihvatas, ent suus hambad kokku ja hakkas kiiresti koormat siduma.

„Ei mul ole oma vanaga kiiret: nii muudkui kärata välja! Ja naist ajab ätt ise peale, kuid kuis sa jääd äkki kõide!” hooples Mihkel Vaabu sabas, kes rühkis Eskut võtma.

Peet löi juba kõieotsa ümber latvade sõrga, sidus kelgujuhid pärapuusse ja ajas teele.

„Tule, paneme nüüd minu koorma! Ära aja ette!” käskis Vaabu.

Peet ei teinud kuulmakski ja hüppas koormale.

„Kuhu sa perutad — aita nüüd peale!” jooksis ätt järele. „Paljugi mis lõõbitud — omad koerad purelevad... kuidas ma Kaansool...”

Peet nõõtas minema.

Vaabu jäi tulbana suud maigutama: seda ta ei oodanud. Kuid nüüd Peet läheb, midagi pole parata!

„Suure südamega teine sul, ei mõista nalja kübetki! Küll me peale saame: panin omad karjapoisiga, läks teine otse. Ainult Kaansool oleks ehk vaja...” lohutas Mihkel kohmetult.

„No seda ma sulle ei kingi, poiss!” kirus Vaabu. „Natuke mehejuttu ja kohe saba selga!”

Mehed hakkasid palke peale upitama, hoidudes teine-teise silma vaata-mast. Mihkli kang tegi küll palgile tuule alla, ent Vaabust ei olnud vastu-hoidjat ja puu libises mitu korda tagasi lumme, enne kui veeres lõppeks pakule. Mihkel hoidis kõieotsast tüve kinni, ätt ajas teise juure. See palk võttis Vaabu nohisema ja lõppeks lõõtsutama. Ladvas piisas Vaabu jaksust ja need kopsasid kergesti kelgule.

Kui koorem oli viimaks seotud, hakkas ätt teele pöörama, jäi aga pea pakkupidi lumes varitsevasse kändu kinni. Ta kiskus hobust tagasi, kuid lumes koorem ei taandunud, kallutas rege külgpuust, toppis kangi jalaste alla — pakk ei kerkinud üle kännu.

„Kännureo — see Peet kiusab alati kõrgelt lõigata — tule, Mihkel, appi!”

Mihkel kangutas hoovaga kelku, Vaabu kiskus hobust ja nii saadi koo-rem samm tagasi. Kuid Esku tagajalad takerdusid kändu ja ta ei taandu-nud enam, ent veel ei andnud pöörata.

„Perutab va sälg minema... sunniku pärast istu kännus... muudkui: ei jõua — puhka... anna aga talu — ehitada — naine — täi... Kaansool...” pirises Vaabu kogu aja kiruda nagu Mihkli kallal.

„Saeme sealt ladvast noti ja pistame ree-kännu vahele: tõstab üle!” leidis Mihkel nõu.

Nott kergitaski ree üle kännu ja ätt sai teele.

„Aja sa ette!” soovitas Vaabu kehvel Mihklile.

„Ei, minu võik ees põikab: sinu oma murrab põlved palgiotsa...” vaban-das Mihkel kohmetult kõrvale vaadates. „Sa ju alati Peedi ees!”

Tuli minna. Vaabu kiskus viha ja hirmu: „Peedi-vemmal... juba jõõrdest läbi... vahest ootab metsa all... irvitab — ükskõik... täna ei oota... Et see Mihkli-põkats pidi põigiti ette jääma...”

Mihkel kõigutas jalgu nagiseval palgil: „Va Varese Vaabu sabas! Üks-kõik: kui veab läbi, küllap siis minagi; kui lendab, eks ma oota, ikka mõni tuleb! Vaja hoida aegsasti taamale: äkki võik nõksab järgi. Et see vana vaaknökk poissi just siin kukkus toksima...”

Mida kaugemale Peet jõudis ättist-Mihklist, seda kõvemaks kasvas viha-pahk, otse tahtis vajutada südame suhu. Ta silmad ei näinud jalaste all rudisevat teed ega kahel pool talvepäikeses sinisätendavat lumist-hämarat metsa, need vaatasid õhkudes sissepoole, enda ja õe, Uno, ema alandust, armetust painaja all, keda käsk ja seadus nimetas isaks. Kelle käsk ja

seadus? Kolm, neli — üks! Eluõiguse nimel tuleb see käsulaud murda! Tema peab seda tegema, sest ta on ... kes?... poeg, vend... ei, peab lihtsalt tugevamana... elu käsul! Uno oma isaga kerkis jälle silmade ette.

Hobune peatus. Peet tõstis silmad: vasakul helendas pimestavalt Kaansoo. Mõttevokk peatus, ta hüppas koormalt ja sammus kurvile: jääne kallak, roopaid peaaegu polnudki — Kusta-Antsu reed olid vähe põigates need maha hõõrunud. Kas raiuda kirvega paremalegi ette, et hoiaks jalast... Ättele-Mihklile — ei: tema juba pääseb läbi!

Peet astus mäepoole koormat, võttis paremasse kätte ohjad ja haaras vasakuga kelguköiest. Hobune kiskus harjumusi ise kõvasti paremale, mida rohkem rege kallutas vasakule; Peet viskas ohjad koormale ja lõi veel teise käe köiesse, nii et kelk löikas poolpõigiti tallaservaga jäässe, ja koorem riivis jõeõrdest läbi, jättes sellele kerge viitamise siksaki.

Hobune peatus jälle ja Peet vaatas tagasi: täna oli kurv päris hull. Mõttevokk hakkas jälle vurisema. Ätti-Mihklit vaevalt toovad siit koormad läbi, täksigu roopad ette: ei ole neist kummastki kelgu pöörajat, latv viitab alla ja kisub ümber lüües ree kaasa.

Peet kõndis korra üle kurvi ja võpatas oma äkki selginud otsusest: täna... siin... paraja paiga... Kuuma hoogas kehha, mattis hinge ja kiskus otse nõrgaks, siis viirgas külma täis. Peet tõukas enda kange jalu koorma kõrvale, kobas ohjad ja nõõtas mitu korda võõra, kähiseva häälega.

Hobune hakkas astuma ja tõmbas ohjepidi mehe jalad liikuma. Jäikus sulas vähehaaval ja endine vihapahk hakkas jälle rõhuma, nagu tõukas tükkaaval südant kurku. Peet istus hingeldades koormale. Kui täna... siin... Jonn ei luba ätil jääda ootama teisi, Mihkel sabas õhutab kindlasti takka, et ise... Kui pääseb siiski... ükskõik!

Taas tulvas keha kuum, mis tõi kõleda külmahoo. Mees hüppas maha, nõõtas jälle mitu korda ja lükkas iseennast nagu ronti.

Hobune hirahtas pead tõstes: Eskut ei olnud ees. Siin kuusiku serval puhati tavaliselt.

Siit ei kosta enam jõeõrdele — tpruu! Mis nüüd?... Kuidas ta läheb üksinda koormaga rahulikult jaama, kui... Peet ajas koorma vähe kõrvale ja sidus hobuse puu külge. Siis hakkas, kirves käes, käbraste sammudega tagasi astuma. Peab nägema...

Jalg takerdus teele visatud kuuseoksa. Ta peatus: ei taha!... Läheb pärast, kui kõik läbi, nagu tüdinud järgilootamisest. Kuid pea, keha kooldusid ettepoole ja kiskusid jalad kõndima: peab nägema!... Ängistus kadus, ei visanud enam kuum-külma ega võtnud jalgu nõrgaks-kangeks; kõva pahk oli pugunud südame sisse ja nagu nõristas verre: peab nägema! peab nägema!...

Tüvede vahelt hakkas valendama Kaansoo. Siia puu taha! Ei, natuke kaugel, ei näe-kuule kõike. Tüvede taha hoidudes hiilis Peet lähemale,

kuigi kurvil ega teel ei paistnud kedagi. Selle kadaka taga kallaku serval: jõöre nagu peeglil, miski ei lipsa silmast-kõrvast... teegi kaugele näha. Tagasi pääseb puude, põõsaste varjus märkamatult, ja siis jookseb teed mööda, kuni... paras aeg. Kui ainult keegi ei lähe, tule, leia hobust ja märka teda luuramas! Hea, et ätt koos selle Otsa-kekatsiga: tuln ees äral!

Põlved jäid valusaks konutamisest, Peet tõusis. Siia jääb ase — nagu varitsetud... Ta vaatas teele — see oli tühi. Mees raius põõsa kõrvalt noore kase, laasis selle lund tampides palgikangiks ja viis tee äärde. Siis astus ettevaatlikult jälgipidi põõsa taha tagasi ja kükitas uuesti valvama.

Kurvi taga teel tuli nähtavale Esku pea. Ta himahtas. See hääl tõstis Peedi püsti ja kiskus vägisi vastu minema. Ta haaras kätega okstest ja jõudis suruda enda enne tagasi, kui ilmus koorem ätiga.

Vaabu tpruutas sammu kümme jõõrdest ja kobis koormalt. Mihkel peatus hoopis kaugel, sidus võigu pea kõvasti mäepoolsesse aisa ja tuli Vaabu juure. Mehed sammusid kurvile ja jäid selle keskel nõutult teineteisele vahtima.

„Ära nühkinud sindrinahk viimse roopa, näe, kuidas viidanud veel!”

„Ma toon kirved, raiume ette!” Mihkel läks sõrkjalu koormate poole, ätt aga kõndis kurvi otsani ja ta nägu oli hädaviril, peaaegu lapsenutul.

Peedi põlved nõksasid tõusma seda abitust nähes, kuid käed kiskusid tagasi.

Mehed hakkasid hoolega mäeserva roobast täksima, nii et hüples jäätolmu ja -kilde.

„Mihkel, ära löö mulda välja: maksab äkki ree kinni!”

„Aga muidu jääb madal — hüppab välja! Viskame pärast lund põhja.”

Nad pühkisid kuuseoksaga roopa puhtaks ja riputasid paljastele kohtadele lumepuru.

„Ree küll sunnid sisse, aga kelk...” hädaldas ätt.

„Kui katsuksime kahekesi: üks ajab hobust, teine hoiab kelku!” soovitas Mihkel.

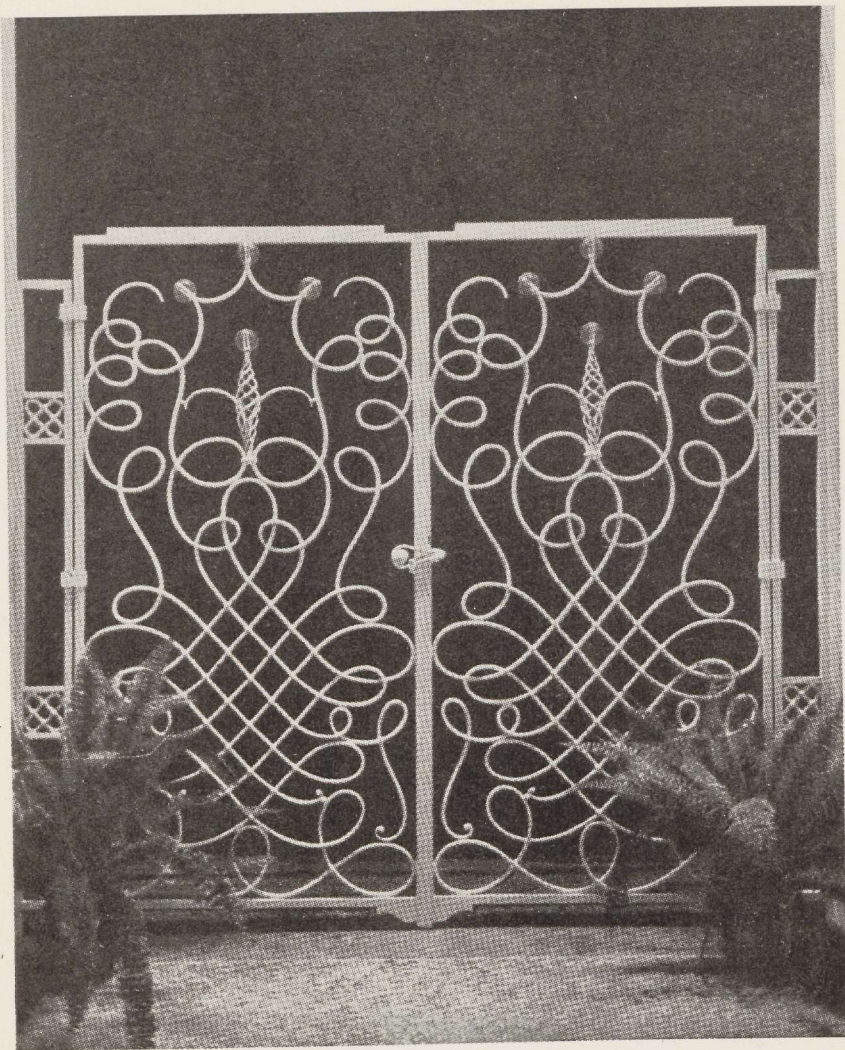
„Äh sa Peedi-perusk — oota aga ... Talu, naist — no küll ma näen!...” virises ätt. „Ehk on veel lähedal! Peet! Peet ael Peet!” hõikas vana vinguvkilavalt. „Peet!”

Mihkel vilistas paar korda heledasti, pani siis sõrmed suhu ja kiskus veel heledamini.

Peet naeris tigidalt: äti sajatamine ja Mihkli hädavile võtsid nagu käega kahtluse ja rahutuse. Ta ootas ning arvestas.

Ätt sammus koorma juure, noruspäi, jalgu taga vedades, Mihkel tipsis kannul järsult põtku tõstes.

„Võta sa ohjad, ma kisun kelku!” nurus ätt. „Vanad jalad: ei püsi kitsal reenurgal ega järsul kallakul kõrval — peab ohje kahe käega...”

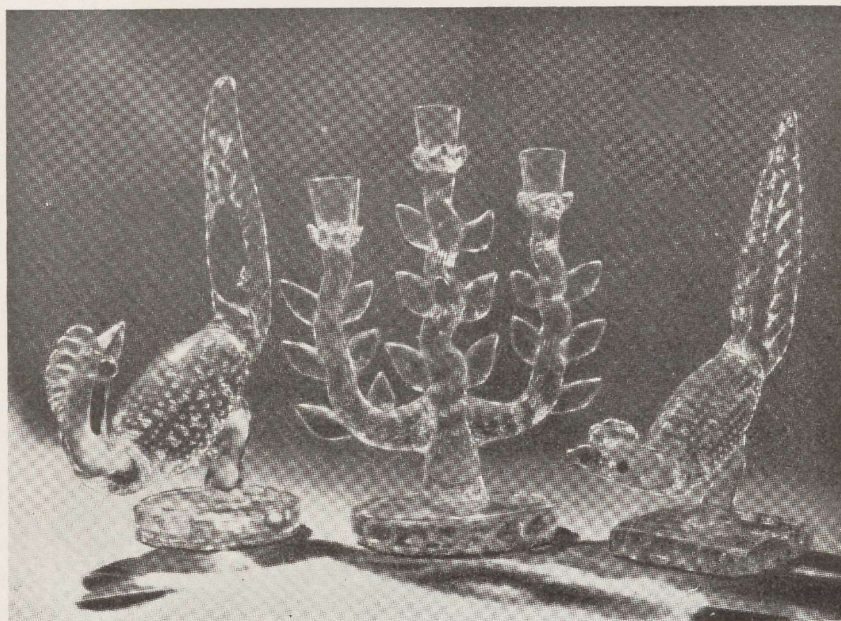
R. Subes

Üalgeks lakitud traatvärav

R. Lalique

Klaasvaasid ja peeker

Firma Uéronèse

Lühter ja fasaanid mullidega klaasist

Lakitud raud- ja traatmööbel

„Libiseb mõlemal, kisub hobuse viltu ja lendabki, ise jalgupidi ree vahel või ohjades...“ piidles Peet. „Ohjades lõhub ainult nina, muud midagi...“

„Võõras hobune, kus ma! Aja ikka ise, las mina tõmban kõit!“ tõrjus Mihkel kindlasti.

Ätt kõhkles: „Kui juhiks suukõrvast!“

„Ah sind küll!“ kirus Peet, kuid rahustas? „No seda sa ei tee: suukõrvas Esku kaksab hooti ja lööbki alla, jääd jalgul Roni peale! Roni peale!“

Viimaks kobiski ätt reenurgale: nähtavasti veendus, et peal on kõige rohkem võimalusi läbi tulla. Ta võttis teise ohjajaru teise kätte, ent jalad ei leidnud enam tuge ja hakkasid võdisema. Ta haaras vasaku käega kõiest, kuid taipas kohe, et paremaga üksi ei hoi a hobust roopas. Ta kat- sus istuda põigiti palgile, lössitada poolkõhuli pakuotsale, kuid leidis kohe, et kui viitab, nii viskabki alla. Viimaks harutas ta kõieotsa pikemaks ja keeras selle korra ümber käsivarre: nii jalg sai tuge ja jäi kummalegi ohja- harule käsi.

„Nii jah!“ vaatas Peet. „Et hull kõitpidi veel...“ Ja luuraja tundis äkki kedagi enda taha asuvat ja tõukavat, nii et pidi ümber vaatama.

Mihkel hoidis otse ree taha mäe poole ja pani käe kelgukõie külge.

„Nõõ!“ kostis äti rabe-hädine käsk ja Esku hakkas ettevaatlikult astuma.

Igal Esku sammul tõstis see nähtamatu ikka tugevamini kõssitavat Peeti: „Mine!“ nii et kadakaoksad kippusid okkaid, raokesi murdes vägisi libisema peost, ta pidi neid üha altpoolt haarama, et püsida paigal.

Esku jõudis pead märke hoides kurvi keskele, regi ja kelk püsisid seni mõlemad roopas. Nüüd hakkas pöörama ja tuli kelku kõigest jõust kallu- tada, et ei lööks roopast välja ega murraks rege kaasa. Äti nägu tõmbles ja käed vabisesid, Mihkel kiskus kahe käega juhtkõit.

„Kisu! Kisu!“ sosistas Peet pungil silmi Mihklile, ja oma käed kiskusid kadakaoksi, nii et need katkesid ja kuumavad peopesad valutasid. Põlved surid, sääremarjad ja varbad vedasid krampi. Ta kukub... kukub, kui ei tõuse praegu: „Mine! Mine!“

Äkki reetald naksas kinni mulda: Vaabu nõksatas kõhuli pakuotsale, Mihklil libisesid jalad alt ja ta kukkus kõit lahti lastes selili. Järgmisel het- kel tõmbas takistatud Esku tugevasti: kelk hüppas kõite vibades roopast, viitas võrinal ja löi üle perve ümber nii kõva hooga, et kiskus ree hobu- sega teelt ja murdis raginal koorma kummuli lumme, kuna hobune langes parema aisa murdudes küljeli ja pööras siis üle selja.

Ätilt kajas hele „appi!“ ja ta oli kadunud. Mihkel ajus püsti ja jooksis esmalt tagasi, pöördus oma hobuse juures ja sõrkis kiledalt appi karjudes uuesti kurvile.

Äti „appi!“ oli Peedi püsti kiskunud ja ta vahtis tardunud, võimetu liigu- tama kätt-jalga. Kui Mihkel karjudes pöördus, virgus ta, kummardus silma- pilk maha, haaras kirve, hiilis endisi jälgi puie-põõsataguseid hoides teele,

pistis siis jooksu ja peatus alles hobuse juures, langedes hingeldades otseti koormale, kuna käed löid kõvasti krobelsisse palgikoore nagu äsja kadakaoksisse.

Mihkli hüüud kostsid kaugelt, kaugelt. Nüüd seisis see teine tema kõrval, nähtav ning nähtamatu, teine tema ise, ja vaatas, mis üks teeb. Mees rebis palkide küljest valusad peod, mis olid verised, täis kadakapindu... Ta hakkas, kirves käes, jooksma tagasi, enne aeglaselt, nagu jahutades, siis üha kiiremini, samal ajal ise oma jooksu kõrvalt vaadates. Mihkli hüüud kõvenesid, juba valendas puie vahelt. Haarates tee äärest ennist raiutud kangi ja riivates kiire pilguga luuramisjälgi, tormas Peet kurvile.

Esku rabeles hingeldades küljeli, koorma alt reepä vahelt paistis Vaabu hall kiird. Mihkel püüdis kangiga asjata rege altpoolt kergitada ja löötsutas: „Löi ümber... alla... veel nagu ümises!...“

Peet raius ree küljest Eskut hoidva aisa ja löikas lahti rangirinnuse. „Siia!“ hüüatas ta ja mehed löid kängid ülemise reeserva alla. See kerkis. „Ma hoian, kang sügavamale, vaata et!...“ Mihkel lükkas pool kangi alla. „Nüüd sina!“ Ja reeserv tõusis, palgid vajutasid kõite nagisedes teise sügavasse lumme, kuni kängid ei ulatunud enam. „Õlg alla!“ Regi nõksas hetkeks natuke tagasi, kuid siis sirgusid meeste seljad ja ta tõusis peaaegu serviti, nii et koorem hakkas vähe kandma. Nüüd haarati sülitsti palkidest ja lükati rinnaga, kuni regi kaldus ja kogu koormaga taldadele prantsatas, kelkugi jalule pöörates.

Kogu selle palaviku vaatas teine Peet rahulikult pealt.

Vaabu lamas otseti, jalad ja allkeha nässus, vasak käsi põiki üle selja, parem nagu puutüügas lumest, pea ja ülakeha olid jäänud palgiotste alt välja.

Peet kergitas õlast ja lummetunginud käest: tardunud nägu tõusis lumest, silmad klaasistunud, suu verine. Nüüd pööras ta ettevaatlikult kogu keha küljeli: lõmastatud allkeha immitses verd läbi riiete, lumi oli täis punaseid laiike.

Mihkel kogeles kogu aja õnnetuse üksikasju, kuid Peet ei vastanud sõnagi, nii et teine hakkas tundma end süüdlasena: „Kui ta oleks kõndinud kõrval... hoidnud päitseist... rebisin küll kõigest jõust... naksas kinni — hobune äkki... kukkusin... silmapilk kõik...“

Peet tõstis pea: toibunud Esku rabeles pool-istuli, aisatükk risti tagajalus. Ta tegi ruttu lahti sedelgarihmad ja kiskus looga: hobune ajus jalule, teine ais ja look roomapidi küljel.

Peet kargas nüüd koorma juure ja hakkas kõisi lahti harutama. Mihkel oli kärmas abis, ikka rääkida rutates. Palgid lükati lumme, pakkki võeti ära ja upitati regi teele, Peet viskas lumise karsi järele. Siis haaras ta kirve ja raius soorannalt kaks hädaaisa, täksis otsa sooned, löikas kõiest kaks juppi ja sidus nendega aiasilma. Nüüd võttis ta vahepeal karsi juure

roninud Eskul looga ja aisatüki küljest, sõlmis katkilõigatud rinnuse ja rakendas ette.

Ta laotas heinad karsist rekke ja kähistas: „Tõstame peale...” Rees surus Peet laibal laud silmadele, kattis hõlstiga ja võttis ohjad.

„Kas aitaksid — mul koorem...”

Peet viskas ohjad kogelevale Mihklile ja ruttas tema võigu juure. Pea püsti, üks jalg reenurgal, teine kelgujuhtmel, ohjad pingul kahes käes, tuli ta kurvist läbi Eskuga ootava Mihkli hädatsedes: „Üksi... kui nüüd alla...”

Mindi vaikides. Peet vaatas isa, teine Peet kõrval teda ennast. Ei olnud hirmu, kahju, raskust, haledust, oli ainult tühi, külm, kuigi nahk kuumas.

Esku hirahtas: Peedi koorem paistis. Peet tõmbas teele, sidus Esku taha ja hüppas palgile.

Karinõmmel pööras Mihkel jaama, Peet oma kahe koormaga koju.

Teine Peet istus kõrval, ei süüdistanud ega õigustanud, hirmutanud ega lohutanud, vaid aina vaatas, vaatas.

Oli külm.

3

ana seinakell tagus kumedalt kuus. Peet ärkas pingil, kus oli viivuks suigatanud. Väike klaaslamp valgustas hämaralt taret. Akna taga juba kumas veebruarihommik, tähed kustusid pilgutades.

Äsja olid valvajakad läinud, heideti viivuks puhkama. Peedi kõrval pingil tukkus Leena, pea tema õlal, teisel pool ema, pea rinnal, käed risti süles; soemüüri ääres kotil pikutas onu Jaagup oma Liidega, Peedi süngis noiskasid Miinast sõtse ja sõtsemees ja Uno jagas voodit kolme endasugusega.

Tare oli täis kuuselõhna, kõrvus kumises veel koraaliviise vaheldumisi veniva lugemise ja jutuvadaga. Peet pidi tõusma, Leena virgus kohe. Nad astusid vaikides tagatarre. Leena vahetas päetsis pea lõpuni põlenud küünlad, tegi üles segiistunud voodi, Peet viis välja muist pinke, raputas põrandale uusi oksid ja seadis nurkades püsti küljelilangenud kuused.

Vaikides võtsid nad valged poolkasukad ja ruttasid loomi talitama.

Kõik need päevad oli Leenal imelik tunne, et miski rõhub vaikivat venda — mitte ei rõhu, vaid nagu varitseb... ja ta tahtis teda kuidagi aidata, kuid ei osanud muud kui tõttas ikka ja ikka tema eest tegema, nii et Peet pärast lüpsi hakkas teda poolvägisi laudast välja lükkama. Venna käesurve tegi ta äkki julgeks. „Sul on mure, Peet?” sosistas ta laterna hämaruses venna pilku otsides. „Või midagi?...”

„Ei! Tahan ainult ära siit!”

„Mispärast? Nüüd...“ Tüdruku silmad tulid vett täis.

„Ei tea. Pärast, kui kõik läbi! Mine, sul on kiire...“

Oli täiesti valge, kui Peet sai valmis loomadega ja vee lauta. Tares askeldasid ema ja Leena pliidi-sahvri vahet; Anni oli neile appi tulnud ja noogutas rõõmsalt Peedile; sõtse ja onunaine rõivastasid uniseid lapsi; mehed läksid rehe alla oma hobuseid söötma.

Peet vastas kohmetult Anni tervitusele, tema pilku vältides, ja läks mees-tega koos välja. Rehe all köitis ta eile valmistatud kuusekeste-raami reele, tõi siis Esku laudast ja suges-harjas ta musta kuue läikima.

Muri haukus: juba tuli peielisi, hobusega, jalgsi. Peet aitas veel hobuseid paigutada ja läks siis tarre. Ema astus võõrastega tagatarre, Peet hakkas õe, Anni ja onunaisega lauda korraldama. Kiires askelduses ei tulnud tal jääda tüdrukuga kahekesi, mida nii mõistmata kartis tollest päevast peale. Ta ei tahtnud üldse rääkida, otsis aga tööd ning talitust.

„Sa nii mures, Peet,“ algas onunaine soojalt, „see järsk, jube surm, kuid — ei tohiks küll mõelda — eks siiski ole nii õigem: ei olnud teil kellelgi elu!...“

„Hoidsime kõik Peedi varju: ei tea, mis meist temata oleks saanud, ikka tema turjale...“ lisas Leena.

„Sa ära nii... Ega see küll kohe silmist-südamest kao, mis kõik need päevad pidid nägema-tegema! Kuid uued päevad, uued tööd, mured-rõõmud — läheb mööda!“ jatkas onunaine.

Need sõnad tõstsid Peedi silmad naistele, kuid ta ei osanud ütelda midagi, vaatas ainult neid pikalt, tänulikult, nii et kõik vaikisid.

„Tere, Peet! Rabele aga, peremees!“ tuli Kusta laia jutuga. Ta oli nüüd Peedi vastu hoopis teine: siiras, abivalmis, nagu vanasti, nooruses. Ta käis ise Antsuga hauda kaevamas, aitas siga tappa, õlut teha, ajas Anni ja naisegi appi keetma-küpsetama. Ja kui Peet palus teda surnut saatma, patsutas ta õlale ja ütles: „Matame jah vana Vaabu ja kõik koos temaga... ole meheks!“ kuid Peedil ei olnud midagi vastata.

Laud oli kaetud, kuid inimesi tuli veel. Peet võttis neid vastu, korraldas hobuseid. Kusta pani tagatares laulma. Ema istus kirstu päetsis ja vaikis, silmad kuivad-punased. Ta oli nutnud oma nutud mehe elades ja kui veel veeres pisar põsele, siis ta rumala elu ja õudse otsa pärast. Ei olnudki nuttu, haletsemist: suurem osa näis vana taret või aknast õue silmitsedes mõtlevat: „See matus oleks pidanud tulema varem...“ Ainult sõtse kiskus poolvinguvat nutuohelikku, aegajalt vihaselt oma naeratlevat meest vaadates.

Söömakutse rakendas tüdinud meeled-keeled jutuäkkele ja seistunud luud-lihased kõhukärule. Kaks pikka lauda nurgeti üle tare mahutasid pea poolesajase pere. Nagu tummal kokkuleppel ei kõneldud surnust, ja kui mõni Peeti-Leenat vilksates tegi seda, siis sosinal.

Peet kallas viina ja õlut, ja igaüks pidas oma kohuseks talle midagi ütelda. Oli südamepalukesi, oli mokaraasukesi, Peet katsus neid neelata,

kuid suurem osa langes laua alla, ikka korduv „peremees“ kippus jääma kondina kurku. Turja vajutas suur väsimus, ometi käed-silmad otsisid vahetpidamata tegevust: „Saaks ometi kord läbi!”

Ja teine Peet vaatas sama väsinuna pealt.

Kui lauatäis pudenes viimaks osalt tagatarre, osalt välja, istusid talitajad. Vaigiti, kuid Peet tundis näo, käte, kogu kehaga neist õhkavat sooja ja ta süda sulas rõõmsaks, ihu kergeks, teine Peet hajus kõrvalt. Üle mitme päeva ta sõi isuga ja tundis iga suutäit jõuks minevat.

Seati hobuseid. Peet rakendas Esku kuuskedega ree ette. Kusta jagas laululehti ja võttiski otsa „Nüüd pean...”. Lauldi tõsiselt, peaaegu kurvalt: vist nähti viivuks oma minekut, varem või hiljem. Nii palju kuulnud-kulunud saatmissõnadki näisid saavat tähenduse. Ent kui Kusta ootamata põimis neisse mõtteid lahkunu tegemata jäänud tööst, mida noored peavad jätkama paremini, oli üürrike hardus pühitud, mõteldi ainult põlastavalt vanast kiusukotist ja hakati uudistama Peeti-Leenat-Annit, nii et Ants Peedi kõrval tasakesi kirus: „Va rebasetobu!” Jumalasõna ei pääsnud enam läbi naha ja lõpplaulu venivat armetust varjas õnneks kandjate, saatjate sammude kobin ja liikumiskahin.

Peet tõmbas Esku läve ette ja must kirst paigutati kuuskede vahele, peal koduste rohehõbedane pärg. Riidetuti ja rutati hobustele. Onu ja onunaine kandsid ema ja Leena rekke toitu-jooki. Nemat Anniga jäid koduhoidjaks.

Peet istus surnu jalutsisse ja asus rongi ette. Tuisanud väljatee lõppes varsti ja Esku astus jõudsalt kirikuteed, kahel pool veebruaripäikese pimestavalt valendavad põllunõlvad üksikute lumes unelevate taludega ja härmatunud aedadega. Tuul kõhistas sõeluda kõrval lumeliiva. Tagant kandus jalaste rudinat, samme, puristusi, nõõtsusi, jutuvada.

Peet tundis jälle pöörast väsimust, ometi oli rahulik istumine talumatu. See teine istus kõrval ja vaatas, vaikne, otse osavõtlik.

Varsti on kõik läbi. Siis läheb siit. Selle otsuse tegi ta õueväravas, kui saabus ätiga jõõrdelt. See kodu oli äkki võõras. Mispärast: süü, kahetsus, hirm? Ei midagi neist, ainult silmil-käsil vähe õudne: seal kurvil, kodus laipa puhastades. Jäi üksnes väsimus ja võõrastav kaksiolek.

Ja see kirstus — laip kerkis elavalt silma oma purustatud kõhetuses — isa! Peedil oli ainult valusalt kahju, et see pikk elu oli miskipärast läinud algusest viltu, tingedaks rumaluseks ja raiskamiseks.

Mis tema tegi: laskis teise pealt vaadates minna surma. Kuid kuidas oli see teine teda, ema, õde, Unot kogu elu igapäev tallanud ja tapnud! See oli ainuke tee lunastuseks, ja tol päeval ätt ise vahetpidamata otse tõukas sellele. Kui poleks veel Mihkliga temast ja Annist... Peedil lõi praegu kuuma pähe. Nüüd on nad vabad, kuid koju ta ei jää, saagu see Leenale ja Unole — hukkunud Jaan naeratas talle vaimus ja süda läks soojaks —, tema algab

kõigea otsast, uut elu, eemal... Täna räägib Leenale ja Annile — nemad peavad teadma... Siis on ta täiesti vaba!

Mõtted imelikult vähendasid väsimust ja tõrjusid vaataja kõrvalt. Päikeses säravad härmatunud metsasalgad, lumised katused, valged väljad, kus tuul veeretab helklevat lumeliiva, nagu karastasid ja soendasid korraga.

Tõusti Rebastemäkke: all orus valendas kirik põliste puude vahel. Rong peatus: ei löödud veel kella. Oodati, käidi ema juures õlleplasku kallal, nuruti viinagi, viimaks sõitis Kusta ette, kadus kirikuõue, ja varsti avanes torniluuk ja veeresid üle lagendiku rasked pimm-pamm! pimm-pamm!

Kiriku juures oli Kustal kõik korras ja ta jagas õues ja lävel uudistavatele kirikulistele laululehti. Must kuub asus ette ja raam Vaabuga liikus tasa oreli ning laulu kumisedes läbi kiriku altari veere. Matmine oli miskipärast noore pastori lemmiktöö ja ta soendas külma jumalasõna lahkunu „kannatuste“ elusütega, mida võõrmündrid ikka nii ohtralt kokku kandsid. Ja kui ta pärast Vaabu vapustavat surmapilti rääkis tagasihoidlikult elust, mida kiusatakse nii sagedasti elama võõriti, häbiks endale ja valuks-vaevaks teistele, peegeldus viivuks hardunud nägudel peaaegu rõõmus parastus kirstusuletule, kelle kiusud olid nüüd kõik kiusatud, ja Peet otse punastas häbist, tundes nagu ennast seda rääkivat. Pastor vist märkas viltuvedu ja tõttas mulda panema, mille järgi tõmbas palvetamisega kummardunud nägudele hõreda leinaliniku. Kumisev laul saatis kirstu taas kuuskede vahele ja rong libises üle valge nurme kalmistupalu alla.

Kirst õõtsus õlgadel lahtise haua kaldale. Kusta algas juba väravas laulu, kuid see venis ja tükkis ikka rebenema. Vaadati rahutult ümber ja tagasi, nagu koju igatsedes. Ja kui Kusta hakkas kirstu hauda laskudes leinahäälle lugema, ei kuulanud teda peale ema, Peedi, Leena ja sõtse keegi. Visati mullapeotäisi ja peagi hakkasid labidad käest kätte käies kühveldama, kuna vähehaaval pudeneti hobuste juure, kus ootas külmarohi suupistega. Suure hädaga sai Kusta veel lahkumislauluks suurema osa värsket kalmu ümber, mille päetsisse Peet seadis parajasti valget risti hõbepärjaga ja külgedele Leena paigutas lillepotte.

Kõigil oli rutt, nii et Peet ja emat-Leenat jäid viimasteks. Tädi Maali tuli ema rekke: nad olid neljakesi, ja Leena istus Peedi juure kuuskede vahele.

Rongi enam ei saadudki: hobused pudenesid peagi üksteisest üle valgete nõlvade kaduvale teele, sõtse täkk mustas juba Rebastemäel.

Vaikides sõitsid õde-venda tagasi koju, ellu, sealt, kuhu olid viinud selle isa-inimese, samade kuuskede vahel. Lähenes lõpp, ja Peedi väsimus vähenes, veri jälle voolas soontes, käed pigistasid ohje, jalad sirgusid vaiba all. See teine oli oma koha annud ajutiseks Leenale.

Päike veeres, paistes lumise välja roosatama. Kirdest hakkas venima sinihall hämaravõrk ja vajus kollasele taevale, punakumavale maale. Tuul ka-histas veeretada ikka lumeteri.

„Varsti on läbi...“ sõnastas Leena viimaks nende ühise mõtte. „Kas nägid, mis nad tundsid, mõtlesid kõik, õpetajagi! Nii häbi oli...“

„Ja. Eks meiegi matnud... võõrast!“

„See tegigi häbi nii mõrudaks! Ei ole kahju surmast, kahju sest elust... saatus! Näe sõtsetki...“

„Ja. Peame nüüd hoidma oma saatus, et see ei kisuks kõõriti...“

„Mis mina enam — kui Uno saaks meheks, nagu oli Jaan...“

„Kaheksa aastat — samasugune talvepäev, kui ta küürus isa viis teda samuti kuuskede vahel. Neli hobust oligi. Kuid kõik leinasid, ükski ei rutanud... Ma istusin emakese juures. Kogu tee ta oli tardunud oma valusse, silitas ainult vahetevahel nagu uimaselt minu kätt. Ja lahkudes palus ta: hoidku mina sind! Nüüd puhkavad mõlemad Jaani kõrval...“

„Ja täna alles ütled... Nutsin kodus, nutsin nii, et... laps liigutas. Isa märatses, et läksid matusele. Hakkas siis mind pinnima, kuni ahastuses ütlesin talle, et olen... Tahtis tungida mulle käsitsi kallale, kuid ema tuli vahele. Siis painama: sõitku kohe linna, lasku ära võtta... Tõrjusin, karjusin vastu, kuid ta läks juba hobust rakendama. Laps liigutas... Jooksin Anni juure. Valvasime aknal, kuni jõudsid koju, siis tulin tagasi... Oled näinud minu ja Uno pärast päevi...“

„Jäta nüüd! Eks olnud kõik samuti mu enda pärast. Unoga oli hea kui Jaaniga lapsepõlves...“

„Laps hoiab sind enam kui mind! Kuidas ma teda kasvatan, kui sina lähed — ja sa lähed, nägin hommikul silmist —, kuidas tuleme toime taga... Kas sa kunagi Varesele päriselt tagasi ei tule?“

„Ei. Varese saab Unole.“

„Kas sa pead?“

„Ja.“

Peedi vastus oli nii järsk-valulik, et Leena ei küsinud enam. Ta tundis korraka, et tema kõrval ei istugi Peet, vaid Jaan, ja see peab paratamata temast lahkuma. Pisarad hakkasid voolama ja rätinurk sai neist nii märjaks, et jäätus koorikusse.

Esku pöörduski hirnataades umbes väljateele. Valged nõlvakud kumasid hämaruses, edelataevas õhkus veel vähe punast. Vilkusid kodutuled.

Kui Peet oli hobused lahti võtnud ja sumisevasse tarre astus, valgusid luud-liikmed jälle täis väsimustina. Inimesed sagisid tarest tarre, vurises elavat juttu, kõrises kergelt naeru ja jorugi: kõik olid halvast veost õhtule jõudnud ja hoidusid sellest sõnagagi mainimast.

Kodused lõpetasid juba laukatmist. Kui Peet rahvast sööma palus, vaatasid kõik talle rõõmsalt ning sõbralikult vastu, Kusta võttis käsivarrest ja tõmbas enda kõrvalle istuma.

„Peremees ise ka: eks naised kannan ja kõhud küsi-kisu, kui jääb puudu!“

Üldine osavõtt pani Peedi otse iiveldama, kuid ta ei pääsnud kuhugi. Päevase loputuseks mehed ahmisid igaüks temaga kokku lüüa, mõnigi mitmendat korda. Kusta oli eriti kärmas juhtima ikka ja ikka jutuotsa „noorperemehele“, kes peab panema Varesel põllud voogama, karja kargama ja katused valendama. Peet püüdis viisakat naeratust kiskudes kugistada mokakuiva vahele südame läikides mõnd tilka jälle ja jälle kolksavast klaasistki.

„Reinud, ei jäta ükskord!“ kirus Ants Peedile tasakesi paremalt. „Ät oma suure hännaga pühib ees!“ Äkki ta naeratas kelmilt ja pani hoolega kallates klaasidekandiku kiiresti käima, enda ja Peedi eest laia jutuga täielult läbi libistades.

Mehed joobusid vähehaaval ja huvitusid sedamööda rohkem iseendist. Lõuakamate juure tekkisid rühmad: kes kiitis oma hobust, kes mõötis viljasaaki naabritega, targemad arvustasid valitsusi, kaalusid poliitikat, naised nagistasid oma laste-, kana- ja vasikakasvatust, poisid ja tüdrukud kudutasid silmade ja käte siblides pidudest, spordist, ringiõhtuist, rahvatantsudest. Kusta hoidis ikka veel Peeti, kuid Ants pani ta vaidlema vasakul istuva Mardi Jaaguga, kelle sooparandus tulnud parem nende omast.

„Hakkame nüüd sööma!“ muigas Ants Peedile, ja see naeris äsjase häрма südamest.

Road said läbi, kuid inimesed ei tahtnud tõusta: oli ruumi, oli aega, kõht soe söögist-joogist, süda kõhust, jutt ja suitsud suus. Ants müksas viimaks Kustat ja see võttis värsiotsa, mis tõstis inimesed ümber tagatarre, kus vajuti jälle jutukobaraisse.

Peet läks lauta. Loomad ootasid ammu ja ukse avades puhkes igatsev inin, nohutuse, ruigamine ja määgimine, mis muutus varsti oma osa saades mõnulevaks krõmpsutamiseks ja matsutamiseks. Kui Peet oli vee künadesse kallanud, istus ta sõimeveerele: soe laudalõhn, söömise nägin, häälitsused laterna hämaruses otse kiskusid puhkama. Äkki avanev uks viskas sületäie auru: Leena ja Anni tulid lüpsikutega.

„Mis sul on?“ tõstis Leena laterna venna näo ette ja lisas selle rahulikku naeratust leides: „Siin on nii hea!“

Tüdrukud istusid Peedi kõrvale. Nad maitsesid vaikides sama rahu. Kuid varsti haaras neid ootus, meeled pinevil, süda peaaegu hirmul: mispärast läheb ta ära — nüüd? Mees tundis nende ärevust koos soojusega oma kehha voolavat ja nõudvat teada, milleks neil õigus ja temal kohus — armastuse pärast.

„Isa ei surnud ise!“ tõukas ta korraga karmilt.

Tüdrukud jahmusid: Peedi sõnad hüppasid nagu nende endi vaimusopist, kus nad varitsesid täiesti aimamata selle imelikku ootuse taga. Süda väri- ses, kuid mõte tõrkus.

„Kuidas? Ta jäi ju jõrdel koorma alla!” hämmastus Leena. „Mihkel hoidis kõit, nägi kõik.”

„Kui see Mihkli-käpard oma abiga...” jatkas Anni, „kuid see oleks õnnetus, mitte süü.”

„Ei, mina tõukasin ta alla!”

„Sina? Olid ju kaugel ees ja jooksid alles Mihkli kisa peale kohale — siis oli ta juba surnud...” kogeles Leena.

„Sul on halb, et jätsid ta Mihkliga, seepärast süüdistad ennast!” tõrjus Anni.

„Luurasin soo veerul kadakapõõsa taga... Teadsin, et seekord nad kumbki ei too koormat läbi kurvist. Nägin, kuidas nad kaua kõhklesid, kui ettevaatamatult isa asus reele, kõieots ümber käsivarre, jalad võbisesid, ohjad tõmblesid, Mihkel kaperdas libedal kõiega, — õnnetus oli otse silma all, kuid ma ootasin... hoidsin kahe käega kõvasti kadakaokstest, et jalad ei tõuseks, kuni kurvi pöördel silmapilguga kõik sai teoks...”

Mees vaikis hīgi pühkides ja jäi vahtima üksisilmi pimedusse: seal ta games nõksatades nagu tõrjutuna nähtamatuist kätest tigea näoga see teine, kes kogu pihtimuse surus kätt tema suule, nii et sõnad jäid kähisedes kinni ja ta pidi neid kõigest jõust tõukama. Siis tõmbas ta pea õlgade vahele, nagu oodates hoop.

Anni tõusis järsku, haaras mehe pea ja surus enda vastu, kuna pisarad kukkusid näole:

„Vaene Peet!”

Leena langes põlvile venna ette, vajutas näo tema sülle ja kogeles:

„Mis risti sa küll võtsid kanda... meie pärast!”

Peet vahtis ikka ainiti sinna, kus see teine, lõust moonutatud, hajus pikkamisi sootumaks. Ta oli jälle ise, tervik! Selja taga krõmpsutav Lehik noolis aegajalt ta selga oma kareda keelega. Süda löi tugevasti, veri voolas soonis ja sulatas ning uhtus luust-lihast väsimuskõntsa; Anni kätest peas ja põsest laubal, õe peast ja kätest põlvedel voogas temasse sellist valgust ja sooja, et ta tundis end lapsena istuvat nendega päikselisel aasal, ümber nagistasid lehmad kellade kõlisedes rammusat rohtu. Ta käed leidsid Anni ja õe piha ja surusid neid tugevasti üht vastu rinda, teist vastu põlvi. Ja nii nad seisis ning vaikisid, ja uudistav Lehik noolis neid kordamööda.

„Sul oli siis viimaks nii mõteldud, kui kõik muud teed jäid kinni...” päris Leena aralt, „ja tulid tookord ees ära seepärast?”

„Veel mitte. Kuid hommikul ma veeresin ise tühjalt alla, ja sest sai talle kont suhu: talu... peremeheks... naist... läheb vanaks... ise kukub alla! Ja kui ta sedasama hakkas Mihkliga kahekesi, ei kannatanud enam, tulin ära. Kurv oli tol päeval niisugune, et... ja alles seal otsustasin... See oli viimne tee: mina, sina, Uno, ema — ma pidin!”

„Siis oli ikkagi... õnnetus!” kogeles Anni.

„Kuid ma vaatasin pealt, ootasin...“

„Kas sul need päevad oli väga raske?“ küsis Leena.

„Ei. Ainult kaheks kiskus ikka: üks käis, tegi, teine vaatas. Ja pöörame väsimus ajuti.“

„Kas usud, et see... läheb mööda?“ sosistas Anni.

„Vaimus läkski praegu, kui te mõlemad mind nii... hoidsite, ja süda-silmad unustavad ka kord.“

„Kuid miks sa siis pead minema?“ kurtis Leena.

„Kui tookord isaga sain väravasse, tundsin, et pean, ainult siis saan alata uut elu.“

„Sul on õigus!“ kinnitas Anni. „Siin ehk viirastaks see teine jälle ja meie ei suudaks ära ajada. Kuid eemal, kahekesi... seal ta kardab!“

„Kahekesi... sa siis ikka minuga?“ hakkles Peet.

„Just nüüd on sul mind vaja!“

Ja jälle nad vaikisid endises poosis, Leena nuttis tasa, Anni käed hoidsid tugevasti meest.

„Kuidas küll Uno sinuta — olid talle otse isaks! Nagu Jaan seisid ikka mu kõrval...“

„Nüüd oleme vabad. Sina algad Unoga oma elu!“

„Ja meie oma!“ lõpetas Anni Peeti vabastades.

Leena tõusis, tüdrukud võtsid lüpsikud ja läksid ootavate lehmade alla. SIRR-sorr! sirr-sorr! hakkas voolama piim. Peet istus ikka sõimeveerel, Lehek noolis vahetevahel käsivart, ja ta nägi end jälle lapsena suvisel karjamaal mäletseva karja keskel, ema lüpsis siinsamas ja piima aina sirises lüpsikusse ja ta rüüpas kruusist. Mees hoidus liigutamast, et habras pilt ei puruneks, süda täis päikest.

Henrik Visnapuu ajalaulud ja proloogid

1

ajalaule H. Visnapuu hakkas järjekindlamalt viljelema pärast seda, kui ta oli tüdinud „Siuru“ päevade romantikast. „Vastses momendis“, milles ta laskis elada kõike elavat, nõudis ta karmisõnaliselt, et kirjandus peab astuma tagasi ellu.

Samas asus H. Visnapuu ka kohe ise oma nõuet teostama. Tema ajalaule ilmus kõrvuti manifestiga „Looming esimeses“. Tegelikult on Visnapuu aga ajalaule hakanud viljelema palju varem. Juba 1914. a. juurdleb ta küsimuse üle, „mis saab sest mehest, kellel pole mõõka vööl“ ning ennustab suurt pikka pühapäeva, mis saabub siis, kui maailma käed ja nägu on tilkuvast verest puhtaks pestud.¹⁾ Juba selles luuletuses poeedi „süda hõõgub kui tuhka maet söed kurdil sügisööl“. Maailmasõjaaegne julmus kajastub luuletuses „Noor-Eestile 1—3“ (1915. a.).²⁾ Siin on selgesti väljendatud Visnapuu inimlikust kaastundmusest kannatava ja ahastava südame hoiak. Plastiliseks nägemuseks täheneb luuletus „Langes lund, langes verist lund“, mis on dateeritud 1915. aasta talvekuuga. Selles luuletuses kujutatakse, kuidas noored inimesed lähevad rõõmsatujuliselt ooperist koju ja äkki näevad, kuidas valge ja pehme lume langeses transporditakse lahinguväljal haavatuid:

„Langes lund, langes verist lund.
Valu salvas südamesse,
lumi langes hingedesse.
— Kes neist und, magab jäädvat und...
— Ära räägi, säääl on sõda, veri. —
Halvas langenu te veri
noorimehi, tütarlapsi.“³⁾

Ooperist kojuminek pehmes lumesajus kujuneb nukraks ja kurvaks minekuks. Haavatud meenutavad, et kuski on sõda. Paljud kuulevad haavatute hädakisa. Rõõmus meeolelu on nagu noaga läbi lõigatud ja naerusuud muutuvad tõsiseks. Poeedi poolt antud pilt on plastiline, elutruu ja oma masendava kontrastiga rabav. „Amorese“ ja „Jumalaga, Ene!“ luuletuskogude koostamise ajal katkenud vahenditu kontakt aja konkreetsete sündmustega algab uuesti „Taliharja“ luuletustega ning hakkab nüüd nn. aja- ja isamaalikkudes lauludes kujundama Visnapuu teist väärtuslikku luuletaja-palet. „Taliharja“ avalaulus Visnapuu hüüab:

„Hing mul on jälle uus ja jälle kuulutama
mind süda aab, eil kisendama uut:
Uus päev on saabund, muutunud on ajad,
maatelg ju veres käänab talve kuut.

¹⁾ H. Visnapuu, „Talihari“, lk. 19—26; „Sõja päevil I—III“.

²⁾ H. Visnapuu, „Talihari“, lk. 77—82.

³⁾ H. Visnapuu, „Talihari“, lk. 28.

Uus lärm mu ümber, vastne möll ja kajad,
üks tõrvik teise järgi sütib helendama.
Ju mitu aega purjetame uues laevas,
maa jalge all on uus, uus pääl pääl taevas.“⁴⁾

Poeet näeb võitlust uue ja vana vahel.
Ta on uue aja poolt ja valmis sellega kaasa
minema, kuigi kuuleb raskelt langevat selle
uue aja ketti, mille lülid on paksu verega
kaetud. Uus aeg on aga ühtlasi ka õudne
aeg. Luuletuses „*Õudse aja poees*“ kur-
dab ta:

„Õudne, õudne, õud!
Mida jätta, mida võtta armsaks?
Süda kaheks, süda kaheks narmaks.“⁵⁾

Aeg on verine. Tapavad punased ja ta-
pavad valged. Sõda laastab ka kodumaad
ja poeet ei tea, milleks enam künda või
külvata. Ta ei tea ka, kas hoida punaste
või valgete poole, sest mõlemad tapavad
ühtviisi. Luuletuses „*Ärge tapke inimest*“
kisendab ta:

„Lauliku prohveti suu läbi
Tahan hüüda: ärge tapke inimest!
järelejätmata hüüda: kaitske inimest.
Mul on valus ja häbi.“⁶⁾

See on rahu ja inimsust armastava poeedi
protest sõja koleduste ja julmuse vastu.
Ta ütleb, et hirmsa jõleduse läbi ollakse
tapma petetud. See on aga ainult asja üks
pool. Teine pool näitab aga, et siiski tuleb
tappa, väärtuste nimel, mis on inimesest
kõrgemal. Neid väärtusi tunnustab ka H.
Visnapuu oma kodumaa laulude osas. Luu-
letuses „*Meie aeg*“ ta kurdab:

„Meeletus ja õud.
Surm ja katk ja põud.
Kalli-aja sõud.
Otsa lõpvad jõud.
Täis on aja nõud!“⁷⁾

Sel õudsel ajal on inimsus vähe väärt,
on lapp. Sõnad ei maksa midagi, tugevad
ja vaprad teod kõnelevad ükskõik kummal
pooltel ise enese eest. Poeet aga on veel ka-
hevahel. Ta pole langetanud otsust kum-
magi poole kasuks. Luuletuses „*Kahe ääre-
tuse vahel*“ ta ütleb:

„Kahe ääretuse vahel
kõigun siia, kõigun sinna.
kuhugi ei või ma minna.
Seob kinni mingi ahel.“⁸⁾

Milliste ääretuste vahel poeet aga kõl-
gub, seda ütleb ta alles hiljem luuletuses
„*Tartu oktoober 3*“⁹⁾. Üks pool südant oli
tal internatsionaalse revolutsiooniga, teine
pool aga kodumaa ja selle iseseisvuspüüd-
lustega. Ainult oleviku najal oli poeedil
enda kuuluvust raske otsustada. Pilk tu-
levikku aitas aga liisu langetada kodumaa
kasuks.

Sõda on osa inimesi teinud liigselt rik-
kaks, teise osa ääretult vaeseks. Sõda on
suuresti soodustanud varanduste ebaõiget
jaotust. Luuletuses „*Needmine*“ sajatab
poeet kõiki sõjaageid võõristajaid, teiste
häda ja viletsuste arvel vara kokku kraa-
pijaid. Ta ütleb:

„Mu neede murra alanduse ravvad,
teed näita sinna, kus end müüvad naised,
kus verivaesil mäda jooksvad paised,
kus eluhooned umbesd nagu havvad,
et sääl, kus osaks nälg ja maantee ainus
koda,
nii võidurikkalt tõuseks tapeluse oda.“¹⁰⁾

Luuletaja taotleb seega inimväärsemat
ja elamiskõlblikumat ühiskondlikku korda,
mis aitaks saada inimesi vabaks ka eba-
õiglasest üksteise orjamisest ükskõik-millise
ülevõimu sunnil. Luuletuses „*Uue ilma va-
sarad*“ kuuleb ta ajahaamreid taguvat uut
ja paremat maailma.¹¹⁾ Luuletuses
„*Mõmm-mõmm-mõmm*“ võrdleb ta kujukalt
jõukamate poolt orjastatud kehvikuid ik-
kes oleva härjaga. Nagu härg peab kehvikki
täitma kõiki isanda tahtmisi ja minema
sinna, kuhu isand käsib. Revolutsioonilise
rahvamassi unistused ja teodki ühtuvad
härja unistusega.

⁴⁾ H. Visnapuu, „*Talihari*“, lk. 14.

⁵⁾ H. Visnapuu, „*Talihari*“, lk. 35.

⁶⁾ H. Visnapuu, „*Talihari*“, lk. 46.

⁷⁾ H. Visnapuu, „*Talihari*“, lk. 37.

⁸⁾ H. Visnapuu, „*Talihari*“, lk. 39.

⁹⁾ H. Visnapuu, „*Ränikivi*“, lk. 17.

¹⁰⁾ H. Visnapuu, „*Talihari*“, lk. 56.

¹¹⁾ H. Visnapuu, „*Talihari*“, lk. 51.

„On maoli härg mäletsedes maas,
härg tahras maas,
ja unes isandalle sarved
lõõb maku, tõstes parved
ta õhku soolikaid. Ja jälle aas,
ta ees on aas.“¹²⁾

See allegooriline luuletus viitab väga selgesti ka revolutsioonilise rahvamassi raevutsemise ning märatsemise põhjustele.

Kaasaelamise liigtundlikkusest võib tulla kriis ja sisemise kriisi teravusest elutüdimus. Luuletus „Sügisspleen“¹³⁾ kujutabki seda tüdimust, sest ajal, mil inimesed kisklevad, rahvad mässavad, aated hukuvad, truudust, sõprust ja armastust on maailmas ütle mata vähe, kaob sügavam elumõte.

Luuletuses „Sellel hirmsal ja õudsel ajal“ valgustab ta veel kord õudse aja mõtetut olukorda, mis teeb elu talumatult vastikuks.¹⁴⁾

Kuid see aeg on poeedil siiski tarvilikuks enesega arupidamiseks ja sisemise võitluse teostamiseks, nagu seda tõendab samal ajal kirjutatud tsükkel „Kõnelused Issandaga“.

Kui Visnapuu armulauludes võib selgesti tajuda mina pluraalsust, siis aja mõtestamise ja mõistatamise lauludes kerkib ikka selgemini ja selgemini üles maailma ja olemise tотаalsus.

Eino Leinole pühendatud luuletuses „Maakera on mürgit“ ütleb poeet, et maakera vaevleb viimastes valukrampides, et maakera süda ei tuksu enam ja et maakera silmad on kustunud ja kopsud lakanud töötamast, sest maakera on inimese verega mürgitatud.¹⁵⁾

Luuletuses „Igavesti korisev umbjäre“ poeet võrdleb meie elu sõja- ja revolutsioonijärgset kuju mädaneva ja koriseva umbjärevega, mis toidab ennast iseenese roiskumisest. Ilusad sõnad ja kõned inimsusest on ainult silmakirjatsemine, sest teod räägivad sootuks teist keelt.

„Hõil tikku! tikku!
Tahan avada paisud,

süüdata selle augu
plahvatavad haisud
ning surra —
auga.“¹⁶⁾

Ennast ohverdades poeet tahab plahvatama panna kogu reostatud maakera, et see võiks tõusta uuesti säravana puhastustulest. Passiivse kannatamise ja ahastamise asemel näeme siit peale aktiivsuse tõusu ja teotahet kuni eneseohverdamiseni.

Luuletuses „Ekslevad haned“ konstateerib luuletaja, et

„Maakera on pall,
vereroostesse sööstund.
oleme ümbritset ööst,
oleme sattund
pahaendeliste aerooliitide uttu,
oleme planeetide vahelise viru sülen!“¹⁷⁾

Kuid selle konstateeringu juures luuletaja leiab end kohustatud olevat juhtima kõiki päikese alla, kus pole sumpa ega roosteudu. Roosteudu tuleb ikka verest, mis imbutunud maakera pinda.

Koos aktiviteedi tõusuga Visnapuu ajalauludes süveneb ka juurdlev mõte nende põhjuste üle, mis reostavad maailma palet. Kasvab kaasvastutuse teadvus ja aruandmise vajadus inimese ja kogu inimkonna raskest saatusest. Poeedi südant vaevavad nüüd need musttuhat hinge, kes on ülekohtuselt manalasse varisenud. Luuletuses „Vana-aasta kuu“ küsib ta kuult:

„Kuidas sa sulgesid selle suu,
hädaprotektiks avat mis kitsas?
Kõnele sellest, veretu kuu,
kuidas sa väänsid tõele vitsa?

Lumisen rüün on Maarjamaa,
oo, selle mulla süda tuksub.
Valuga kuulun, ei tröösti saa,
maa all kui lapsuke tasa luksub.“¹⁸⁾

¹²⁾ H. Visnapuu, „Talihari“, lk. 54.

¹³⁾ H. Visnapuu, „Talihari“, lk. 41.

¹⁴⁾ H. Visnapuu, „Hõbedased kuljused“, lk. 43—44.

¹⁵⁾ H. Visnapuu, „Ränikivi“, lk. 65—66.

¹⁶⁾ H. Visnapuu, „Ränikivi“, lk. 60.

¹⁷⁾ H. Visnapuu, „Maarjamaa laulud“, lk. 32.

¹⁸⁾ H. Visnapuu, „Maarjamaa laulud“, lk. 24.

Tõele vitsade väänajale soovib poeet sapiselt parimat hääolu põrgu tervisemudas. Kaasaegsed võimu, tõe ja õiguse kandjad ning jagajad on poeedi verre valanud väga palju mürki. Ta ütleb:

„Tilgutand ise verre mürki olete teie just, see nüüd hambaõõnsusest leiva suutäide nõrgub.

Ärge siis kurtke, et valmite põrgu.
Olen teie eest hull ma ja ihust must.“¹⁹⁾

Luuletuses „Üks veise asi“ igatseb poeet uue Inimpoja sündimist, kes lunastaks veel kord maailma. Kuni seda ei tule, on inimese sünd ja surm „üks veise asi“ ning maa peal on kõik sant ja vaevaline. Inimeste eluraamatud on täis vigu, kuid ometi ei tule uputus ega ots neid vigu parandama.

„Vaid tasapisi töötab tapamaja, ekspordiks paradiisi lahkab luid ning seab sortidesse nagu vaja.
Nii aasta miljoneid, nii miljon kuid.
Suur lihunik, ma näen Su käen nuga, sell selja taga pussi kõhutab, mis mõtled teha minu õnnetuga: su peost sõõma nälg mind õhutab.“²⁰⁾

Tahtmatult peab poeetki sattuma Suure Lihuniku mõjuvõimu alla, sest nälg sunnib teda selleks.

Ahelate mõjust looma ja ka inimese hingeelule kõneleb poeet luuletuses „Salmik kutsikalle“ väga kõlavalt ja veenvalt:

„Üks väike armas kutsikas, kes veeres nagu raha, see ilpas ümber lastega küll lumega ja kastega ei teinud iial paha.“²¹⁾

Kui aga peremees kutsika ketti paneb ja ta jooksvõimalust piirab „sealaudast aitadeni“, muutub kasvav koer kurjaks.

„Nüüd on ta urris, meeletu, a'ab taga oma saba, ja salvab kõiki sidemeid ning näitab pruune igemeid — ja ta ei ole vaba.“²²⁾

Koera on muutnud kurjaks kettipanek. Sama lugu on poeedi arvates ka inimestega: kui kõige sõbralikumalt ja heasoovli-

kumalt inimeselt võtta vabadus, muutub ta pahuraks ning mürgiseks. Luuletuse lõpus jõuab poeet ka endani:

„Oh hingeken, oh meelegen: sain oma südameni.
Sa oled kinni pandud vang ja vangi ette raudne kang.
Sain sinu juure, peni.“²³⁾

Nagu näeme, kasvab luuletuse lõpp konkreetselt võrdlusest kogu olemist haaravaks sümboliks. Millest tuleb inimese sotsiaalne aheldamine? Põhjus väga lihtne: see on rikka ja vaese omavaheline võitlus. Kõik selle võtab Visnapuu väga ilmekalt ning lihtsalt kokku luuletuses „Uue-aasta värtsid II“:

„Ja rikas, vaene — ainus leivajaht, üksainus vägev sigituse tahe.
Kui palju? millest? see on ainus vahe, mis lahutab neid verivaenlast kaht.
Vast küll on lihtne üks kui teine lugu: kuid pisaraid, kuid pisaraid kes loeb? Küll ema lapse suri juukseid soeb.
Nii oleme me inimeste sugu.“²⁴⁾

Kui palju on mõteldud välja igasuguseid keerulisi teooriaid selle lihtsa loo selgitamiseks, kuid ometi ei ole seda saadud lahendada ka kõige fantastilisemate hüpoteesidega. Lihtsa kausaaliteedisideme tajumine teeb meile aga raskusi ja põhjuste põhjust ei suuda meie tajuda. Seepärast jäävadki lihtsad asjad sagedasti mõistmatuks ja teadmatust tuleb varjata tumedate ning võimalikult keeruliste teooriatega. Poeedigi konkreetsed küsimused viivad teda metafüüsiliste põhiküsimuste juure, väga sagedasti.

„Me elame vist küll üht võõrast elu ja oma elu, see on unistus.
Kes ütleb meile, meie elu kus, kui see, mis siin, on võõra kujutelu?“²⁵⁾

¹⁹⁾ H. Visnapuu, „Maarjamaa laulud“, lk. 25.

²⁰⁾ H. Visnapuu, „Maarjamaa laulud“, lk. 27—28.

²¹⁾ H. Visnapuu, „Puuslikud“, lk. 79.

²²⁾ H. Visnapuu, „Puuslikud“, lk. 79.

²³⁾ H. Visnapuu, „Puuslikud“, lk. 80.

²⁴⁾ H. Visnapuu, „Puuslikud“, lk. 71.

²⁵⁾ H. Visnapuu, „Puuslikud“, lk. 72.

Masendava ja realistliku pildi nälgast ja tööpuudusest maalib poeet luuletuses „*Home Postimees*“. Väikese poisikese või plikakese hüüid tuisus kergitab laulikule silme ette kehviku külma kodu, kus ema on haige ja isa töötu. Kodus pole leiba ega leivakõrvast. Ajalehti müüv pisike poisituust on ainus perekonna toitja. Sellise ajalehemüüja tuleviku vaadates sõnab poeet:

„Ja ma kuuleks kui tuisu seest
tulevikust üht häält.
Näljalipuga tuleb säält
see, kes hüüdis siin „Postimeest“²⁶⁾

sest sellel noorel on juba elu alguses häda näha ja tunda otse peo peal.

Veel teise pildi maalib poeet vaeste vanemate väikesest lapsest kujunduslikult plastilises luuletuses „*Hommik*“. Isa käib öösi ja ema päeval tööl. Laps peab olema ihuüks. Ta näeb unes, et tal on väike tall. Hommikul ärgates otsib ta seda toast, kuid ei leia. Lapsel on lõpmatult kahju. Ta nagu küsib igal hommikul emalt:

„Sa lähed ketrama lina
päikese tõusengu a'al.
Mis teen tilluke, mina
seni siin tühjal maal?“²⁷⁾

Emal pole oma lapse lohutuseks midagi muud öelda, kui soovitada tal omal kasvada, et olukorda mõista. Milline kodanik aga kasvab sellest lapsest riigile? Luuletaja on sellele küsimusele väga diskreetselt, kuid sugereerivalt tähelepanu juhtinud.

Luuletuses „*Robotid*“ kujutab luuletaja praegust moderniseeritud ja mehhaniseeritud, kuni detailideni spetsialiseeritud tööstusajastut. Laulik ütleb:

„Kogu eluaja tegi ainult üht,
et luua masinmehe.
Ja siis käima ringi nagu lüht
läks robot, töönd alandlik ja mahe.“²⁸⁾

Robot teeb kõik tööd nii, nagu käsib ja tahab seda tema looja ning peremees. Robot on lõbus, kui vajab seda peremees, robot on sõnakuulelik, töökas käitises, põllul, ajalehetoimetuses, kohtulaua taga, parlamendis, sõnaga igal pool, seni kui pere-

mees käsitab teda oskuslikult. Kui peremees teeb aga vea, hakkab robot märatsema, hävitades peremehe ja ka enese. Kas siin pole luuletaja robotis näidanud kujukalt meie tänapäeva mehhaniseerunud ja mõtlematult tegutsevaid inimesi, kes töötavad ning elavad tõesti rohkem masinatena kui elusolenditena? See on endast väga valus ja terav ühiskondlik küsimus, millega mujal maailmas on siiski tegutsetud palju rohkem kui meil.

Ikka enam ja enam tajub luuletaja üksiku inimese ja kodumaise ühiskonna sõltuvust kogu Euroopa ja kogu inimkonna saatusest. Valitsevaiks motiivideks kerkivad ühissaatuse motiivid.

Luuletuses „*Südame sügismaa*“ poeet ütleb:

„Halame pimedan, sihitud võitlusen.
Säravat üht, suurt ja sooja tähte!
Iseendaga oleme pääsmatun sõitlusen.
Valgusse siruta ihkame südame tahti.“²⁹⁾

Luuletuses „*Kuhu astu*“ palub poeet:

„Keset sügise hallust
alasti jäetud hingel'
anna igatsushullust,
issanda ingel!“³⁰⁾

Siin maapoleel võib veel ainult igatsushullusega midagi peale hakata, sest siin on sügis ja kõik paigad on täis kõdunemishõngu. Samast õudu hõõgub ka luuletusest „*Umbra apocalyptica*“, milles poeet näeb murduvat maailma katust.³¹⁾ Kust tuleb selline tusk, ei tea poeet isegi, kuid seda on kogu maailmalaotus täis, nagu ta tõendab luuletuses „*Kust kuhu, tuul, torm ja maru*“.

„Mina lõkendan, säran ja suren,
meelten maailma mure
väärmatu rask.
Kust, sina, kuhu,
südame tuul, torm ja maru!“³²⁾

²⁶⁾ H. Visnapuu, „Tuulesõel“, lk. 69.

²⁷⁾ H. Visnapuu, „Tuulesõel“, lk. 70.

²⁸⁾ H. Visnapuu, „Üle kodumäe“, lk. 39.

²⁹⁾ H. Visnapuu, „Tuulesõel“, lk. 10.

³⁰⁾ H. Visnapuu, „Tuulesõel“, lk. 9.

³¹⁾ H. Visnapuu, „Tuulesõel“, lk. 6–7.

³²⁾ H. Visnapuu, „Tuulesõel“, lk. 11.

Oma tusad ja ühiskondlikud mured on Visnapuu nendes lauludes sõnastanud väga sujuvalt, kuid ühtlasi ka sugestiivselt. Ta ei mõista umbropsu hukka maailmakorda ja inimesi, vaid katsub kõiki mõista ning näidata konkreetset olukorda, millest sõltub tema nukrus.

Teatud ennustuslikkuseni tõuseb luuletus „Euroopa sügis“. Poet näeb, et Euroopa valmistub ette sügisele ning juhatab sisse pikka polaarööd:

„Linnud ja inimesed rahutult rändavad,
päri- ja vastutsüklonid mannermaad
ründavad,
torm tõstab Inglismaad ühest servast
ja rebib Saksamaa randa,
Skandinaaviat ja Baltiat kangutab.
Maailma mõte pääd vangutab.
Vana pää on nii hall ja raske kanda.“³³⁾

Koostatakse vana maailma bilanssi, millest ei või tulla midagi head. Poedi seisimine tuulisel Balti väraval ning mõtlemine kõigi nende maailmaprobleemide üle on nagu viimase sügisastri kangekaelsus, kellet:

„Silmis veel tükike taevasina
ja päikese kollane pärg sinal säraval.“³⁴⁾

Poedil on siiski veel usku ja lootust. Poet oma jumaliku sädeme ja nägemisvõimega on siin mõned aastad varem juba ennustanud suurt sügistormi, mis praegu Euroopat laastab ja hukatusele vastu viib. Tuleviku mõttes omavad tähtsust järgmisedki värsid, milles poet prohvetina ütleb:

„Aja käed on kirjutanud uue katastri
vana maapoole varandustest.
Vana mõte on nireks kuivanud renni,
elu vastne sisse tuleb uutest uuest.
Kõik on nii uus ees ja omalaadi!“³⁵⁾

Kas meie praegu juba ei näe oma silmaga, kuidas valmistatakse uut katastrit vana maailma varandustest? Kas ei ela meie isiklikult kaasa uut suurt rahvasterändamist ja mitte üksnes Euroopa poliitilise, vaid ka rahvastikulise kaardi muutmist? Paljud meist saavad näha ka seda omalaadset ja vastset elu, mis tuleb sisse uutest us-

test. Poedi ennustuslik pilk on olnud kaugelähev. Tavalised lihalikud silmad ei suuda selliseid nähtusi seletada enne kui oleviku läheduses.

Sama ennustuslik on ka luuletus „Ikka lähemale, lähemale“, milles poet ütleb:

„Ikka lähemale, lähemale
nihkub aruandmine maailma süüst,
kõiki südameid on lagastanud rüüst,
Milleks ehitame ette valle?

Ei mu kõrvad aja enam pilli,
ma ei küsi enam, pärandust kas een.
Ulub hukatust mu kõrvade sireen,
kuulmed ammu juba puhut villi.“³⁶⁾

Maailma varjutab praegu mõistmatu tume surmakäsi. Ühes kohas on nälg, teisel põletatakse vilja ülikülluse pärast. Pommi-lennukid külvavad surma ja maast tõuseb mürkgaase. Kunst ja teadus on ainult maskeraad ja jumalaks on kuld. Need ja paljud teised asjaolud on ended, mis näitavad, et

„Uuest sünnist tulvil ilmaaju.
Plahvatab, kui läidetakse takust tuld.
Tiine uuest leivast äranaerdud muld,
tapagaase puhub laial' raju.

Tundmatu ja seni olematu,
muugin nagu varas lahti sinu ust.
Elada veel selleks, sellepärast lust,
kuigi nüüd on südamete matus.“³⁷⁾

Poet tunneb suurt tuska, kuid ta tunneb põletavalt südames ka uue päeva sünni. Praegune aeg on suur sünnitaja säng. Luuletuses „Tuleva tusk“ ta ütleb:

„Läbi kõige sa kuuled
uue sündiva aja tiibade vurinat.“³⁸⁾

Ta näeb tuska maailma silmis, sama tuska, hirmu ja ärevust, mis tuntakse tavaliselt iga inimesegi sündimisel, millal asjaosalised kunagi kindlasti ei tea, kas ühe

³³⁾ H. Visnapuu, „Üle kodumäe“, lk. 11.

³⁴⁾ H. Visnapuu, „Üle kodumäe“, lk. 11.

³⁵⁾ H. Visnapuu, „Üle kodumäe“, lk. 12.

³⁶⁾ H. Visnapuu, „Üle kodumäe“, lk. 45.

³⁷⁾ H. Visnapuu, „Üle kodumäe“, lk. 46.

³⁸⁾ H. Visnapuu, „Üle kodumäe“, lk. 49.

inimese asemel sünnib kaks, või hukkub see ükski. Poet küsib, kui kaua tahab oleviku inimene ennast katta valedega ja mändida sõgesikku.

„Kaua pead sa Totemi söömingut?
Vaga kristlase nime all
oma pattude lepituseks
tahad Issanda ihu süüa?

Vaata, viirastust päise päeva a'all
Varakambritest tõsnud usk,
kullaks kogutud vägivald
inimilma kui metslane vallutab.
Vaata, tuhandeid sötkub üksiku tald,
mille nimi on kapital.
uut viirastust vaata päikese all,
ühisvaraks mis kulda kallutab.
Aja käten see purustav tusk.
Aga ikka seesama sööja — metall.“³⁹⁾

Poet näeb suuremat pahet tänapäevas ristiusu variserlikkuses, millega tahetakse katta jõledust. Sama hävitav on maailmale ka kulla kummardamine. Kapitali ühiskonna teenistusse rakendamise vorm ei tähenda poedi arvates veel lõplikku vabanemist, sest igal juhul jääb ikkagi inimene tema kammitsasse. Ikka jääb metall inimese südant sööma. Seega H. Visnapuud ei rahulda praegu ükski maailmaparanduse kava ega ole tal usku ühegi „ismi“ õndsakstegevasse jõusse. Mida aeg sünnitab, selle kohta ütleb ta ennustavalt:

„Ei jumalariik, vaid inimlik maa,
mis meie päevile ligi.
Sinna tahan ma sisse astu.
Pühi paigalt nüüd viimane võitluse higi,
sest sinu ja teise ja kolmanda
toob tulevik mulle vastu.

Mis imelik maa ja imelik rand!
Kuld jalge all tolmuga segi.
Ja rahus kulgeb kõikide ränd,
ei taplust, ei jagumist sigi.

Oo, tuleva rand ja tuleva maa
ja tuleva tõde, ei usk,
metallid, mis mullaks on väsiind.
Nüüd, inimen, minule anna käsi,
kui meeltes sul sama on tusk.
Meid aine ei lahuta saa.“⁴⁰⁾

Poet näeb uut inimsuse ja inimväär-
tuste tõusuajastut. Mitte jumalariiki, vaid
inimsusriiki tabab ta pilk vinetavas tulevi-
kuudus. Jumalariigi sundkuulutamise on
toonud maa peale suurt viletsust ja häda.
Ja poet küsib sisemise veendumusega:
kaua tahab inimkond pimedas ringi su-
mada ja oma pattude lepituseks süüa Is-
sanda ihu? Koerakutsikadki saavad silmad
pärast kaheksandat päeva, kuid inimkond
on juba ligi kaks tuhat aastat pimedana
ringi kobanud. Poet näeb uut aega saa-
buvat, kuid millal see päralt jõuab, pole
teada.

Inimhing ja inimhää! rändab ringi nagu
jumal. Inimene on saamas ise jumalaks,
tema vaim on juba lehvimas nii maa kui
vete peal. Tuleb ainult oodata lehviva inim-
vaimu õilsamaid omadusi, kujuvõtmiisi ja
avaldusi. Praeguses maailmas käib poet
ringi kui tühjades saalides, kus on ainult
asemeist näha, et seal kunagi on olnud
mööbleid ja seintel maale. Sümbolseelt kõ-
neleva luuletuse „Tühi maja“ lõpus poet
hüüab:

„Mis olla võiks küll Looja kava,
kui inimesest jäänd vaid ase?
Ma veelgi hääletumast tasem
toast tuppa ukselengi avan,
ja õudne lahti pääseb kisa
mu ammu kinninöörit kurgust:
Ma tahan elu! tuulte kargust!
Võib's tühjus olla elus isaks?“⁴¹⁾

Nii selgub ka, mida poet tahab ja igat-
seb uuel maailmalt, mille sünnitusvalu-
dest ta pajatab. Ta on vähenõudlik kuid
ühtlasi ka väga paljunõudlik, ta tahab seda
kõige lihtsemat — ainult inimlikku ja
inimväärset elu. Aga, nagu eelpool nägime,
maailmal ei ole veel kõige lihtsemale küsi-
musele lihtset ja selget vastust anda.

Visnapuu ühiskondlikku luulesse on ar-
vustus suhtunud kõige eitavamalt. Selles
pole tahetud ega osatud näha väärtusi.
Analüüsides aga järk-järgult Visnapuu

³⁹⁾ H. Visnapuu, „Üle kodumäe“, lk. 50.

⁴⁰⁾ H. Visnapuu, „Üle kodumäe“, lk. 51.

⁴¹⁾ H. Visnapuu, „Põhjavaaligus“, lk. 23—24.

ühiskondlikku luulet, peame möönama, et siingi ei seisne viga mitte Visnapuus, vaid arvustajais, kes tema aja- ja ühiskonnalauludest on läinud otsima seda, mida seal pole, ning siis on pettunud. Meil ollakse harjunud ajalauludes otsima võitlust ja parajasti käibivate ajaloosungite jõulist ning ilutulestuslikku esilepaskamist. Seda kõike aga H. Visnapuu ajalauludes ei leidu. Visnapuu ei ole ajalauludes mitte võitleja tüüp, vaid sisemiselt kaasaclav ja küdev mõtiskleja ning kõigi ajas antud nähtuste vaikne analüüsija. Alguses ta elab aega rahutult, tajub kannatava südamega õudse aja määratsusi ja järestab vere lõhna, hiljem aga, analüüsisivõime arenedes ja süvenedes ning kausaliteedisideme vaistlikus tajumises, tõusevad ta ajalaulud prohvetlikult enustavaks. H. Visnapuu aja- ja ühiskonnalaulud on rohkem kui päevaloosungite paskamine massi, et ajada seda keema. Need on tunnetava ja tundva inimese aja- ja südamekurnas selgitatud elusõnad, mille mõistmisele aeg arenedes ise kaasa aitab. H. Visnapuu ajalaulud on samaväärtuslik lisa tema isamaalüürrikale ja ka kultuurpoliitilistele võitlusartiklitele. See on „Amorese“ lauliku teine samaväärtuslik pale, mis pälvib tõsist tähelepanu.

2

Meie luuletajaist on H. Visnapuu kõige rohkem kirjutanud avalaule või prolooge mitmesugustele rahvuslikele suurpäevadele. Mainitud tähtpäevade suurust on H. Visnapuu osanud võtta mitte üksnes elamuslikust, vaid ka arvustuslikust küljest. Nii on meile saanud terve rida väärtuslike prolooge, milles elamuslik element seltsib intellektuaalsusega väga sobivalt ja ühtesulatatult.

Mainigem eesjoones pühendust „Noor-Eestile“ kui kõige vanemat. See on kirjutatud 1915. a. „Noor-Eesti“ liikumise kümenda aastapäeva tähistamiseks.

H. Visnapuu meenutab, et „Noor-Eesti“ sünni ajal töötas maa peal samuti Issanda sirp kul kümenda aastapäeva tähistamiseks, kuid see ei takistanud noori näge-

mast töötatud mägiharju. Nüüd lõikab sama Issanda sirp küll küpsemat vilja, kuid siiski on õhk needmist täis, inimesed, puud ja loomad värisevad surmahirmus ning rahvad on tõusnud üksteise vastu:

„Noor-Eesti! Väike sõdalaste salk,
sa käinud kahe suure aja vahe.
Nüüd purdeks pandud mälestuse palk
ja ühendatud aja karestatud lahe.

Kas põimanguks on vili juba valk,
mis üle jätnud aja terasrahe
ja võrsuda on lasknud tuul sul kalk?
Ju maha aet esimene ahe.

Kesk kõokaid silman raskeid viljapäid,
näen, kuldseid teri pudistavad sarjad,
Apollo! ohvriks toodud küpsed tarjad.

Noor-Eesti! Mäletades päevi häid,
mis käidud su'ga, soovin sull', et käid
sa ikka, silmis kõrged mägiharjad.“⁴²⁾

Nii ühtuvad H. Visnapuu soovid „Noor-Eesti“ paremate ning vastuvõetavamate püüetega. Kuid me teame tema kultuuri- ja kirjanduspoliitilistest vaadetest, et H. Visnapuu hindas ainult neid „Noor-Eesti“ püüdeid, mis aitasid viimistella meie kunstnikkude väljendusvahendeid, kuna ta hukka mõistis pimesi Euroopa suurmeistrite eeskujude jälgimise.

„Soome õhtu proloogis“ avaldab Visnapuu kindlat lootust, et Vabadussõda viiakse võidukale lõpule. Ta näeb kerkimas juba vaba Eestit, kui ta hüüab pateetiliselt:

„Mis on aeg? Täis inimlikku kangelust,
täis venna armu, enda salgamist,
täis lootust, usku, uue algamist,
kui kõik on saamisel, et elada on lust.
Kas nüüd või ialgi! nii meelin tuhiseb.
Kas nüüd või ialgi! mõök alla vuhiseb.
Kas nüüd või kunagi! Saa igavesti vabaks,
mu kodumaa, et miski sind ei lööks, ei
rabaks!

See on me aeg, et anda vabadusele
kõik, mis on kallis. Oma elugi
ka panna sinna! Nüüd või ialgi!

⁴²⁾ H. Visnapuu, Taliharj!, lk. 81—82.

Ei ilusamat aega elulistele
veel iial pole ant. Orjade igatsus,
Sa'a põlve laulikute unistus
nüüd tõeks saab. Me vabal' Eestil' vastu
läeme!

Miks valind, Issand, meid, et meie seda
näeme.“⁴³⁾

„Soome õhtu proloog“ on dateeritud
küünlakuuga 1919, seega loodud kõige ki-
bedamal ning julmemal sõja ajal, kus kõik
oli veel kaalul ja selgimatu. Ta hüüab nee-
dust nendele, kes selles kahtlevad, et ai-
nult vahva rahvas võib vaba olla. Ja eest-
lane on vahva, kes ei karda sõjamõllu, sest
tal on sõjas vähe kaotada, kuid palju võita.

„Soome õhtu proloog“ kanti ette Tal-
linnas 1919. aasta kevadtalvel. I. Reiman
kirjutab selle ettekande kohta: „meelestub
päev vabadussõja karmil ja süngel talvel,
millal Tallinnas... peeti „Soome õhtut“,
publikuks raskeis saapais sõdurid, lõbunäl-
jased Tallinna daamid ja varakult ellu sat-
tunud kooliõpilased. Sõdurite riides oli
veel lahingute lõhnu, kuid õhk pea kohal
kubises meelelistest naudingutest, lihaleit-
sakust. See oli kummaline ja vastuoluline
aeg, mil näitelavalt kostsid pühalikud
sõnad.“⁴⁴⁾

Kesk sõjasagimist ja ühepäeva elunaut-
lust võisid H. Visnapuu ennustuslikud sõ-
nad tunduda enamikule tõesti veidratena ja
arusaamatutena. Igaihel oli enesega küllalt
tegemist, polnud mahti mõtelda aja tähtsu-
sele ega rahva saatusele ajaloolisest vaate-
nurgast. Ainult tihedate sidemetega kodu-
maa külge köidetud laulikul oli aega hin-
nata silmapilgu suurust ja sellest pajatada
ka teistele.

„Salome proloog“ on tervitus vahale sõ-
nale. Kogu aja on maad ahistanud taplus
ja verevalamine. Ühes verrega on ka hing
sõtkutud porri. Siin hüüab aga poeet:

„Maa kuula jälle, vaiki tuul:
maailma sündi tahab jälle sõna.
Kesk verist aega sügiskuul
maailma jälle sündi tahab sõna.“⁴⁵⁾

Luuletaja mõte mõõdab suurt kirge. Ta
tahab sõna kaudu kuulutada tõe ja arm-
mastust. Tõe usub ta olevat jumalas, sest

üks kirk on poeedil olla jumalale ja teine
kirk on ainult ihaldada. Armastada ja ihal-
dada nii nagu ihaldas Salome prohvet Jo-
hanani pääd.

Eduard Vilde 60 aasta sünnipäevaks
pühendatud luuletuses „Suur kirjanik on
nagu vana vein“ võrdleb ta geniaalset kir-
janikku aastaid käärinud ja kaua seisnud
vana veiniga, mis lõhnab ja sädeleb puh-
tana pidulaual:

„Suur inimvaimu jumaline pärm
all sügavusen vere vaimuks käärib.
Kas see küll targa mehe nime väärrib,
kes virret välja kallama on kärm
suutäie värske veini pärast.

Suur kirjanik on nagu vana vein,
mis joovastaden leekivaks teeb aju.
Jääb järgi puhas õnn, kui lahtu mein
virdvägev joobumuse ülev tuju.“⁴⁶⁾

Võrdlus vana veiniga on E. Vilde kohta
väga hästi leitud, sest H. Visnapuu kaas-
aegsetele ja ka veel nooremale põlvele,
kelle esimesed lugemisaastad langesid enne-
iseseisvusaega, oli Ed. Vilde tõesti uimas-
tavaks veiniks. Vilde oma teostega suutis
kõita kõiki lugejaid, jõudis panna nende
südamed ja ajud leegitsema. Leegitsusest
selgus aga välja puhas vaim.

Sellist ülevat tooni ega võrdkuju pole
saanud aga Anna Haava 60 aasta sünni-
päevaks pühendatud luuletus „Kas olete
tulnud vaatama inimest“. Selles ta sõitleb
seltskonda, kes Anna Haava raskeil päevil
unustas. Ta küsib:

„Kun olite, kui ma h a j ä e t u s, l e i v a -
t u s t a K o l g a t a l l e v i i s,
(ja see on Anna Haava!)
kui armuandeist sõlmiti tal ling
ning hirmsat meelegeite naeru
naeris hing.“⁴⁷⁾

Siin on H. Visnapuu A. Haava juubelit
kasutanud selleks, et juhtida tähelepanu
vaimsete loojate unarusse jätmisele, kirja-

⁴³⁾ H. Visnapuu, „Talihari“, lk. 69—70.

⁴⁴⁾ „Olion“, 1930, nr. 9, lk. 38.

⁴⁵⁾ H. Visnapuu, „Talihari“, lk. 72.

⁴⁶⁾ H. Visnapuu, „Ränikivi“, lk. 67—68.

⁴⁷⁾ H. Visnapuu, „Ränikivi“, lk. 70.

nike töövõimaluste ja vanuse kindlustuse korraldamatusele.

August Kitzbergi surma puhul on Visnapuu kirjutanud ühe haaravamale mälestuslaulu „Kes on kogunud pihku tuule“, milles tõstab kirjanikukutse erilisel kõrgele.

„Kes on kogunud pihku tuule?
Kes on sidunud riidesse vee?
Kas teie teate, kes on see,
kes võib sõlmida kokku ilusad sõela-
tähed

ning vardatähtede sidemed päästa valla?
Kas teie teate, kes on see,
kes võib, nagu vähed,
ära lugeda Linnutee
musttuhanded tähed
ning õelda kuule:
tule alla?

See on inimene, kelle südameks ja käsi-
varreks on luule.

See on surematu tuuletallaja.“⁴⁸⁾

Vana tuuletallaja iseloomujooni on H. Visnapuu osanud oma pühenduslaulus väga hästi tabada. A. Kitzberg, kes enda ise ristis „tuuletallajaks“, on poeeti inspireerinud ülistama temas kogu kirjanikukutse võlvust, võimsust ja vägevust. Vana tuuletallaja on saanud otse vaimu- ja fantaasiarikka inimese sümboliks, reaalseks kehas-tuseks. Siin on meisterlikult esile tõstetud ka sõna, mida meie tunneme rahvalauludest ja mis väga hästi on esile toodud soomesoo eeposes „Kalevala“.

A. H. Tammsaare 50. sünnipäevaks pühendatud luuletise „Käi ringi“ peateemaks on H. Visnapuu võtnud H. Ibseni Peer Gynt'i Suure Kõvera motiivi, kus kästakse seni käia ringi, kuni leiad ise enda. A. H. Tammsaare puhul on see motiiv eriti asjakohane, sest Tammsaare on oma realistlikkude külajuttude juurest teinud pika aastate ja teoste ringkäigu, enne kui jõudis „Tões ja õiguses“ jälle tagasi tallu. Poeet ütleb:

„Käi ringi luuletaja, kirjanik!
Käi ringi! käsib Kõver, leiad enda.
Kui laululind sa pesast välja lenda,
tee tagasi on hädaohtlik, pikk.

Vaat, otsimise tuks ja endaleid
ning teele maha jäänud jäljed-aastad.
Vaat, oma südant aastatega laastad
ja tihti koju sa ei leia teid.“⁴⁹⁾

Kes koju jõuavad, need on tugevad inimesed. A. H. Tammsaare on aga ringi käies ja ennast otsides leidnud peale enda ja kodutee ka veel rahva. See on suur ning väärtuslik leid, eriti siin Maarjamaal, kust sageli käivad üle tõmbetuuled, mis hävitavad pungi juba enne puhkemist. Sama ringkäiku soovitab H. Visnapuu meie rahvalegi:

„Käi ringi rahvas: käsk see saatusest!
Käi ringi, kuni leiad iseenda!
Siis tõmbtuulen enam saa ei lenda,
Vaid elad ise enda-jaatusest.“⁵⁰⁾

Keegi ei leia ennast enne lõplikult, kui on tehtud täisring. Siin on õnnelikult ära kasutatud maailmakirjanduses tuntud motiiv. Luuletus on sügava mõttega, kuid ühtlasi ka küllalt kaasakiskuv ning tunnete kōnelev.

Marie Underi 50. sünnipäevaks on H. Visnapuu pühendanud kaheosalise luuletuse „Pärisosa“, mille motod võetud M. Underi enda luuletustest „Elu“ ja „Unetuma laul“. Esimeses osas ilmestab ta luuletuse tekkimist järgmiselt:

„Kui puhkeb välisest, sest haigest
maisest,
me sisemisse ilma tulivalge urb,
mis teab ümberringi maailm lai sest,
kuis iseenesega oled üksi, orb.“⁵¹⁾

See „valge urb“ hakkab kasvama, ei anna enam hingerahu ega und. „Kõik puutub sinusse, mis unielus liigub.“ Seega on poet saanud kõige ümbritseva elu vaatlejaks, teravaks tähelepanijaks ja analüüsijaks.

„Ei uinu see, kes vaimus jäädvalt
virgund
ja keda puudutanud igaviku sõrm.
Vast siis, kui ihulikmed surmasirgu,
läeb magama, kui ajukurdudest saab
põrm.

⁴⁸⁾ H. Visnapuu, „Maarjamaa laulud“, lk. 37.

⁴⁹⁾ „Looming“ 1928, lk. 41.

⁵⁰⁾ „Looming“ 1928, lk. 42.

⁵¹⁾ „Looming“ 1933, lk. 364.

See kannatuste Ketsemani aed,
ja kasvab selles unetuse puu.
Poeedi pärisosa olla unetu
kesk igimagajaid ja uinujaid.“⁵²⁾

Vaimse isiksusega võrreldes kõik argielus
rähklejad on uinujad. Kärü tõukaja magab
püstitajalu; tööline vabrikus tõstab uinudes
koos masinaga kätt ja jalga; samuti uinu-
vad kateedris õpetlane ja papp; rahva-
mehel on aga uneski teada, kuidas raha
kokku kraapida. Mõni üksik on nendest
vahest ka virgumas, kuid elunurm siiski on
täis magajaid. Ainult poeet käib elus ava-
silmi. Tema on unetu, ei saa ega tohi ui-
nuda.

M. Underi puhul on H. Visnapuul õn-
nestunud formuleerida poeedi osa elus. See
on elu vaatlemine avasilmi, nähtu mõist-
mine, valvuri osa magajate juures või kes-
kel.

„Küll puhata saab valvur kurblik vast,
kui mulda täis on tema laulusuu.“⁵³⁾

Gustav Suitsu 50. sünnipäevaks on pü-
hendatud luuletus „Aletajad“. H. Visnapuu
võrdleb G. Suitsu aletajaga, kes metsa ja
risu põletades teeb uudismaad künni- ja
külvikõlblikuks.

„Minevik põleb,
maailm on suitsun ja tulen.
Ajale tehakse vahet.
Vaata, kuis leegib jõledus,
välgub kasaka nuut ja piik.
Turnab revolutsiooni hobu
ning esimest korda
kõpuli maas slaavlaste riik.
Tõulis Eestimaalgi
poeg ja isa.“⁵⁴⁾

G. Suitsu suur töö meie luuleraiesmiku
üleharimises, värsivormi, riimi ja luule-
sisu moderniseerimises, mitmekesistamises
on võrreldav ainult aletajate suure ning
raske tööga. Nagu aletajad metsa muuda-
vad viljakandvaks põlluks, nii on ka
G. Suitsu meie luulesöödi esimene suur kul-
tiveerija, ülesharija kultuurmaaks. H. Vis-
napuu on siin suutnud leitud tabava võrd-
kujuga väga hästi ning õieti tähistada
G. Suitsu suuri teeneid. Ühtlasi on ta neid
ka tabavalt iseloomustanud.

„Vanemuise“ teatri 25 aasta juube-
liks pühendab H. Visnapuu ühe jõulisema
ja rahvapärasema luuletuse „Tuulte pööri-
ses“. Eesti rahvas ja maa on kogu oma
mineviku seisnud tuulte pöörises. Poeet
küsis:

„Tuulte pöörise peksed Eestimaa,
millist lähed sa rada?
Milline uus saab aastasada?“⁵⁵⁾

Ta tunnetab, et „tormivarjutet Maarja-
maal“ on läbi kogu süinge ja pimedade kesk-
aja õõ kestnud kangelaslik võitlusihk, ja ta-
jub, et vabadustund on lähenemas. Rahva
heitlus on nagu heitlus tuulispääga. Selles
heitluses ei aita üksi füüsilised jõud ja füü-
silised relvad, vaid selle relvaga peab koos
käima ka rahva seesmine vaimujõud.

„Vaata, vanast hõbedast taotud puss,
võlurisõnad pussile päälle loetud.
Rahvas seisab ja ootab tuulispääd.
Vaata, valgest terasest taotud puss,
sõnakuuliga saatuseks laetud.
Rahvas seisab ja valvab tuulispääd.
„Pane maha, mis kisud üles!“
„Pane maha, mis kannad süles!“
Läbi punaste lippude pagina kostab
hüüd!
„Eluks ja surmaks kohtame nüüd!“⁵⁶⁾

Trumm taob kodumaale uute aegade tule-
kut. Tuulispää müha raugab ja „Tuulte
pöörisedest tõuseb vaba Eestimaa“. Uusi
pealetulevaid tuulispääd viskab Eesti samuti
hõbenoaga ja kasub oma saatuse iseenda
kätte meeste kangelaskättega. Siiski ei jäta
tuulte killavoor tormamast üle kodumaa.

„Torm rebib sinu lippu katusel
ja puhub sealt, kust sina küll ei taha.

Sul on, sul on, ma tean, hõbesõel,
tuult pöörda hüvale sa ihkad ammu.“⁵⁷⁾

Kuid puuduvad „tuulesõnad“, nendeta ei
saa ka hõbesõelaga pöörata tuult oma taht-

⁵²⁾ „Looming“ 1933, lk. 365.

⁵³⁾ „Looming“ 1933, lk. 366.

⁵⁴⁾ „Looming“ 1933, lk. 1017.

⁵⁵⁾ H. Visnapuu, „Tuulesõel“ lk. 56.

⁵⁶⁾ H. Visnapuu, „Tuulesõel“, lk. 58.

⁵⁷⁾ H. Visnapuu, „Tuulesõel“, lk. 59.

mise järgi. Tuulesõnad on kodumaa unustanud. Et vajalikke tuulesõnu siiski ükskord leida, selleks soovitab laulik:

„Siis tule, otsi täna Tuulemaalt
ja küsi südant, vaimu päri järgi.
Võib-olla leiad tuulesõnad raalt,
kus Vanemuine jätnud endast märgi,
oo, kodumaa.“⁵⁸⁾

Siin on laulik õnnestunult ühendanud meie rahva ajaloo ja muinasusu valdavaks luulenagemuseks, millest tõuseb lootus rahva paremasse ja vaimsesse tulevikku. Rahvausu järgi tapetakse hävitavat ning kahjutegevat tuulispääd hõbekuuli ja -pussiga. Et allutada aga tõmbetuult, on vaja tuulesõnu ja hõbesõela. Siin väljendub rahva muinasusk, mis peab kõrgeks sõna ja vaimu jõudu. Kahjuks on aga rahvas selle kõikvõimsa sõna unustanud. Poet juhatab seda vaimset loomingust otsima. Vaimse jõu esmajärgulisele tähtsusele rahva elus ei lakka Visnapuu ilalgi tähelepanu juhtimast. See on tema rahvusliku usutunnistuse alus.

Tartu Ülikooli põhjendamispäeva 300 aasta juubelik on H. Visnapuu pühendanud luuletuse „Pärija kuningapoeeg“, milles teeb taas retke rahva ajalukku. Ta ütleb:

„Nagu pärija kuningapoeeg võtab kätte
oma isa valitsuse ja maja,
nõnda sina, kannatlik Eestimaal,
heidad enesest aastasadade leinakatte
ja läbi tormise aja
oma õige päranduse kätte saad.“⁵⁹⁾

Nii võrdleb ta meie kodumaad hüljatud perepojaga, keda kiuslik saatuse võõrasema on hoidnud aastasadu eemal vanemate tõelisest pärandusest. Ükskord saab perepoeg aga kätte kõik oma varandused. Kui vana Tartu Ülikool on kaua kuulutanud ainult karmi ja orjastavat tõtt, siis nüüd tema saalides loetakse

„esiisade kõlavat keelt,
tõde, ilu ja mehemeelt.“⁶⁰⁾

Poet soovib, et „Alma materit“ hoiaks tõetütar ja kunstimuus. E. V. Tartu Ülikool on Alma materina meie kodumaa juhtide

ja tema arukamate peade vormija ning vaimuga täitja. Seepärast ütleb poet:

„Vaata, valmis on aja savine kest.
Vala voolavat hinge metalli
iga kallisse
loodud esemesse.
Võta julgust ja usku täna enesesse.
Too ilmale paremat inimest!“⁶¹⁾

Need juubeli puhuks lausunud soovid on liigagi aja- ja asjakohased, sest poet näeb palju kaevureid kummardumas üle tarkuse labidavarre. Ta usub, et nad kaevavad välja Eestile ja endile kauneima saatuse-lille.

Eesti raamatu 400 aasta juubeli tähistamiseks on H. Visnapuu pühendanud luuletuse „Raamatu-aasta proloog“. Selles klassikaliselt selges ja vormikindlas proloogis, millele võib võrdlevat leida ainult G. Suitsu „Hamleti proloogis“, esitab ta üksikuid pilte meie raamatu arenguloost algusest kuni tänapäevani. Ta ütleb:

„Metslooma, inimese päale jahti
siis peeti ühist rüütli käega karmi,
kui läideti siin maal uut usutahti.

Et lõhestagem varjat aja kirmel
Kõik oleme seks kutsut tunnistajaks,
et meie vaim on vaba õudsest armist.

On raamat saanud selleks sepipajaks,
kust tagusime vabaduseks relvi
me Eestimaale igaveseks ajaks.

Relv raamatuga käsikäes! Vaat, elvi!“⁶²⁾

Üks selle proloogi hüüdsõnu on maali-
tud paljudele Raamatuaasta ja sellele järgne-
nud Raamatunädalate plakatitele. Siin on
esile tõstetud raamat vaimse relvana ja
võimsa kaitsevahendina. Võitluses on jõule
hädavajalikuks abimeheks vaim ja tarkus,
mida saab ammutada raamatuist. Kui rel-
vaga harjutatud osavuse ning jõuga seltsib
trükkisõnast omandatud tarkus ja vaim, siis

⁵⁸⁾ H. Visnapuu, „Tuulesõel“, lk. 60.

⁵⁹⁾ H. Visnapuu, „Üle kodumäe“, lk. 139.

⁶⁰⁾ H. Visnapuu, „Üle kodumäe“, lk. 140.

⁶¹⁾ H. Visnapuu, „Üle kodumäe“, lk. 141.

⁶²⁾ H. Visnapuu, „Põhjalvalgus“, lk. 46.

on seda ühendust raske murda ning kustutada ajaloo lehekülgedelt. Sellepärast hüüab ka poeet:

„Kas sepp või relvur, kaupur; maad kes
harib
või teadleb, valitseb — kõik tõuskem
killaks
nii nagu muiste! Rõõmu joodab karik.

On täna töö ja looming pühaks sillaks
me rahval ajast aega, hingest hinge.
Kes, õnnetu, käest kalli aarde pillaks!
Me tõus ja langus — ühes
raamatuga!⁶³⁾

See on võimas hüüd ja kutse, mis pole aga kahjuks kostnud veel kõigi kõrvu. Paljudele pole veel vabadus kallim anne ega seltsi nende juures vaim jõuga.

Nagu nägime, on H. Visnapuu oma proloogides suutnud tungida sügavale meie rahva ajalukku ja üksikute vaimutõrviku kandjate vaimsesse olemusse. Ta on suutnud leida nende õige vaimu, sisu ja tuuma ning selle sõnastada kunstipärase vormis suure elamuslikkusega. Ta on seega suutnud tungida ühtlasi ka meie rahva vaimsesse olemisse, eraldada seal teri kõlgastest ja esile tõsta väärtuslikuma osa. Proloogid on nende loojalt nõudnud peale intuitsiooni veel ka rohkesti tööd, kriitilist süvenemist meie ajalukku, nende loominguusse ja tegevusse, kellele proloogid on pühendatud, samuti ka maailmavaatelist kindlust ning selgust. Proloogid on suure ande, tugeva isiksuse, kindla maailmavaate ja meisterliku vormikäsitluse kokkusattumus, seega väärtuslik lisandus ja täiendus H. Visnapuu isamaalüürrikale ning ajalauludele. Nende väärtus ei vähene ajaga.

Peaaegu niisama hästi kui tõsised süvendatud uurimused ja läbi kriitilise kurna lastud portreemaalingud värsis on tal õnnestunud ka kerged šaržid kaasageist. H. Visnapuu epigrammid ei oma sellist teravust, mahlakust ja lõõvust nagu kaasageise August Alle omad, on aga viisakuse piires siiski küllalt vahedad. Ta ei iseloomusta vaadeldavat isikut mitte mõne kõr-

valise, taunitava pisiasja kaudu, vaid katsub tabada kogu ta olemust ning võtta seda kõverpeegliisse. H. Visnapuu epigrammid on seega rohkem iseloomustada ja mõista tahtvad kui puht teravast torkimis-lõbust kantud.

Kirjanikest antud žarsid on kaasaja kohta küllalt tabavad. Nii tehakse Barbarusele, Gailtile, Semperile, Allele, Adsonile, Tassale ja Rohule kaunis õige prognoos, kuna Fr. Tuglase kohta kirjutatud ridu võiks lugeda ühekiilgelt heatahtlikkudeks.⁶⁴⁾

Ka oma kaasajale ja inimestele lausub Visnapuu epigrammiliselt sapiseid sõnu ning teeb teravaid pisteid.

Ta leiab, et inimkonna katastroof oleks palju väiksem, kui filosoofid lõhkeksid seedimatust võõrtoidust, mida nad söövad.

Kuid siingi pole H. Visnapuu ainult oma värsijalaga torkija. Ta katsub inimest ka mõista, selle sageli ebaausaist teguviisidest aru saada. Ta ütleb:

„Ikka pean naerma kala,
põhinööri külge kes sõõnud,
edestagasi ujuden
uhkustab kõhutäiega.
Alanud alles õõ.
Oleme kinni kõik päiega
harunööriiden,
suun igaühel üks pala.“⁶⁵⁾

Kõht on inimesel nagu magneetiline miin, mis veab ta peadpidi kinni sageli ka sellisesse kohta, kus inimsus hukkub.

Epigramme on H. Visnapuu viljelnud vähe, kuid tema seda liiki palad väärivad tõsiselt tähelepanu. Need täiendavad, selgitavad, detailiseerivad ja ühtlasi mitmekestavad H. Visnapuu luuletaja-isiksust, tema suhtumist inimestesse, aega ja ühiskonda.

Toimetanud toimkonnaliige
Eduard Hubel.

⁶³⁾ H. Visnapuu, „Põhjalvalgus“, lk. 48.

⁶⁴⁾ H. Visnapuu, „Talihari“, lk. 85 jj.

⁶⁵⁾ H. Visnapuu, „Tuulesõel“, lk. 20.

VARAMU RINGVAADE

Arvustus

Juhan Sütiste: Valgus ja varjud

Luuletused. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus, 1939. 72 lk. Hind 2 krooni.

J. Sütiste luuleloomingut iseloomustab kaunis avara elamuste amplituudi taotlus. Kujutluste laiahaardelisust peegeldavad kuidagi juba tema luuletuskogude pealkirjadki: „Rahutus“, „Peipsist mereni“, „Kaks leeri“, „Sadamad ja saared“, „Ringkäik“, „Valgus ja varjud“. Ent samas väljendub neis pealkirjades ühtlasi ka mingi pretsiseerimise, piiritlemise püüdlus: „Peipsist mereni“, „Sadamad ja saared“, „Valgus ja varjud“. See elamuste laia amplituudi ning ühtlasi kindla piiritlemise taotlus esineb sageli üsna ilmekalt ka tema üksikuis poeemides. Ikka näeb autorit, või õigemini üht ning sama mina-nimelist tegelast „rahutult“ „ringi käimas“, ning tihti meile juba varem tuntud paikades ja kohtamas vahest isegi meile varem tuntud tegelasi. „Juba kolmandat korda mu kuju / näitab sama ning kustund vitriin,“ lausub autor, muide, isegi luuletuses „Reast väljas“.

Neile „rahutuile“ „ringkäikudele“ lähtub autor tavaliselt vaba ning muretu loodusevaatlejana, sageli koguni pakil väljapuhangu ülevoolavast elu-energiast. Kusjuures loodusevaatlustel peatutakse lühemalt või pikemalt, vastavalt looduse ilmele ja enese meeleolule ning hingeseisundile.

Ent varem või hiljem neilt vaatlusilt autor siirdub isiklikele elamusile, tavaliselt varema ea mälestusile; kuna looduse pilt tekitab nende mälestuste laadi, sisendades vastavaid elamusi pessimistlikumas või optimistlikumas toonis.

Luuletuses „Valgus ja varjud“ toimub

see üleminek üsna kiiresti. „Pakase taeva all külmetab päikese kohmetund nägu,“ ütleb autor esimese reas, ja neli rida hiljem juba: „Jahedus ümber mu piirab ja südames kibedus kasvab — / on nagu ängistuks vaim tardunud randade ees.“ Kuid ometi, vaatamata südames kasvavale kibedusele ja vaimu ängistumisele, toimub traditsiooniline peatus lapsepõlve mälestusil ja pääleegi üsna teravalt helgeil ning drastiliselt kontrastreil käesolevale meeleolule: „Lapsena hangedel joostes neid madalaid päikese kiiri / püüdis mu punetav pihk südamaa metsade paos. / Nüüdki veel sirutan käe, kuid heledas valguses lumme / veninud vari vaid jääb otsekuu moonutis tumm.“ Ning selle põgusa katsega ongi läbi see elamuste faas.

Järgmiseks traditsiooniliseks elamuseks Sütiste luuletustes on tegelemine oma isikliku elu oleviku mõtetega. Südames kasvava kibeduse ja ängistuma kippuva vaimu tulemusena on need oleviku mõtted selles luuletuses teadagi kaunis nukrat või koguni pessimistlikku laadi:

Iial ei ole mu mõtted paberil ekselnud nõnda,

iial ei ole mu teil puhunud tugevam tuul:

saatuse tujud mu viisid ja pärimus varakult andis

minule töömehe käed, vaikse ning inetu näo,

õnne ei ole ma otsind ja rõõmu ei ole ma põland —

tihtigi sõprade seas ringlesid laulud ja viin.

Nüüd minu rahutu üksindus sõprade järele
alati värahtub meel, kaugel ^{janub,} kui vilistab
Hooti ma kuulatan hääli, mis vaikusel kerkivad üles —
on nagu ligineks see, ükskord kes tulema peab.

Neljandaks iseloomustavaks faasiks Sütiste luules on tegelemine aadete ning elumõttega, millele ta siirdub tavaliselt oma isikliku elu käsitlemise juurest. Kuna käesolevas luuletuses kaks eelmist elamuste faasi on olnud teerajajaks üsna pessimistlikele meeoludele, siis see kolmaski faas maalib päris lohutu pildi, üsna troostitu lõppkokkuvõtte: „Lühike eha läks looja... Endised jumalad kuski magavad sügavas mõnus, ... tõeks on vägeva võim, aade on ostetav rämps, ... võitluselauliku suu kinni on vajutand tusk. ... siniseks külmunud ööd inime valvama peab.“

Neile neljale põhifaasile toetub alatasa Sütiste luules käsiteldavate elamuste kogumik, peatudes ühel või teisel pikemalt ning põhjalikumalt, vastavalt loodusepiltide sugestiivsele mõjule ja enese hingelisele dispositsioonile.

Luuletuses „Talvised käigud 1“ on sissejuhatavaks loodusepildiks talvine öine maastik, mis suunab sammud surnuaiale. Varemaja mälestustena kerkivad seal mõtted isa matustest; kuna oleviku mõtteid kajastab isa lihtsa kalmu kirjeldus: „Siin korjuseid ei suru / graniiti taotud raud — / ja liigne selles kurus / on järel-elu laul.“ Ühtaegu leiame siinsamas ka elufilosoofilise kokkuvõtte.

Samanimelise luuletuse teises osas leiavad tähistamist vaid kaks mainitud faasi: samalaadne öine talvine maastik ja uitlemine eksinud peni seltsis.

„Võõrais kaksikus“, mis ainekult moodustab õieti „Talviste käikude“ jatku, puudub küll sissejuhatav loodusepilt, ent sellele vihjatakse siiski ka selle luuletuse lõpposas: „Tuul maha pildus jäätand lumepuru / ja papillit alla murtud pehkkind oks.“ Isiklikud oleviku-elamused tähistuvad siin nagu eelmiseski reaalse sündmusega, kohutumiseiga elusolendiga, kelleks siin hulkuva

peni asemel on kodutu pätt. Viimases maalib autor siin lisandavalt sama meisterliku tüüp-kuju nagu ta seda esitas juba oma varemases poeemis „Pätt“.

Ja ainus silmatuli mustas koopas tal põles. Nägu raiutud kui paest, mis koosnes kontidest ja naharoopaist, ta mantlit nagu oleks näsind saed.

„Reast väljas“ on nii meeolu-seisundilt kui ka elamuste faasidelt üsna analoogiline luuletusele „Valgus ja varjud“, kuid siiski uut-pakkuvalt erinev vormilt ja sõnastuselt.

Luuletusega „Külmava ruudu ees“ annab autor veenva tõendi sellest, kuidas isegi siis, kui „... süda on tunnetest aherr / ja mõte on paatund kui sarv“, võib vastava meeolu tihendada ning vormida kunstiliseks elamuseks:

Ning külmahõng sumestab klaasi,
algab pakase kujude raid:
näen kerkivat sügavaid laasi,
ürgväate ja tundmatuid maid.

Näen mägede metsikuid harju,
raugaks tõmbuvat nooruki pääd.
Näen pilvede pimedat varju,
mis ruudule püsima jääb.

Selleski, päämiselt looduse - vaatlusele pühendatud luuletuses, ei puudu isiklike elamuste ja elufilosoofia faasid: „Ma korraga olen nii vana / ja okkaisse kasvand kui siil...“

„Kurvale kaaslasele“ tegeleb eranditult aadete ja elufilosoofia küsimustega, kuna siin puuduvad Sütiste luuletuste tavalised teised faasid. Samasisuline on ka „Õhtune aken“, kuigi sellel ei puudu oma sissejuhatav loodusekirjeldus.

„Töö alguses“ näitab autor ilmekalt, milline suur osatähtsus on loodusel elamuste ning loomingu ergutajana. Kõigepäält ta annab hoogsa ning kujuka kirjelduse talve algusest:

Alt mööda mõmised kui oleks pahur
jääkirmetises akendega tramm,
look viskab tuld ja nagu kagu kahur
lööb roopail hooti mürtsu rattaramm.

Seda sugestiivselt maalitud pilti veenab autor luuletuse lõpus samaväärse meeolu kujutusega:

Ning õhtuti, kui kumab linna hõõgus, maast katusteni kirendab neon, sa oled erk ja inimlikku rõõmu hääst talipäevast koju kaasa tood.

Töö jookseb jälle kiirendatud sõõmul, on igal mõttel oma värv ja toon ja kujutlusi kannab vastne palang — nüüd ole mees ja kõik nad vormi vala.

„Oktoober rannal“ pakub taas ilmeka, personifitseeritud loodusepildi, elavaina kujutatud lainete tantsuga. Sellegi looduse laulu lõppu on haagitud isikliku meeolu refrään, mis sedapuhku on küll üsna ebarharmooniline, kuidagi dissonantsis eelneva loodusepildiga.

„Viimane telegramm“ on üsna segane meeolukajastus mingist apokalüptilisest hädaohust.

Kahes poeemis: „I. N. R. I.“ ja „Sinu riik tulgu...“ autor katsatab käsitella tõe-ot-singu probleemi piibli ja kirikuloo sündmuste taustal. „Pidagem vastu“ tahab olla kahes eelmainitus käsiteldud ideede kokkuvõtteks: „Aga kui kord aeg selle raudse puuri / lööb üle me päade osaval viskel / ja kui kord surnukuuri / kehad rändavad tardund lompidest — / peame vastu katakombides / ja usume elava tõe ülestõusmise sisse.“ Vaatamata artistlikule sõnastusele neis kolmes poeemis, ei suuda autor siin, ei kristliku usuloo sündmuste sümbolise esilemanamise ega ka kohutava sõjatondi taas korduvalt ettemaalimise varal, siiski saavutada sugestiivsemat mõju.

„Esiküljed“ ja „Teraslinnud“ on kaks värskemõttelist pala, mis mõjuvad oma epigrammiliste kontrastidega. Ühes asetatakse vastamisi moodsate chifiste fassaadid ja inimeste gaasimaskides palged. Teises rahavad lennukite imestlejat alla sihitavad kuulipritside torud.

„Kirjutatud on...“ tahaks olla nagu mingi üleskutse energiliseks võitluseks, ent selle paiguti särtsuv paatos soikub kaksipidiste mõtete ähmasusse.

Poeemis „Hõõglambi valgusel“ langeb päärõhk tegelemisele enesega — enesekaitsele etteheidete vastu. Üleminek sissejuhatavalt loodusekirjelduse osalt on siin, nagu sageli mujalgi, järsuvõitu — lõdva side-

mega. Enesekaitse ise on ilmekas ning hoogne ja tänapäeva kohta isegi üsna huumanne ning lojaalne, kuna siin piirdutakse pigemini saadud süüdistuste kujuka loeteluga ning mehiselt nende kandmiseks valmisolekuga, kui riuklikkude vasturünnakutega:

Või kui vihm teid on märjaks löönd, süütame mõnusalt ahju, et teil oleks mugavalt soe, et taheneks turi ja kube, ning kustutame lambi, et teil oleks
õudne ja jube.

Ma kõhatan kurgu puhtaks ja loen teile ette sellesinatse värsi, et teie õieti taipaks ning kuuleks — milline metsistund pärdik kihistab naeru ja armastab luulet.

Sama meeolu jätkab ka „Laulik“, kuigi juba taltsamas ning tuntavalt enesekindlamas toonis, rõhutades päämiselt lauliku missiooni siin maailmas.

„Paastukuu tuuled“ annab tiheda põimingu loodusesündmustist ja sellega kooskõllalisest isiklikust meeolust: „Alla jõgedesse uhtub / vana kõnts ning korisev saast, / teraskarva ehas / lõpeb minu paatunud puhkus / ja tujude paast — / nüüd võin jälle rumalusi teha.“

„Vabanemine“ on pigemini katse enesele vabadusetunnet sugereerida, ennast vabaks kiskuda kõigist painavaist, siduvaist mõtetest, mille loetelust õieti koosnebki see luuletus.

Poeemis „Näod“ annab autor seeria üsna korralikult joonistatud pilte mitmesuguste nägude tüüpidest. Kuid selle tulipunktiks on üks näotüüp, võiks peagu isegi ütelda üks nägu, millest on graveeritud otse meisterlikult ilmekas ning üdini iseloomustav portree:

Sa imetled noorte raukade otsmikke, süngeid, muremõralisi, kiprakistud kulme, juuste pulstunud tolkmikke rippumas krael. Need on sapised näod, mis näevad vaid
ulme,

mis ainult enestes otsivad igavikke, nende pilgud kui surmaliblikad tiirlevad
laes, nende arud puurlevad asjade mõttes ning
tuumas, nad otsivad abitult lunastust, vabanemist
ja tõde —

sest kaasaeg on neile orjastav, nārune ning
 kõik liikuv on näilik, päike saadab vaid
 sõge, liigset kuumust,
 kevadtuuled on tühised, lumetuisk — lorts,
 naaber on narr, kaasinimene — kõnelev
 kiskja.
 Ja kui sõber küsiks: kellele kuulub see
 mõru korts,
 kes on see, kes kõigile küllastunult käega
 viskab,
 kes käib eneseimetluses, kuiv nagu luga,
 kibestund ja habras kui kasvuhooe taim —
 ma vastaks: see on kehastatud vaim,
 kes trotsib elu, vihkab kääre ja habeme-
 nuga.

Selle, autorit nii karakteristliku šarži loo-
 miseks inspireerinud „näo“ illustreerivaks
 raamiks näikse olevat esitatudki käesolevas
 poemis leiduvad teised näo-tüübid, nii tuli-
 hingeliste noorte, rasvunud rahajõmmide,
 „töömeeste tõemeelset“, „maamehe tuules-
 küpsenud“, „hõbepäise vanaäiti“ kui ka süü-
 tud laste näod.

„Õisel mäel“ on nagu mingi ood Tartu
 Toomemäele ja säääl leiduvale mälestus-
 sammastele. Kuigi poemis kohanime ei
 mainita, on koht kujuka kirjelduse tõttu
 ometi ilmselt äratuntav. See on taas üks
 neid elamusteviljakaid õisi retki, mida Sü-
 tiste oma luuletusis nii meelsasti armastab
 käsitleda.

„Viie meelega“ on nagu mingiks kokku-
 võtlikuks võtmeks sellele, kuidas autor am-
 mutab oma elamusi. Tähistagem sel puhul,
 et mitte kõik tajud ei figureeri võrdselt
 autori luuleloomingu. Nägemismeelega
 tajutud muljeid leiame kõige rohkem, —
 on ju sissejuhatavad loodusekirjeldused
 Sütiste luuletustes peagu vältimatud. Sel-
 lele järgmised tähtsuselt on kuulmismeele
 kaudu vastu võetud elamused. Lõhnadest
 ja haisudest räägib Sütiste juba üsna kesk-
 misel määral. Söömise räägib ta veelgi
 harvemini, kuigi ta väidab, et maitseb meel-
 sasti roogi, keelel kibelevaid viinu ja suitsu.
 Ja erakordselt harva räägib ta oma luule-
 tusis kellegi katsumisest kätega või huul-
 tega. Kaks viimastena mainitud taju käes-
 olevas kogus figureerivad meelejäävamalt
 vaid ühes kohas, luuletuse „Võõrad kaks-

ku“ esimeses salmis: „Täis kaelani kui
 mardieelne hani / end olid söönud-joonud
 hüilgepeol, / kui tänaval mu varrukale pani
 / üks vaaruv inimene palja peo.“ Ning söö-
 mise suhtes milline diskreetsus või trots
 siingi! — sellest räägitakse umbisikuliselt
 — „end olid söönud-joonud..“ Ent loo-
 bugem tegemast kaugemalelatuvamaid hü-
 poteese sellest meelte skaalast, kas on sel-
 line tajude esinemine üldinimlik või puht
 eestipärane nähtus?

Sütiste, kes ammutab oma elamusi pää-
 miselt otsesest meeltelisest kontaktist välis-
 ilmaga, pole igatahes kuigi püsiv ega süve-
 nev elu-filosoofiliste ning aatelite problee-
 mide käsitlemisel. Vaid harva välgatab tal
 mõni põgus, tabav mõttekild subjektiivsete
 elamuste vahele ja veelgi harvem on tal
 kalduvust keskendada ennast süstemaati-
 lisemaks mõtiskeluks. „Õhtuses aknas“ üt-
 leb ta: „Kuid su enese mõtted uitlevad /
 kuskil mälestusvaremte logus, / veres sõ-
 natult tuiklevad / tundmuste udukogud. /
 Sa tead, et ial ei kooru neist / välja uusi
 maailmu, / kui ise ei rebesta silmust /
 su võitluslippude heisk.“ Ja samas nagu
 enesevabanduseks lausub ta: „Sest sul pole
 püsi olnud lihvida / valeõnneks tõelisuse
 kargust / ja nüüd pole vaja kellegile pih-
 tida / surmahirmu, julmust ega argust.“
 Sestap siis tunduvad ka pisut naiivsete ise-
 sisendustena või kohtlasevõitu töotustena
 sellised väljendid nagu: „ole valvel — oma
 südame siiruse eest!“ „ole julge ning vaba
 nagu rändavad veed“, või „mis oled annud
 südamest — on sinu arm ning teesklematu
 luule“.

Küll aga on Sütiste mehiselt sõnakas
 ning agar argumenteerima, kui ta asub
 kaitsma ennast konkreetsete süüdistuste
 vastu, nagu näeme seda poemis „Hõõg-
 lambi valgusel“. Sellisel puhul peavad isegi
 tema vastased tunnustavalt au andma tema
 luuletaja-talendile.

Käesolev kümnes raamat tähistab üsna
 ilmekalt Sütiste luuleloomingu saavutusi nii
 ainekäsitlemise kui ka vormilise viimistluse
 alal.

A. Suik.

Oskar Loorits: „Endis-Eesti elu-olu“ I

Lugemispalu kaluri ja meremehe elust. Kirjastus-osaühing „Kultuurkoondis“, Tallinn, 1939.

Selle mahuka — 336 üsna suurt lehekülge — ja rikkalikult fotojäljenditega illustreeritud raamatuga on Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetustes alustatud uut sarja väljaandeid, kusjuures 1. köide ise on pühendatud Jakob Hurda kui folkloristi mälestusele tema 100-nda sünnipäeva puhul. Suur ning mitmejaoline teos „Endis-Eesti elu-olu“, mis on mõeldud niihästi sõnaliste näidete kogumiks kui ka sisulisi ülevaateid võimaldavaks käsiraamatuks, tahab peale kala- ja meremeeste elu esitada veel järgnevas „näiteid metsaelust ja jahilugudest, põllumehe elust-olust ja muudest elukutsetest, maarahva kodusest elust ja tööst, elamisvõimalusist ja töötamisvahendeist, perekondlikust ja ühiskondlikust elust... lõpuks riivatakse ka meie seltskondliku ja vaimse elu algeid...“ Niisiis pole ERA-l ja ta energilisel juhatajal kavatsusel midagi vähemat kui terve kultuuriajaloolis-etnograafilise „thesauruse“ ehk „varamu“ väljandmine Eesti kohta. Tuleb vaid tervitada koostaja elulist ning moodset meetodit ja suhtumist materjalisse: sotsiaal- ja kultuuriajalooline külg on ses kavas, mida loeme „saatesõnas“, ja ka käesolevas köites eneses esile tõstetud peagu rohkem kui puht-folkloristlik suhtumine. Meie endise suure materjalide-kogu ja avaldaja M. J. Eiseni suhtumist tuletab siin meele vaid punkt, et tahetakse mineviku-eesi elust kirjeldusi ning andmeid pakkuda „ühes vastavate tähtpäevade ja ajaviidetega kui ka kombeõiguslike kirjeldustega... ning pakutakse mitmesuguseid kohalikke ajaloolisi mälestusi.“

Lõppeks aga ei piira end vähimalt käesolev köide ka mitte ainult endise eesti rahvaelu jälgimisega. Tegelikult tuuakse siin andmeid rannaelust isegi veel 1939. aastast; kalapüügi-tehnika kui ka laevanduse kirjeldustes on enamasti jälgitud arengut ka iseseisvusaaja kestel, ja, mis pole vähem tähtis, õige suur protsent lugusid ning

andmeid on jutustajalt kirja pandud just viimaseil aastail. Niiviisi küündib ses raamatus avanev panoraam õieti teoorjuse- aegsest hämarusest ning põliseist uskumist kuni tänapäevani. Osa jutustajaidki väljendub väga moodselt ning teadlikult. Näiteks Eduard Oengolt 1930. a. saadud loos laevavaimudest „putermannidest“ loeme: „Nähakse putermanni ainult laevas, eriti suurtel kaugesõidu purjekatel, aurikutel harvem (nähtavasti tehnika peletab meremehelt romantika)...“

Juba see näide viitab teatavale kirevusele ja ebahütlusele, mis küll vist paratamatult peab valitsema säärases autentises materjalikogumis, pealegi kuna huvi siin on jagunenud praktilise ja rahvaluulelis-romantilise vahel. Kõige täpsemad kirjeldused kalapüügithehnikaist (näiteks silmupüügist Narva jões), millised kõlbaksid ka Kalanduskoja haldusse, vahelduvad kõige ballaadlikumate ning fantastilisemate muistenditega ja mütoloogiliste pärimustega, lisaks veel vastava-aineliste rahvalauludega. Kuid ei saa ütelda, et see paljukülgus häiriks lugejat, kes on asjast vähegi huvitatud. Kas oleks parem lugeda ühe ja sama autori ümberjutustusi (ning ehk kokkuvõtteidki), mis nii monotoonselt mõjuvad M. J. Eiseni folkloristlikes rahva-raamatuis? Vaevalt küll. Költes esinebki mõningaid naljalugusid, mis on tuntud Eiseni „Eesti rahva naljast“. Ent siin on nad võrdlematult värskemad omas ehtses rahvapärases keeles ning tegumoes.

Muidugi on selleski valimikus eriti kirjeldused, aga samuti paljud rahvaluulelisedki lood ümber jutustatud, s. t. kirjapanija on oma töö teinud umbkaudselt. Ka sel juhul on mõnikord saavutatud väärtuslik sõnastus ja sisutihedus — näiteks Jakob Mändmetsa jutustuses „Karujärve vaimust“. Üldiselt on ümberjutustuste kvaliteet õige mitmesugune; nooremail, koolitatud materjalikogujail igatahes parem kui Hurda-aeg-

seil. Ometi on ka Hurda kogudest pärit rida ilusaid murdelisi ning üsna täpseid ülestähendusi, milline liik annabki sellele kõitele ta peamise etnograafilise kui ka kunstilise väärtuse. Eriti uuemais murdelisis tekstides vist pole põhjust kahelda keele ehtsuses. Ja kuigi on isegi raske üksikasjuni taibata mõne kihnlasest meremehe tihedat juttu või saarlaste üksikuid väljendeid, siis just säärased kohalikust atmosfäärist „nõretavad“ ning kunstiliselt ökonoomsed lood-lookesed tohiksid olla maiuspaladeks kirjanduse- ja keelehuvilistele. Õieti veel enam: see raamat pakub palju materjali ning õpetust just stilistile, sõnastuskunstist huvitatule. Mõned lihtsad jutustajad on valmis saanud tervete novellettide sõnastamisega. Sellised on näiteks Peeter Lauri „Hiiu kõplased hülgejäläl“ oma kunstipärase dialoogiga ja Juhan Alliku jutustused omaenese kogemust kuulsate Sõrve nõidadega. Viimaseis põimub selge realism väga otstarbekalt selise jubeiduseaotlusega, mida tunneme näiteks Poe'lt.

Kuid see kalurite ja mererahva raamat ei paku põnevat mitte üksi keele- ja stiili-ilu otsijale või „vanade eestlaste“ ihalejale. Ta peaks kõlbama oivaliseks käsiraamatuks ka — luuletajajale! Mitte just oma ranna-vemmalvärsside poolest (mida võinuks olla vähem) ega ka vana rahvalaulu poolest (ses liigis on parimad Kuu-salu laulud), vaid oma mütoloogiliste lugudega. Viimased on tihti seda frapeerivamad

ja kujutlusvõimsamad, mida lühemad ja lihtsemad nad on. Mõnikord polegi nad konkreetset seotud ebausuga, nagu mitmed „Viinistu koolilaste kogutud jutualgeist“; seda üllatavam on nende ilu. Ja kui praegu meie noorema poeetkonna toodangus on otse moodi minemas „endise eesti elu-olu“ ja ta uskumuste värsitamine, kas siis ei võiks sellele romantismi pealetungile kaasa aidata käesolev teaduslik köide? Ballaadi-luuletaja vaistudele ta pakub igatahes pidepunkte rikkalikult. Avalaulgi Mulgimaalt, „Otskui omataoline“, on üllatav ballaad, nagu selgub viimaseist ridadest.

Köite sisu kultuuriajaloolisist rikkusist, milles peegeldub detailideni endiste eestlaste tegevust ja toimimist Peipsil kui ka Gotlandi ja Rootsi rannus, Soomes kui ka Sõrves, pole sinkohal ruumi refereerida. Vahest tähtsam on märkida, et oma kirevusest hoolimata see teos suudab eneses luua ka üsna tuntava üldatmosfääri. See on rahva enese endine vaim. Võib-olla K. A. Hindrey müstilis-ratsionalistlikus „Nõias“ on suudetud omajagu tihendada seda atmosfääri. Ent oma ehtsel tegumeel ta esineb just käesolevas köites. Oleks veel huvitav viidata, et siin tundub Lääne-Eesti mererandlaste fantaasia ilmnevat eepilise ja kargemana võrreldes idaceestlaste omaga. Viimaste rahvalauludes aga ja mütologiseeringuis võib mingi suurem tundlikkus, sõnaline ilu ja fantaasiarikkus. Ent see mulje on saadud vaid linnulennult.

H. P a u k s o n.

Kaupo

Rein Sarvesaare ajalooline näidend 11 pildis. H. Ellingu illustratsioonidega.

Kaks teevad ühte ja sedasama, kuid ometi nad ei tee ühte ja sama. Sest lähtekohad, sisemised hoiakud ja eesmärgid võivad olla neil erinevad, ehkki välispidi on kõik sarnane.

See tarkusesõna — kahe ühte ja sama tegemisest — võiks olla lavateose motoks, mille nimi on „Kaupo“, mille on kirjuta-

nud Rein Sarvesaare ja mis on ilmunud juba 1937. a., kuid mis tänini nii arvustuse kui ka teatrite poolt täitsa tähele panemata on jäänud.

Nüüdsel baltisakslaste *Vaterland*'i siirdumise ajajärgul kerkib meie rahva müllu sakslaste Baltimaile tulekutki. Toda ajajärku käsitleb ka „Kaupo“. Sestap on nüüd

soodus aeg vaadelda kõnealust lavateost. Pealegi väärleb teos seda oma ideelt ja lavakõlblikkusest.

Kaupot on meil ajaloo ja üldsuse teadvuses peetud õnnetuks sakslaste poole ülejooksikuks, esimeseks kadakaks ning samaheaks kui äraandjaks. Fakt, et Kaupo las kis enese ristida, lubas asetada selle Liivi vürsti ristirüütelite kilda, ja teine tõik, et Kaupo väed koos orduvägedega tulid eestlaste peale, võis põhjustada Kaupole äraandja kuulsuse — sest kaks tegid ühte ja sedasama.

Et nad siiski ei tarvitsenud teha ühte ning sama, seda väidab Rein Sarvesaare. Tema on oma ajaloolises näidendis asunud rehabiliteerima Kaupot.

See on meil esimene sõandus. Ja kui see õnnestub ning üldsuses läbi lööb, siis on meie rahvusekilbilt üks plekk maha pestud ning eneseteadvus hea kraadi võrra tõstetud. Ehkki Kaupo oli liivlaste vanem, seega mitte otseselt meie rahvusperre kuuluv, ometi oleme liivlasi ikka enestele nii lähedasiks pidanud, et tema tegude ja oletatavate ebatagude eest endidki tunneme vastutajajaks. (Eesti-Liivi vaheliste sidemete tugevus on ju melegi päevil nii mitmeti dokumenteeritud.)

R. Sarvesaare arusaama ning väitluste järgi on Kaupo Roomas isiklikult ja tihedasti kontakti astunud ristiusu, läänekultuuri ning rooma õigusega ja tema plaan olnud paavsti kaitse all luua oma kodus ristiusuline ning kultuursema-õiguseline riik. Kaupo kavatsenud levitada oma Liivimaalt uut usku, korda, õiglust ja maailmavaadet üle kogu Eestigi ala. Selle teostumisega ülearustunuks mõõgaordu missioon ja kõrvaldunuks selle barbaarise ja röövsaagitseva saksa õiguse maksmapanu meie mail.

Kaupo ja Lembitu isikuis on autor vastamisi seadnud kaks ideed: ühelt poolt ristiusk ühes rooma õigusega, demokraatliku isikuvabaduse ja võrdse inimväärtusega, teiselt poolt vana paganlik kord ühes orjapidamise, vanemkondade vaheliste röövretkede ja primitiivsema, vaid jõule ja traditsioonile tugeneva elukäsitluse ning -korraldusega.

Autor on ka näidanud Kaupo ja sõltu vasti ka Lembitu seisukorra traagilisust, kus Kaupo olukord kujuneb saatuslikumaks: ühelt poolt temale osaks langev väärmõist ning vaenutsemine Lembitu ja kõigi vanakorra pooldajate „paremate“ meeste poolt, teiselt ordu rivaliteet, salavimm, võimupüüdlus ja lõpuks avalik halvaksapanu. Edasi paavsti kaitse ebatõhusus Kaupole, sisevõitlused hõimutunde ja usu ning kõlbusemõiste vahel — nii et Kaupo kaju kõige selle alusel pälviks küll meilt kaastunnet ja võrdlemata rohkem mõistmist kui hukkamõistu.

Oma teose on autor kirjutanud 11 pildis ja näitab selgesti Kaupo seisukohti ning taotlusi ja esitab loogikaliselt ja järkjärgulise ringide koomaletõmbamisega Kaupo draamatilist kitsikusse sattumist, mis lõpeb saatusliku otsusega minna vastu sellele, mis tulema peab, s. o. vennataplusele ning hävingule.

Hästi konkreetselt on esiteldud kahe maailmavaate kokkupõrge tegelikus elus ja siit areneb juba üha laiemale haarav konflikt süvenemine, kuni saabub katastroof. Viimase on autor targu jätnud järgnevaiks peale eesriide langemist, sest on ju riskantne laval kuigi usutavalt ja dimensioonidele vastavalt kujutada suurt lahingut.

Autor ei ole liialt õilistanud Kaupot ega kuidagi mustanud Lembitut. Rehabiliteerides Kaupot, ei ole ta välja läinud Lembitu mahategemisele. Vastamisi on asetatud kaks kanget, kellel kummalgi omamoodi õigus, kellel on omad põhjendused ja sisetoad: ühel traditsioon, teisel uudisideede innustus.

Ses teoses puudub hurraapatriotism ja sangarite ülespuhumine, puudub paks- ja võltsromantika. Autor üldse on kaugelt enam loogikaline ja asjalik kui romantiline; ta ei ole ka otsitult või šabloonselt lavaline.

Loogikaline külg on autoril tugevam kui kujunduslik, kuid viimase nappus ei saa aga asjale komistuseks. Samuti ei tohiks kujuneda teosele laval kaclamurdvaks näidendi teisel poolel esinevad pikemad arutelud ja vaidlused. Neid saab kärpida, koondata ja lõpuks on neid võimalik ette kanda

sellise kultuurse süvenemisega, et staatilise-madki lõigud leiavad tähelepaneka kuula-jaskonna.

Keel on asjalik ja lihtne. Siin puudub küll kaugusi kajastav luuleline hõngus, aga selle vastu on olemas selgus ja puudub distsipliinitu sõnadetegemine ning tahtlik ilukõnelemine.

Millest aga autor võinuks hoiduda, see on rida neologisme ja uusvorme, nagu: sulgeda, õilis, vaid, pooldajad, nõustumata, alistuma, veenma, käituma, kohtuma, ründama jm., mille asemel tähelepanekama lõpplihvi andmisel saanuks küll tarvitada endisemaid vorme.

Rein Sarvesaare paistab olevat uustulnuk lavakirjanduses, ta toob endaga lavale kaasa ka sellekohaseid omadusi, kuid tal on asjaga vägagi tõsi taga, ta ei lähe välja odavale menupüüele ja ta on annud meile ühe harvapaketava ideeteose, millest saaks selle lavalise õnnestumise ja läbilööma korral hästi tõhus annus meie enesetunde ergutamiseks — nüüdsel ajal.

A propos: kuidas käsitleb autor mõõgavendi ja nende agente? Silma kinni pigistamata nende tõelisele palgele ja paljastades nende võimu- ning saagiahnuist, maailmata aga neid timukatena ja püstikuraditena.

Teiselt poolt: maarahvas ei ole ka esitatud puht inglite ja üllashingede jõuguna; siin kohtame jõhkrust ja toorusigi, mis on mõistetavad tolles ajas ning neis oludes ja

mis on ka arusaadavad näidendi konfliktisõlmimise ning edasiviima seisukohast.

Ehkki teos ei ole lõplikult lavatehniliselt küps, sisaldades paiguti liigset illustreerimist, teisel jättes puudulikuks Kaupo suhted piiskopi ja „vendadega“, pakub see draama oma idee aususe, asjakohase käsitlemise, pildistiku selguse ning hulga kujunduslike võimalustega tänuväärt aluse suureks lavastuslikuks teoks. Ainult kes, milline meie teatreist asuks selle kallale? Seni — ehkki draama tekst on juba paar aastat teatreile kättesaadav — ei ole veel midagi kuulda „Kaupo“ repertuaarivõtu kavatsusistki. Teadagi, selle lavastamine nõuaks erakordset hoolsust, põhjalikke eeltöid ning nägemuslikku süvenemist loomistugeva lavastaja ja ta kaastöölise poolt. Ja tavalisest pikemat ettevalmistuse aega. „Kaupo“ on, kui otsida võrdlusi, märksa eelistatavam ajaloolise töö ning tavalise soliiduse poolest, kui rida aastaid tagasi siin lavastatud Karma „Lembitu“. Tolle teose töökavva võtmiseks leidus meie teatril tahet ja usku. Oma asja puhul seda pole veel leidunud.

„Kaupo“ on varustatud pikema ees-sõnaga, see tuleb märgatavalt kasuks lavastajale kui ka teose eelreklaamimiseks lavastamise puhul.

Kordan: kerge ei ole selle teose lavalise vormi loomine kaugeltki mitte — kuid vaeva maksaks näha.

A. Adson.

Aarne Anttila: Sissejuhatus uus-aja kirjanduse peavooludesse

Tõlkinud Fr. Tuglas. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1938.

Soome kirjandusloolase dr. Aarne Anttila nimetatud teos on olnud pikemat aega soomekeelsenagi („Johdatus uuden ajan kirjallisuuden valtavirtauksiin ja lähteitä niiden valaismiseksi“, ilm. a. 1926) hästi tuttav Tartu ülikoolis kirjandust õppivaile üliõpilasile, kuna ta on figureerinud nõutava teosena õppekavades. Lanson'i, Brandes'e jt. kapitaalsete teoste kõrval on Anttilagi raamat oma impressionistliku elavusega olnud küllalt meeldivaks vahendiks,

et orienteeruda suuris joonis kirjanduslike nähtuste mitmekesisuses. Selle teose ilmumine eestikeelses tõlkes on kahtlemata rõõmustavaks nähtuseks; kuid ei saa avaldamata jätta sel puhul kahetsust, et meie oma teadlasil pole kahekümne iseseisvusaasta kestel mahti olnud anda sellelaadilist ülevaatest maailmakirjandusest. Ja meie omagi kirjanduse kohta pole meil seni ilmunud kõrgemaile nõudele vastavat ülevaatekirju teost! On ilmunud küll õigeigi

arvukalt pisiraamatuid ja brošüüre, kus heidetakse pilku nähtusile Euroopa kirjanduses, kuid kõik need raamatud on jäänud enamasti keskkooli- ja gümnaasiumiõpilaste huvipiiridesse, rahuldamata nõudlikumate tarvetega lugejat.

Ibseni „Rahvavaenlases“ doktor Stockmann lausub, et tõed pole mingid visa hingega Meatusalad, nagu inimesed kujutlevad. Normaalehitusega tõde elab 17—18, kõige rohkem 20 aastat, harva kauem. Siis ta sureb, andes aset uutele tõdedele. Paratamatult see meenub, kui laseme oma pilgu eest mööduda kõikidel neil „ismidel“, mis on figureerinud uus-aja kirjanduses Euroopas ja milledest igapäevselt haarab enda alla teatavaid veendumusi ja suhtumusi, mis paratamatult surevad, kui nad teatava eani on eksisteerinud, andes aset uutele. Nende mõjumisperioodid võivad olla küllalt pikk ja tähendusrikas, näiteks kasvõi klassitsismi ja realismi puhul, kuid nad võivad surra ka üsnagi lapsekingades nagu kõik need süntetisimid, integralismid, floralismid, dünamismid, bonismid, druidismid, sinsserismid jne. jne., milledest kubisevad kirjanduslood pärast naturalismi ja milline nähtus kõneleb inimvaimu rahutuist ja lõhestatud otsingulist eriti XX sajandi algul. Aarne Anttila teose peaveetluseks ongi, et seal käsitellakse kõiki neid „isme“, kõiki neid voolusid ja voolukesi kui bioloogilisi organisme, juhtides anduvalt tähelepanu nii pärivuse kui ka miljöö mõjudele, kui nii võib sel puhul kõnelda. Seejuures Anttila meetod ei ole rangelt formalistlik ega kuivalt skematiseeriv-abstractseeriv, vaid vägagi elastiline ja nõtkete nii elu kui ka kirjanduslike nähtuste mitmepalgelisuse ja peente nüansside tajumiseks. Autoril jätkub arusaamist, et ei ole leida ühtki kirjanduslikku ajastut, mis oleks homogeenne. „Eelkäinu liigub selles ummikutenas edasi, järgnev tärkab märkamata põhjavooludena, mida tihti alles hiljem võib tõdeda.“ Seejuures Anttila ei unusta, et kirjanduslikud suunited ja püüded pole mitte üksiseisvad nähtused. Neil on kõige ligemaid vastetel teiste kunstide elus ja kõik nad kasvavad välja ühiskondlike nähtuste komplitseeritud mõjuringist. Seda kõike peab Anttila silmas vägagi tähelepanelikult, selgitades pindlikult kirjanduslike nähtuste iseloomu ja nende tekkimise põhjusti ning jumestades mõningaidki lehekülgi peene espriiga. Seejuures Anttila ei opereeri ainult kirjanduslike suuruste tähtsuse ja tähendusega, vaid toob rikkalikult tsitaate vähemtähtsategi isikute avaldusist, vooludeloojate endi ja nende kaasaglaste arvamusist, püüdes näidata kirjanduslike suunitede orgaanilist väljakasvamist elust enesest.

Nagu tõlkija eessõnas mainib, on nimetatud teos välja kasvanud Jyväskylä suviülikoolis peetud loenguist, mis on määratudki suuresti selle raamatu iseloomu, tehes kõige esitatu hoogsaks ning loomupärase värskusega voolavaks. Eestikeelses tõlkes on meile kättesaadavaks tehtud õigupoolest ainult Anttila raamatu esimene pool, kuna teine pool, mis käsitleb spetsiifiliselt soome kirjandust, on jäänud tõlkimata. Kahtlemata seegi osa oleks olnud huvitavaks lektüüriks meie kirjandusehuvilistele, kuna siin liisavad käsitlusele tunduvalt kaalujust algupärasel uurimistööl selgitatud seisukohad.

Eestikeelses tõlkes esitatud osas algab Anttila oma ülevaadet kesk- ja uus-aja murrangust, s. o. XV sajandist, kuna lõpppiiriks on Maailmasõda. Käsitluse keskuks on võetud prantsuse kirjandus, kust mõjukirgused teistesse maadesse on olnud kõige tugevamad. Kuid Anttila ei ignoreeri ka muude maade algatusi ja mõjutusi, kuigi nende intensiivsuse-kraad ei ole võrreldav prantsuse kirjandusest hoovanud mõjukirguste intensiivsusega. Autor algab oma vaatlusi antiikuse-harrastuse elustumisega Itaalias ja Prantsusmaal, juhtides tähelepanu neile ühiskondlikus elus asetleidnud muudatusile, mis seda soodustasid. Prantsusmaa asetub antiikuse-harrastuse etteotsa, hakates kõige intensiivsemalt viljelma antiikse kultuuri pärandit. Sünnib „Plejaad“, kelle teened ettevalmistusel prantsuse klassitsismile on vägagi suured. Ja siis klassitsism ise kui prantsuse kirjanduses suurim ja hiilgavaim vool oma esimese ning tüübilisema esindaja François de Malherbe'iga eesotsas. Autor jälgib selle õitsva ja viljaka ajajärgu suunitlusi ja püüdeid nii kirjanduses kui ka teistes kunstides, tuues arvukalt tsitaate autorite era-kirjavahetusistki. Klassitsismi hiilgavaks lõpp-puändiks võib pidada kaheksateistkümnenda sajandi lõpul tärnanud uusklassitsismi, kuigi viimane mõnes suhtes moodustub vanema klassitsismi vastandiks. Pompeji avastamine ja seal alatud kaevamised süvendasid tunduvalt antiikse elu üksikasjalikumad tundmist. Enne üheksateistkümnenda sajandi keskpaika aga purskuvad nii Prantsusmaal kui ka mujal maades seni peidus elanud tungid ja arusaamised võimsalt ja kärarikkalt esile. Tekib uus kirjanduslik suurvool — romantism. Tundmus tõuseb hinda, teda hakatakse pidama kõlbelises suhtes väärtuslikuks ja tema kujutamine niisugusena kirjanduses soovitatavaks. „Meie mõttekujutusse ja südamesse on loodus pannud meie toimingute ning liikumiste juhatuse... Te ei võia olla inimiik ega lahke ilma tunneteta. Üks-

ainus tundmus ja südame liigutus mõjub meie hingesse rohkem kui kõik filosoofia targutused. Tundelisus aitab mõistust ja teenib voorust.“ Nõnda lausub markiis de Lambert oma „mõtteis naistest“. Kuid varsti ei hinnata tundmust enam teatava eesmärgi saavutamiseks, vaid selle faasid ise saavad eesmärgiks. Nukrus läheb moodi, kõneldakse „kurva südame süngest nautingust“. Kõigeks selleks olid loomulikult tugevasti määravaiks põhjusiks revolutsiooni vapustused. Autor vaatleb üksikuid voolkondi eri maades, tuues rikkalikult tsitaate nende juhtide manifestatsioonidest. Kontakt eri maade kirjanduse-elu vahel suureneb märgatavalt. Kuid saabub aeg, millal romantismi-aegeedki tõekspidamised on elanud oma ea, andes aset uutele. Romantismi eksimustest ärkamist iseloomustab autor ilmekalt tsitaatidega Musset' „Dupuis' ja Cotonet' kirjadest“. Uued tuuled ühiskondlikus elus mõjutavad uute tõekspidamiste tekkimist kirjanduse- ja kunstielu nähtuste valdkonnas. Realism ja naturalism tõusevad elujõuliseks. Kuid nende range teaduslikkuse ja miljöösse las-kumine tüütas õige varsti kunstitundelise-maid vaime. Oma ülevaate lõpetab autor pilguheitmisega nende vooludele ja voolu-kestele, mis figureerisid käesoleva sajandi algul.

Iseenesestmõistetavalt on siin võimalik olnud ainult kõige üldisemais joonis viida nende radadele, kus Anttila oma raamatust liigub. Anttila teos ei ole mitte ranget põhjalikkust taotlev uurimus, vaid ennekõike konspektiivne ülevaade nähtu-sist uus-aja Euroopa kirjanduses. See teos ei paku uusi ja rabavaid avastusi, kuid oma impressionistliku ja vaimuka esitusviisi tõttu ta on meeldivaks orien-teerumisvahendiks maailmakirjanduse nähtu-uste mitmekesisuses. Rikkalike tsitaatide tõttu, mis tihti on võetud meie luge-jaile raskesti kättesaadavaist teoseist, võib seda raamatut teataval määral ka allikteo-sena arvestada. Üksikuid ajajärke kirjan-duse-elus ei ole siin küll kuigi sügavalt läbi valgustatud, näiteks oleks võinud rohkem tähelepanu pöörda Saksa varasele romanti-kale, mis romantilise voolu elukäigus on küllalt olulise tähtsusega. Kuid see-eest on see teos väga ülevaatlik, seejuures aga mit-te kuivalt skemaatiline, vaid küllalt ela-muslik. Väga hinnatav on raamatu lõppu lisatud 14-leheküljeline allikate nimestik.

Tõlge Fr. Tuglase poolt on tehtud ees-kujuliku hoolega. Tõlkija keeletunne on erk. On erinevusi ametlikust õigekeelsu-sest, milliste läbiviimises ollakse järjekindel.

Erna Tillemann.

Arp Rullingo: „Veider armastuslugu“

Romaan. Kirjastus-osaühing „Loodus“, 1939.

Meie kirjandusearvustusel ei ole viimasel ajal kerge olla kuri, kui asi seda nõuab; pole enam moes kritiseerida laia haardega ja hooga — jah, isegi hinnangute siirus kui niisugune kaldub taganema „mõistlike“ objektiivsusnõuete ees. Ometi satub aeg-ajalt teele ette objekte, mis vallandavad tänapäevagi arvustajas vabamaid ja karmi-maid tujusid. Need objektid on viletsad objektid: kiitus neile.

Kui „Looduse“ järjekordsel romaani-võistlusel üks teos on saanud kolmanda au-hinna, ja kui neid kolmandaid on vist mitugi, siis pole küll mõtet sellelt teoselt oodata murrangu algatust romaanikunstis või seniste eestli tippude ületamist. Siiski võime ja peaksimegi sääraselt raamatult, mis kombe-kohaselt on alati pärit algaja sulest, ootama teatavat mõttelist ja kunsti-

list siirust, teatavat värskust ja ausust. Arp Rullingo „Veider armastuslugu“ neid endastmõistetavaid nõudeid ei täida: ta pole ei realistlik ega niituleda kirjanduslik või „salonglik“ — ta on agulisalonglik. Mui-dugi, ta taotleb ühel hoobil niihästi ilu kui ka psühholoogilist tõde, temas on pöörast ja haiglastki romantikat kui ka elulähe-dast alevitegelaste arutlusi ja peeni tähele-panekuid bridžist; temas on huumorit ja jubedust. Ent kõik need taotlused ümmar-duvad ning summeeruvad mingis jubedas sileduses, mis ei sihi muule kui kenitlevale efektile — ja auhinna. Auhinnamõistjatel pole nähtavasti olnud suuremat selle vastu. Ometi kuuldus žürii poolt antud intervjuu-dest, et võistlusel on väga paljud käsikir-jad näidanud arvestamisväärsset tähelepane-likkust elu reaalsuste vastu — selle

vastu, mis Rullingot huvitab kõige vähem. Kerkib küsimus, kas kõrvalejätetud naiivseistki käsikirjust siiski mõni ei väärinuks armu naiivsuse kaotanud ja poseeriva „Veidra armastusloo“ asemel? Möödunud aastal kolmandale kohale platseerunud Mardika „Tint“ igatahes ületas Rullingo „šedövri“ tuntavalt.

Et autor omamoodi tahab rakendada puht-kirjanduslikke pärimusi ning võtteid, seda näitab ta romaani — õrnalt üteldes — suur hingesugulus Hamsuni „Müsteeriumidega“. Teose algul on see hingesugulus ja situatsioonidentsus otse häiriv. Jah, kui kirjutades ollakse loetu „ebateadliku“ mõju all... Teadmatu elukutsega härra Saarde ilmumine kauni ümbrusega Loopre alevisse meenutab kõigilt oma veidrusilt ja salapärasusilt vägagi härra Nageli, tolle veidriku ilmumist mereäärsesse norra väikelinna. Ei puudu silngi vihjed rikkuse simuleerimise suunas, ei puudu isegi fantastiline „hõbelaev“ ega enesemürgitamine metsas pudelikesest. Kui aga Hamsuni kangelane ärkab oma „varjusurmast“ humoorikalt, siis meie Hamsun laseb leida oma Nageli laiba mürgitatuna — ja mõrvatuna salapärase pistega paremasse õlga. Saarde nimelt oli seltskonnas midagi jutustanud ühest oma kaukaasialikust nägemusest, milles kuratlik džigist oli teda tahtnud sõidutada kuristikku, ent kadunud risti puudutusest parema õla kohale... Olgu märgitud, et Nageli eesti teisik on hoopis närvihaigem oma eeskujust, raskelt ja segaselt haige; ta näeb seda džigist Loopreski. Haigus teeb lõpu ta hamsunlikule armastusloole, milles on originaalset niipalju, et haigushoo tulles ei saa kangelane suveõil

enam hääldada sõnu selgesti. Jah, selles trikis on omapära...

Rullingo saavutab oma džigitist-Mefistoga romaani kõrgpunkti ja lahenduse; ilma selle fantoomita olnuks tal pööraselt raske midagi kätte saada aleviseltskonna väheütlevaist koosviibimisist, millede vahel sündmustik eksleb märgatavama põnevustõusuta. Saarde püüab neil olenguil kohata oma elukutsetut armsamat metsavahitütart (?) Erika Thalströmi, ent need kohtumised on pörgulikult väheütleavad. Rohkem ütleb Saarde juttude ja käitumise jaburus — ent õnnetuseks areneb neist seltskonnas arutlusi usust, muusikast ja muust. Nende arutluste lihtlabane „peenus“ on romaanis sama halb element kui džigit ex machina. Hamsun ja Lermontov Tsiirgulinna, Nagel külanäitleja näidelda!

Sama lamedus muidugi lahtub romaani muiski vaimukustes ja „sententsides“. Ometi ei saa salata, et autori teatav tähelepanelikkus sõnaseaduse vastu annab siin seal värskust ning osavusefekte, mis suudavad panna muhelema. Ta lause pole kohmakas, vaid moodustab paiguti üsna elava teksti. Ta näeb omajagu loodust ja näeb oma õnnetut ohvritki läbi huumori, üldse distantseeritult. Kui ta ainult alatiste omapoolsete küsimustega kangelase kohta ei ajaks liiga peale selle tehtud salapärasust!

Tõepoolest, õppida võib ju ka Hamsunilt. Ent õpitu tuleb ära seedida, selmet seda segada sama toore mujalt-õpituuga. Ja kui ostakse sulge keerutada, miks siis mitte keerutamist enesele raskemaks teha ja rohkem aega võtta! Pole erilist mõtet värvata enesele publikuks ainult keskmist tantsukursuste-publikut.

H. P a u k s o n.

Kodumaalt

Ajakirja „Teater“ Nõukogude-Vene erinumber.

(Nr. 8, 1939)

Erinumbris on enamik artikleid N.-Vene teatrielu kohta: sealse teatrikunsti ajaloolisest arengust, N.-Vene peateatrest, erirahvuste teatrest ja nende hoogsast arengust, laste- ja noorsooteatrest, teatrikoolidest, dekoratiivsest kujundusest, käesolevast hooajast Moskva ja Leningradi teatrest — mis kõik annavad rikkalikku materjali tolle riigi intensiivse, paljukülge ja kvalifitseeritud teatrikunsti kohta sealsete allikate järgi ning sealsete autorite sulest. Meepoolse autorina jagab oma huvitavaid ja hindavaid tähelepanekuid hiljutise teatrireisu põhjal J. Šumakov. Artiklid on varustatud rea fotodega N.-Vene ja rea selle erirahvuste teatrite lavastustest, mis räägivad iseenesest selget ning kujukat keelt. Illustratsioone võinuks olla enamgi, nimelt neid, mis pildistaksid kuulsaid näitlejaid nende rollides.

Kodumaises osas on numbris aset leidnud V. Mettuse arutelu Johannes Niglasest A. Lauteri kujundusel (võrdlemisi vähetähtis kuju on liialt üles puhutud) ja V. Kuljuse saksa allikatel koostatud ja väheoluline kirjutis „Häälikute psüühilisest mõjust“.

Number on ka varustatud venekeelse ülevaatega „Eesti teater“, mis on määratud lugeja jaoks sealpool piiri. Kokkuvõtlikke artikleid võõrkeeles meie teatrielu kohta on „Teatris“ varemgi avaldatud, nii torkas silma oma veidra prantsuse keele ja naiivse sisuga üks selliseid läinud aastal.

Korrektne ei ole praegunegi, venekeelne tutvustuskirjutis.

Kohe esimene lõige on koolmeisterlik: Eesti teatri iga on kõigest 70 a. Ta on noor. (Sõrendused siitpoolt.) Järgneb hea hulk ridu meie sotsiaalseist ja poliitilisist oludest 19. sajandis, kusjuures õnnetu sõnastuse tõttu on omistatud balti mõisnikele

teeneid Eesti talupoja jõukuse omandamises.

N.-Vene lugeja teab väga hästi, mis tähendus oli tsaari ja mõisnike režiimil, nii et siin piisanuks paarist lausest — et võita ruumi mujale, näiteks: puudub lähem iseloomustus teatrest nagu E. Draamateater ja Töölisteater (E. Draamateatri provintsiteenimine on ju eriti tähtis tegur meie teatrikultuuri levitamises ja arendamises), edasi: liiaks vähe on kingitud tähelepanu meie algupärandile ja teatri omajoonelastele, täitsa mainimata on jäetud meie parim saavutus omateatri alal „Püve talus“, samuti on maha saladud O. Lutsu lavatöödang, ei mainita ka H. Visnapuud, kellelt üldsuse ette on tulemas juba 6. lavatööde, samas on aga näitekirjanikuks tituleeritud A. Kivikas, kellelt seni tunneme vaid üht dramatiseeringut (sedagi A. Annistiga pooleks); nii on ka arusaadav, et ei nimetata J. Kärnerit, Rutoff-Rajasaaret jt.

M. Metsanurga kohta on lausutud „viis lavale idealistliku, härda südamega ja kõikuva revolutsionäärikuju mitmesugustes olukordades“; see on ka kõik, millega kaetakse Metsanurga suur lavaproduktsoon (10 suurt ja 4 ühejargulist näidendit)... Nii tuleb meil siis seda „härda“ südamega kõikuvat revolutsionääri“ otsida luubi ja prožektoriga selliseistki näidendeist nagu „Vagade elu“, „Haljal oksal“, „Agulirahvas“, „Maret“, „C. R. Jakobson“

Tänapäevasest lavakirjandusest olevat saanud üldiseks omandiks Ibseni „Nukumaja“ (ei ole tänapäevane ega populaarne) ja „paljud B. Shaw näendid“ (see autor on ammu meie lavadelt kadunud ega ole ta meil ka kunagi populaarne olnud). Tähelepanudav olnud tšehhi autorite tööde menu, nagu „Šveiki“ dramatiseering. „Šveik“ läks meil harilikus korras ja on ammu ununenud. Aga „Valget taudi“, mis tööli-

selt head sensatsiooni sünnitas nii Tallinas kui ka Tartus, ei mainitagi.

Ooperiartistidest on loeteldud rida nimesisid, aga B. Hansen mitte.

Et meie balletitrupp ka operetis esineb (mis oma mõju trupile avaldamata ei jäta), on jäetud ütle mata.

„Töölisteatri“ näitlejaist on jäetud nimetamata selline draamajõud nagu L. Lindau jmt., küll aga on ära trükitud K. Aluoja nimi „Vanemuisest“.

P. Pinnale kui lavastajale ei ole kingitud tähelepanu, küll on aga lavastajana Lauteriga nagu ühele pulgale asetatud V. Mettus. Viimane olevat „kahjuks“ teatri juurest eemaldunud. See kahjatseja on nähtavasti unustanud, et V. M. lavastajana omal ajal tugevaima draamatrupi „Vanemuisest“ ära laostas. — Lavastajana on Pr. Põldroos õigegi kahvatu tähelepanu osaliseks jäetud, samal ajal aga on üteldud, et „tuleb eriline tähelepanu pöörata režissöör A. Särevile kui draamakirjnikule...“

Edasi veel muinasjutte: kõik 3 Tallinna teatrit andvat 8 etendust nädalas („E. Draamateater“ ainult 4) ja meie väikelinnades saalid mitte kunagi ei olevat tühjad; edasi: näitlejate palgad üldiselt vastavat keskmiste või kõrgemate ametnike palkadele jm.

Ja veel, iseseisvusaegsete peasaavutusena on märgitud järgmised: 1) Ants Lauteri hülgavate massilavastuste ja 2) V. Mettuse „ajakohase mõistmisega“ näidendite sisustamise kõrval olevat meil toimetatud 3) „tekstide ümbertöötamist“ (paar üksikut juhtumikest); viimase tegevuse alalt tõstetakse kõnealuses ülevaates (ikka erilise saavutusena!) kilbile „Töölisteatri“ toimetatud operatsioon (mis muide ei kujunenud mingiks sündmuseks) Kitzbergi „Tuulte pöörise“ kallal; „asendades autori tagurlise tendentsi revolutsioonilisega“ — vae ne Kitzberg: meie tunneme seda meest humaansuse joone pidajana, nüüd on aga temast tehtud reaktionäär!...

Artikli tõlkes on ka konarlusi, ebavene pärasusi ja ebatäpsusi.

Muidu on numbris märgata puudusi ja vigu: liig algeline iseloomustus Stanislavski tööle toimetajalt, Babotškin on ristitud Bobotškiniks; Cola Breugnoni asemel on kirjutatud Brengnon (ja kaks korda!); Ostrovski näidend „Na vsjakago mudretsaa dovoljno prostotõ“ on tõlgitud („prosto“) „Iga tark langeb lõksu...“ Karjala asemel on kirjutatud „Kareeli“; Ivan Sussanin on korduvalt kirjutatud ühe s-ga. Kleisti „Lõhutud kruus“ on tõlgitud „Katkiseks vaasiks“ jne.

A. A.

Välismaalt

Kaks mälestusmärki

Selle murerohke sügise künnisel avati siin kaks tähelepanuväärset kultuurilist momenti: oktoobrikuu algupäeval paljastati Hietaniemi' ilusal kalmistul noore luulemeistri Uuno Kailas'e hauasammas ja 10. oktoobril, traditsiooniliselt pühitsetaval Aleksis Kivi sünnipäeval tõusis katte alt kaua kavatsetud ja oodatud Aleksis Kivi mälestusmärk, mis asetseb raudteejaama väljakul, rahvusteatri esisel.

Uuno Kailas'e hauasammas sündis, nagu mõnedki ilusad algatused, soome akadee-

milise noorsoo keskel, nimelt selles üliõpilasringis, kes ühise maakondliku päritolu tõttu pidasid luuletaja mälestuse jäädvustamist oma kohuseks. Häme üliõpilaskoondise algatust foetas agaralt koolinoorsugu ja väga mõjukas osas ka luuletaja kirjas-taja o/ü. V. Söderström. Nõnda sai seitse aastat pärast luuletaja surma teoks ilus algatus. Monumendi on valmistanud kujur Yrjö Liipola. See kujutab laulik-noorukit, kelle unistav pilk on pööratud kaugusse, vastu tulevikule.

Uno Kailas on ennekõike soome noorsoo suurematu prohvet-laulik, tema igatsuste ja aadete võrratu tõlgitseja. Ka avamistalitus oli toonud kokku eriti rohkel arvul noorsugu, samuti aga kirjanikke ja kultuuri-tegelasi. Avamist toimetas luuletaja V. A. Koskenniemi, kes sel puhul pikemas kõnes iseloomustas Uno Kailas'e loomingut ja rõhutas selle mälestusteenistuse sümboolset tähtsust ajal, mil rahvaste õigus ja kultuur seisab erakordsete hädasohtude ees. Monument anti üle Soome Kirjanike Liidule, kelle esindajaina olid kohal Mika Valtari ja Ivo Härkönen.

Aleksis Kivi mälestusmärk on kogu rahva ühine ettevõte, mis kerkis päevakorda ühenduses A. Kivi aasta pühitsemisega. Vastutusrikas ülesanne usaldati Väinö Aaltonesele, kes selle juures on pidevalt ja temale omase raugematusega töötanud üle kolme aasta. A. Kivist teatavasti ei ole jäänud ühtegi ülesvõtet ega pilti peale Forselli poolt mälu järgi joonistatud pildi ja pärast surma võetud maski. Kaasaegsete mälestusedki kirjaniku välimuse kohta on vastuolulised. Oma töö kohta antud intervjuus ajalehtedele ütleb Väinö Aaltonen, et A. Kivi jäädvustamise mõtet on ta enesega kannud kogu eluaja ja on selleks põhjalikult tutvunud kõigega, mis võiks iseloomustada kirjanikku, eeskätt tema loominguga ja tema käsikirjadega. „Olen tahtnud luua plastilise monumendi, milles peaks ilmne-

ma kirjaniku kogu elustiil ja tema saatus.“ Selles on kujur ületanud kõik ootused ja on tõepoolest annud parima tõenduse inimliku loomisvõime saavutustest: monumentaalseis vormides pronksivalatud mälestusmärk kujutab luuletajat, kes endassesüvenenud ilmel on vaibunud istuma, kogu olemus vaba ja rahulik, kandes ilmes kõike seda, mida oleme harjunud ühendama A. Kivi traagilise saatusega ja suure loominguga. „A. Kivi kuulamas iseenda südame häält,“ nagu ütles tabavalt prof. Tarkiainen avamiskõnes.

A. Kivi mälestussamba avamisest kujunes kogu rahvast haarav piduhetk. Esimesed rongid evakueeritutegega liikusid juba välja linnast, kui veel kaetud samba ümber kogunes mitmetuhandepaline rahvahulk, akadeemiline noorsugu ja lugematuid asutiisi ning organisatsioone pärgadega. See oli nagu suur isamaaline palvehetk, mis ühendas rahva kõik ringkonnad selle mälestuse juure, kes kujukamini kõigist on annud lõike soome rahva hingest, tema jõust ja tema nõrkusist.

See avamistalitus oli ühtlasi nagu sümboliks kogu maa kultuurilisele elule neil järgnevail nädalail: hulgalised kontserdid, etendused ja kunstinäitused, kõik on rakendunud nüüd teenima ühte ja rahva kõigile kihtidele ühist ülesannet — riigikaitset.

Erika Viirsalu-Nivanka.

Arheoloogilisi kaevamisi 1939. a. Nõukogude Venes

Krimmis Kertši poolsaarel avastatud muinaslinna Tiratani varemeis kestavad kuni käesoleva ajani 6. sajandist põlvnevat hoonete väljakaevamised.

Lõuna-Uuralis avastati esimest korda ürgkiviaja mälestusi: leiti relvi ja hulgaliselt villarikka ninasarviku, ürghärja ning teiste loomade luid. Nimetatud leiud kajastavad Nõukogude Vene Euroopa ja Aasia territooriumel elanud ürginimese elu ja olustikku. Kiviajastu jäänused on leitud ka Ak-Tau mägede nõlvakuil. Seal leiti 8—9-aastase neandertali rassi kuuluva ürginimlapse luustik.

1939. a. lõpetatakse ka 1934. a. alusta-

tud kaevamised Kaukaasia Mustamerepoolsel kaldal, kus leiti kuni 50 jääajastu inimese relvade asupaika. Uuriti läbi ka koopad, kusjuures ühest, mis asub Ahšetõri asula vastas, nähtus, et koobas on olnud asustatud korduvalt. Kuni 5-meetrilistes kihtides kaevati lahti neli kihti kiviaja jäänustega. Neist kaks alumist kihti kuuluvad ajastusse 50—40 tuhat aastat tagasi. Seal on leitud relvi ning koobaskaru ja teiste loomade luid. Eriti palju igasuguseid relvi avastati ülempaleoliitilises kihis.

Üks huvitavamaid leide, mis avastati ühe sküütide külmunud matmispaiga lähikäevamisel, asub Siberis, Ida-Altai rajoo-

nis. Kalmistu koosnes viiest hiiglasuurest kivikurgaanist. Üks neist kaevati lahti, selle aluspind oli 52 ruutmeetrit 4-meetrilise sügavusega. Kalmu lõunapoolses osas leidus suur palkidest ja paksudest laudadest valmistatud ruum, mis on tahatud pronkskirvega. Sinna oli maetud inimene ja temaga ühes 10 hobust. Tänu asjaolule, et kalm oli kuni põhjani külmunud, on kõik puust, nahast, karusnahast ja villast esemed suurepäraselt säilinud. Hobuste laibad on säilinud koos naha, muskulatuuri ja isegi toidujäänustega. Kuigi kurgaan on muinasajal rüüstatud, on osa kalmu, kus olid maetud hobused, säilinud puutumata. Sealt leiti rikkalikult ilustatud sadulaid, valjaid ja rihmu. Kaunistused mitmekesiste bareljeefide näol on paigutatud kullast, tinast ja puust plaadikestele.

Tähelepandavaima leiu moodustavad maskid, mis on asetatud hobustele pähe. need on õmmeldud vildist ja nahast ning kaetud värvilise nahaga, kulla ja tinaga. Ühe maski külge on kinnitatud nahast õmmeldud põhjapõdra sarved, mis tõendab, et esimeseks ratsaloomaks oli põhjapõder, ja kui põtra asendas hobune, siis vähemalt matmiskommetes etendas põder veel tähtsat osa ja hobune maskeeriti põhjapõdraks. Kõik leitud esemed paigutati Ermitaaži.

Väga huvitavaks osutusid ka Gruusias toimunud väljakaevamised Tsalkini rajoonis. Need kaevamised tõestasid, et juba

ammu enne, kui Vani järvel tekkis kaldide riik, oli Taga-Kaukaasia kiltmail tähelepandav kõrgetasemeline kultuur, analoogiline oma sotsiaalselt tähtsusele egeuse kultuurile.

Alustatud väljakaevamised näitavad, et rohkearvulised kalmud kuuluvad peamiselt kaldide ajajärku VI kuni IX sajandini e. Kr. Need kaevamised andsid rikkalikku materjali raudrelvade, pronksesemete ja savinõude näol, millised osaliselt on kaetud punase glasuuriga.

Tsalkini muististe tähelepandavamaks rühmaks osutuvad kivikurgaanid, milliste sügavus ulatub kuni 7—9 meetrini ja milliste vanadus on umbes 3500 a. Kõik, mis on leitud neis kalmes, on haruldane vormilt ja peenimalt väljatöötuselt, eriti aga pistodad ja odad pronksist ning hõbedast. Neis pole leida jälgegi rauasulatamise tehnikast. Kuld- ja hõbedased nõud meenutavad muinassumerlaste keisrite kalmude inventari (3000 a. enne meie ajastut).

Mainitud nõud näitavad hämmastavalt kõrget kullassepatöö oskust, kusjuures omapäraste ornamentaalsete motiivide stiililine side nii kullast nõudel kui ka hiiglasuurte savivaaside ilustustel kõneleb, et see pole sisseveetud kunst, vaid algupärane. Väljatöötuselt eriti uhke on massiivne kuldkarikas peenel jalakesel, mis on üleni kaetud mustrilise filigraani ja sissepandud kividega.

Sigmund Freud surnud

Ajakirjandust läbis teade, et kuulus austria psühhiaater Sigmund Freud on surnud Londonis. Freud sündis 6. mail a. 1856 Freibergis Määrimaal, töötas Pariisis J. M. Charcot', kuulsa hüsteeria-uurija juures ja Nancy's H. Bernheimi, teadusliku sugestiooni-õpetuse rajaja juures. A. 1902 Freud sai Viini ülikoolis neuropatoloogia professoriks. Freud omandas rahvusvahelise kuuluse psühhonaalüüsi rajajana. Olgu siinkohal antud mõned märkmed tema tegevusest ja õpetusest.

Oma esimeses tegutsemisperioodis Freud pühendus peamiselt hüsteeria uurimisele, koos Viini närviarsti J. Breueriga. Nende ühise töö tulemusena ilmus a. 1895 raamat — „Studien über Hysterie“ — kus Freudi kirjutatud peatükkides leidub üldjooneline vastus küsimusele: mis on hüsteeria teki-

tajaks? Et Freud hüsteeria tekitajana kindlaks tegi hingeelulised tegurid, võib küsimusele anda üldisema kuju: mis on teatud hingeelulise nähtuse tekitajaks? Nendes oma esimestes psühhonaalüütilistes mõttekäikudes Freud seadis üles õigupoolest küsimuse: mis on inimeses tegutsemas? Oma esimeses tegevusperioodis Freud jõudis arvamisele, et hüsteeria sümptomid avalduvad teatavate alateadvusse tõrjutud ebaseeldivate mälestuste mõjul. Freud pidas hüsteeria peamiseks põhjusiks inimese teatavaid lapsepõlve-elamusi, mis on tõrjutud alateadvusse, aga mis seal toimivad elujõulistena ja tekitavad inimese vaimuelus häireid. Psühhonaalüüsi teises arenguperioodis aga hakkas paistma seegune käsitlus Freudile liiga kitsana ja ta pööras siin oma tähelepanu peamiselt ini-

mese instinktide-elu uurimisele. Psühhoanalüüsi kolmandas arenguperioodis Freud haarab oma uurimis-sfääri terve rea kultuurprobleeme.

Seega on selge, et psühhoanalüüs on saanud oma alguse püüdest ravida haiget hingeelu; teooria ja meetod loodi kõigepealt selle hingeravi huvides. Varsti aga hakati rakendama psühhoanalüüsi ka normaalse hingeelu uurimises ja püüti selle abil selgitada mitmesuguseid kultuuri-nähtusi.

Freud pani tähele, et hüsteerikute juures etendasid suurt osa nende unenäod, mistõttu Freud hakkas viimaseid uurima eriprobleemina. A. 1900 ilmus temalt raamat „*Traumdeutung*“, mida peetakse psühhoanalüüsi klassiliseks teoseks. Samuti tõmbas hüsteeria ravimisel Freudi tähelepanu endale haigete seksuaalelu, mistõttu Freud ka selle ala haaras oma tähelepanu keskusse.

Uueks eriprobleemiks, mida Freud hakkas uurima, sai ka laste ja primitiivsete rahvaste hingeelu. Edasi siirdus Freudi töö kunsti, usu, keeleteaduse jne. aladel ja üldse igale poole, kus leidub hingeelu avaldusi, olgu need normaalsed või haiglased.

Psühhoanalüüsist on saanud rahvusvaheline liikumine. A. 1909 pandi alus Rahvusvahelisele Psühhoanalüütilisele Ühingule, mille osakondi leidub kõigis Euroopa suuremais riikides, aga ka paljudes väiksemates. Osakondi on Põhja-Ameerikas, samuti Jaapanis ja Indias. On asutatud palju psühhoanalüüsi õppeinstituute ja psühhoanalüütilisi ravilaid nii Euroopas kui ka Ameerikas.

Faktid, millele psühhoanalüüs kui õpetus rajati, olid õigupoolest tuntud juba ammu. Kui psühhoanalüüs rääkis unenägede funktsioonist täita keelatud soove, siis tundus see esialgu uue mõttena, aga juba Plato juurest on leida analoogilisi tähelepanekuid. Seksuaaltungide tähtsust tunneb hästi püha Augustinus, kes ütleb, et inimese väärtus ei olene mitte niipalju tema kombeist (*mores*) kui tema armastustungide

(*amores*) laadist. Lady Macbeth'i haiglast kätepesemise sundi vaatleb Shakespeare täpselt nagu psühhoanalüüsiki. Oidipuskompleksi mainib Lamettrie ja psühhoanalüütilise ravi võtteid tunneb Dostojevski. Kuid kõikidest nendest nähtustest polnud terviklikku ülevaadet. Freudi teeneks jääb, et ta on loonud meetodid nende nähtuste uurimiseks, annud teooria, mis teatavale ühekülgsele ja liialdustele vaatamata aitab lähemalt tundma õppida inimese hingeelu salapäraseid käike. Prof. Koorti sõnade järgi ei olnud palju sellest, mida Freud ütles, tõeliselt mitte uus. Kuid Freud ütles seda ajal, mis oli küps kuulamiseks, ja ta ütles seda vaimus, mis oli vastav uue aja vaimule. Sest see aeg, mida iseloomustas inimikkude ja ajalooliste seoste hävinemine, sigitas rohkesti neurootilisi nähtusi.

Freudi suureks teeneks on, et ta toonitas instinktide-elu tähtsust inimese iseloomu kujunemises ja isiksuse ehituses. On tõsi, nagu ütleb prof. Koort, et ükski pedagoogiline inimesetundmine ei saa loobuda seisukohta võtmast psühhoanalüütilistes koolkondades arendatud õpetuse kohta isiksuse ehitusest ja psüühilisest mehhanismist.

Freudi enda arvamise järgi ei ole psühhoanalüüsi rakendus ühelgi alal nii palju lootusi äratanud ja agaraid kaastöölisi leidnud kui lastekasvatuses, kuigi siin psühhoanalüüs on saanud juba ammu õige ägeda kriitika osaliseks. Ühelt poolt on levinud arvamine, mis peab psühhoanalüüsi panseksualismiks. Teiselt poolt aga peetakse seda arvamist vildakuks, sest Freudi juures ei tähenda „seksualiteet“ mitte sama mis „genitaliteet“. Freud tarvitavat terminit „seksualiteet“ umbes nii, nagu Plato tarvitab sõna „eros“.

Samuti üteldakse psühhoanalüüsi kohta, et ta kippuvat kallale inimkonna kõrgemaile väärtustele, nagu kunstile, teadusele, kõlbusele ja usule. Kuid psühhoanalüüs hingeteadusena vaatleb kunsti jt. mitte väärtustena, vaid inimese hingeelu avaldustena. Ta uurib neid geneetiliselt. Ta töö ei küündi üldse väärtuste hindamise valda. Se-

da on rõhutanud niihästi psühhoanalüüsi uurijad kui nende arvustajad. E. Jones on ütelnud, et neid, kes kardavad, et psühhoanalüüs rikub väärtusi, nagu kunsti jne., võib võrrelda inglise luuletaja Keats'iga, kes olevat kurtnud, et ta ei saa enam tunda esteetilist lõbu vikerkaarest, kui seda uurib füüsika.

Praktilise uurimistöö kõrval on Freud avaldanud rohkesti kirjutusi, kus ta esitab oma vaateid. Olgu neist nimetatud ainult mõned, nagu „*Uorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*“ (1917), „*Das Ich und das Es*“ (1923), „*Zur Technik der Psychoanalyse und zur Metapsychologie*“ (1924), „*Die Zukunft einer Illusion*“ (1927), „*Das Unbehagen in der Kultur*“ (1930). Freudi kogutud teosed hakkasid ilmuma a. 1924. Ka on Freud mitmete ajakirjade rajaja, mis käsitlevad psühhoanalüüsi.

Meil Eestiski on mõned arstid katsetanud psühhoanalüüsi alal, nagu dr. Kirschenberg, dr. Lepik, osalt individuaalpsühholoogina ka dr. Hion. Samuti on meilgi ilmunud terve rida psühhoanalüüsi tutvustavaid ja arvustavaid kirjutusi, näiteks „Elavas Teaduses“ nr. 27 prof. K. Ramul kritiseerib Freudi unenäo-käsitust. Ajakirjas „Ratsionalist“ käsitellakse usulisi, väärtusteoreetilisi ja maailmavaatelisi küsimusi seoses psühhoanalüüsiga, vt. näiteks H. Kasak'u artikkel „Ratsionalist ja psühhoanalüütiline maailmavaade“. Ajakirjas „Akaadeemia“ on võtnud psühhoanalüüsi kohta sõna näiteks dr. Blum ja E. Bakis ja „Elavas Teaduses“ nr. 31 K. Holtzmeier annab peajooni Freudi meetodist ja teooriast ning selle rakendusest hingeravis ja vaimuteadustes. Viimatimainitud raamatust on hängitud andmeid ka celnevais ridades.

Soome külatrubaduur Einari Vuorela 50-aastane

Einari Vuorela musikaalsed külameloodiad äratasid oma pehme laulvusega tähelepanu juba a. 1919, millal ilmus ta esikogu „*Huilunsoittaja*“ (Vilepuhuja). Need ei olnud küll vormiliselt viimisteldud luuletused, kuid nende emotsionaalne siirus ja omapärane tämbr äratasid autori suhtes, kes kuulus nn. tulenkantajate rühmitusse, õige palju lootusi. Järgnevail aastail ilmunud kogudes „*Varjoleikki*“ (Maskimäng) ja „*Täältä kaukaa*“ (Siit kaugele) on vorm küll kindlamaks, kuid luuletuste meeleoluline värving videvikulisemaks ja raskemaks muutunud. Oma varjundirikkuse ja rahvaluulelise musikaalsuse poolest äratasid üha enam tähelepanu ta järgnevadki kogud. Käesoleval aastal, millal Vuorela pühitseb oma 50-a. sünnipäeva, on temalt ilmunud luuletuskogu „*Turhuden mylly*“ (Tühjuse veski). Siin on meeleoluline laulvus asendunud

filosoofilisemate mõtisklustega ja objektiivsemate vaatlustega. Luuletuste põhitunne on õige tume ja raske. Väikeste resignatsioonist raskete meeleolupalade kõrval leiame siin dialooge, kus autor otsekuivi vajub endasse tunnetamaks elu suurt imet. Küsimus järgneb küsimusele, meeleolu meeleolule ja viimseks tõeks osutub: *vanitas vanitatum*. Kuid kõigil neil raskeil kahtlustel ja mõttevaevadel on lüüriline jume, sest Einari Vuorela luules lüürilised põhikired purskuvad esile mõnikord ka kõige intellektuaalsemail ja külmemal raudadel.

Peale rohkearvuliste luuletuskogude on Einari Vuorela avaldanud veel Soome külaelu kujutava romaani „*Kahdenladunpoikki*“ a. 1926, mis ilmus a. 1928 eesti keeles pealkirja all „*Üle kahe suusatee*“. Einari Vuorela luuletusist on ka mitmed tõlgitud eesti keelele.

Vastutav ja tegev toimetaja: Henrik Visnapuu. Väljaandja: K. O/Ü, „Kultuurkoondis“. Kunstiosakonna toimetaja: Hanno Kompus. Arhitektuuri-osakonna toimetaja: A. Kotli. „Varamu“ toimkond: Juhan Aavik, Artur Adson, Eduard Hubel, Hanno Kompus, Vladimir Paavel, August Perandi. Toimetuse ja talit. aadr.: Pärnu mnt. 10, k. 8. Toimetuse telef. 411-34. Talituse telef. 411-35.

A/S. „Ühiselu“ trükk, Tallinn, Pikk 42. 21. XII 1939.

Kopli ranna aedlinn

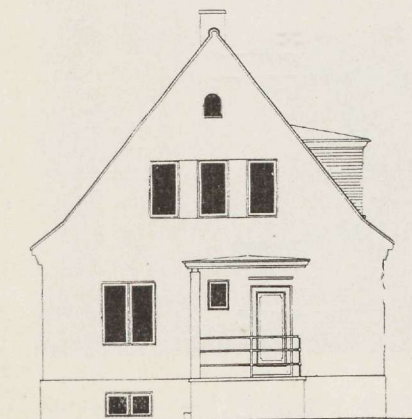
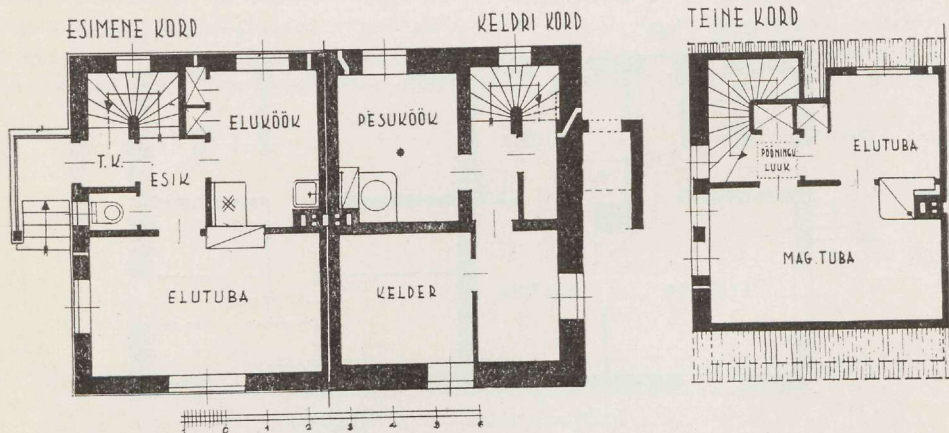
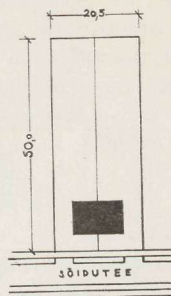
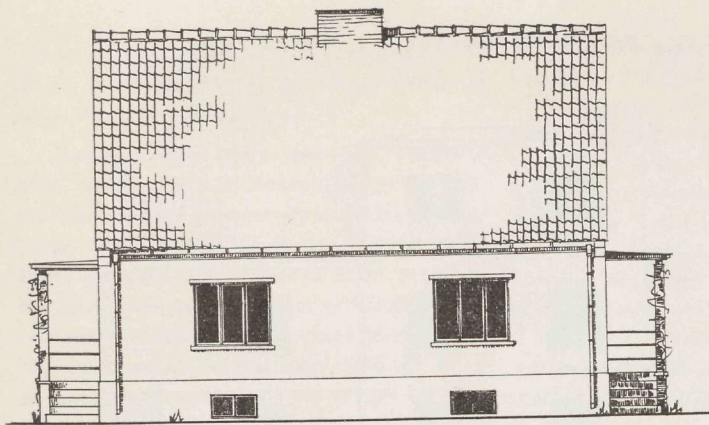
aedlinna probleem ei ole meil uus, kuid selle probleemi teostamine on annud harva rahuldavaid tulemusi.

Aedlinna rajamiseks on kõigepealt vajalik põhjalikult läbimõeldud planeerimiskava, milles leiaksid arvestamist maastikulised iseäraldused, liiklemissuunad, ilmakaared, ajakohased tervishoiu ja muud nõuded. Kuid sellest üksi on vähe, kui ei ole korraldatud ehistamisega seoses olevad küsimused. Meie oludes kujuneb olukord sagedasti nii, et korraldav käsi saab tegevuses olla vaid teede rajamisel ja kruntide väljamõõtmisel. Ehistamisel aga, hoonete ilme, suuruse, ehitusmaterjalide jne. valikus valitseb palju juhuslikkust, mis üldmuljet halvendab. Ühtluse saavutamiseks ei ole sugugi tarvilik, et kõik hooned oleksid täpselt ühetaolised, vaid on küllalt ka sellest, kui nad massidelt enamvähem võrdsed on. Ka katuste ühtlane kallak ja katematerjal määravad oluliselt üldmulje. Harilikus olukorras on aga nende nõuete ühtlustamine seotud suurte raskustega, kuna iga ehitaja oma elumaja individuaalselt tahab käsitada. Täiesti eriline on sellevastu olukord teoksiloleva Kopli aedlinna kujunemisel.

Kopli poolsaar kuulub peaaegu terves ulatuses ühele omanikule — „A/S. Kopli Kinnisvarad'ele“, kes nüüd on asunud korraldama ehitustegevust Kopli poolsaarel kindlate kavade järele. Kopli üldplaneerimiskava koostamisega tehti algust juba 1938. aastal ins. A. Loman'i poolt. Tema ära sõites „A/S. Kopli Kinnisvarad'ele“ juhatus kutsus tööd jätkama arhitekt R. Koolmar'i. Nüüd on planeerimiskava peajoonetes lahendatud ning Kopli aedlinna osa valminud niivõrd, et oktoobrikuus s. a. oli võimalik asuda esimeses hoonestamise järgus ette nähtud hoonete püstitamisele.

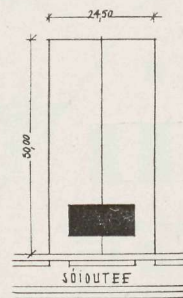
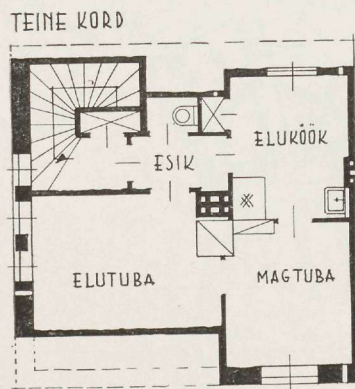
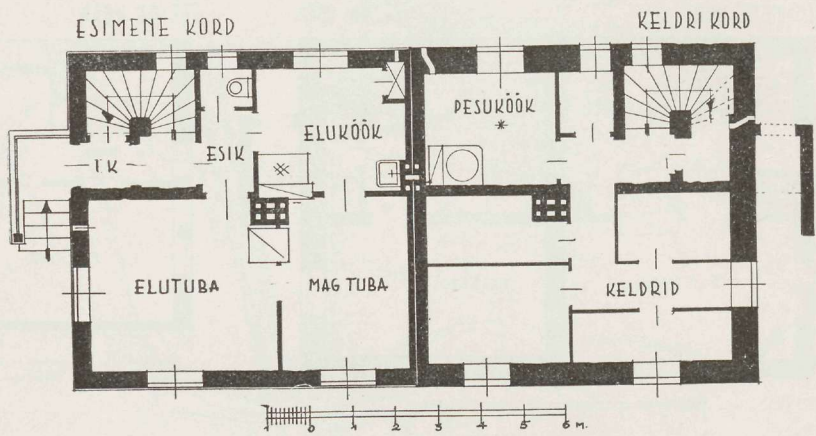
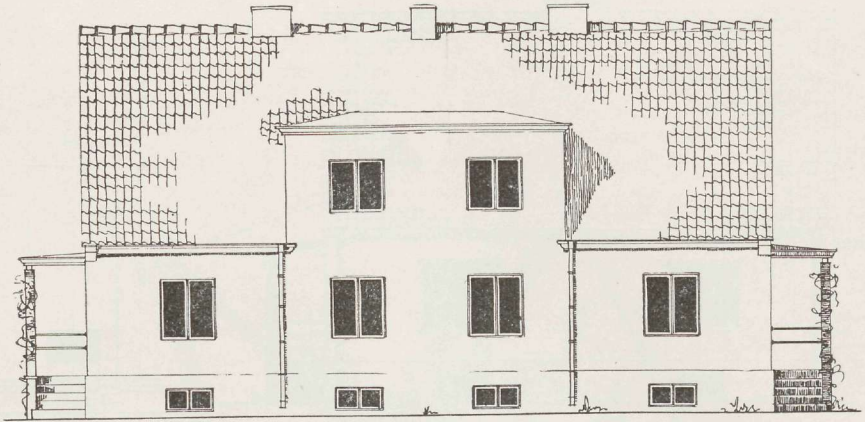
Uus Kopli aedlinn on projekteeritud maa-alale, mis asub Kalmistu ja Bökleri tööstusrajooni vahel. See maatükk on trapsikujuline, mille laiema külje loob Kopli lahe rand. Selle maatüki keskel asub praegu metsatukk, milline säilitatakse ja mis moodustab roheline ala uue aedlinna keskel. Uued metsaistutused on ette nähtud Kopli lahe ääres hoonetest vabaks jääval maaribal. Kopli tänava juure on jäetud avar plats, mille hommikupoolisel serval on kiriku asukoht ja vastaspoolel ette nähtud suurem ehitusblokk. Aedlinna ühendustänavate kogu laiuseks on võetud 10 m, milles sõidutee laiuseks 5 m. Aedlinna pea-

Kaksik-elamu tüüp I

Üleval: esivaade, keskel: põhi-
plaanid, all: otsvaade

Kaksik-elamu tüüp II. Esivaade ja põhiplaanid

tänav on 18 m lai, sellest sõidutee 6 m. Teine laiem ühendustee on Pelgurannaga ja jookseb rööbiti kalmistuga.

Hoonestatakse kogu maatükk ühekordsete, katusekorraga, suuremalt jaolt kaksik-elamutega. Esimeses järjekorras püstitavad hooned (üldplaanil mustad) on kahte tüüpi — kahe perekonna ja nelja perekonna kaksik-elamud. Need on mõeldud peamiselt ajakohasteks töölis-elukorteriteks. I tüübil on alumisel korral üks tuba ja köök ja katuse all kaks tuba. II tüübil on alumisele korrale projekteeritud 2 tuba ja köök, katusekorral on väiksem korter samuti 2 toa ja köögiga. Hooned varustatakse ahjukütte, elektrivalgustuse, vee ning kanalisatsiooniga. Ehitusmaterjalidest on seinte

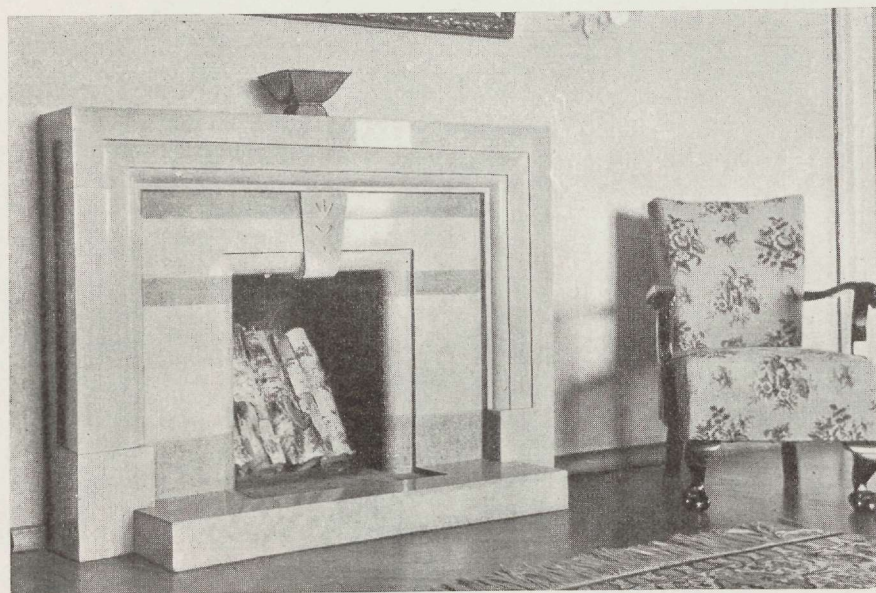
konstruktsiooniks ette nähtud kergtellised, katuse kattteks põletatud savikivid.

Peale uue aedlinna projekteerimise on ette võetud ümberplaneerimisi ka Kopli poolsaare muis osades. On loodud uus ühendustee Tallinnaga, nn. „Ülikooli Siht“. See juhib Tallinnast tuleva Kopli tänava otse läbi Kopli keskel asuva metsa, sirgjoonena üle Kopli tsentrumi, Ülikooli monumentaalsele peahoonele.

Tehnikaülikooli ümbruses on ette nähtud ümberkorraldamised, mis annaksid võimaluse sinna püstitada üliõpilasmaja ja elamuid õppejõududele ja ametnikele.

Nagu näha, on kavatsused suureulatuselised ja kui nende teostamisele asutakse kavakindlusega, võib Kopli poolsaarele tekkida ajakohane väikelinn.

A. K.

Kamin poleeritud Vasalemma marmorist

Arh. R. Koolmar

Kaminast

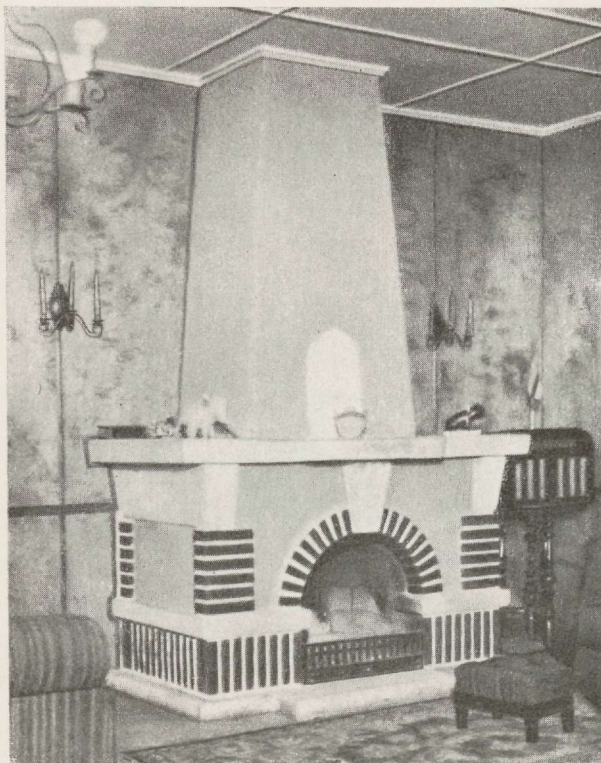
amina algkujuks on lahtine tulekolle, millist aegade jooksul on hakatud arhitektooniliselt kujundama, kusjuures iga ajajärk on kamina välisilmele oma pitsati vajutanud.

Ahjuude tarvitamiselevõtmisega ruumide soojendamiseks kaotas kamin oma praktilise tähtsuse, sest et ta soojust ei salvesta, vaid ainult kiirgamise teel edasi annab — seega rohkesti kütet nõudes.

Sellegi peale vaatamata on kamin esinenud kõigil aegadel ahju kõrval. Eriti rohkesti aga Inglismaal ja Prantsusmaal, kus isegi hooned kamina pikkade korstnate

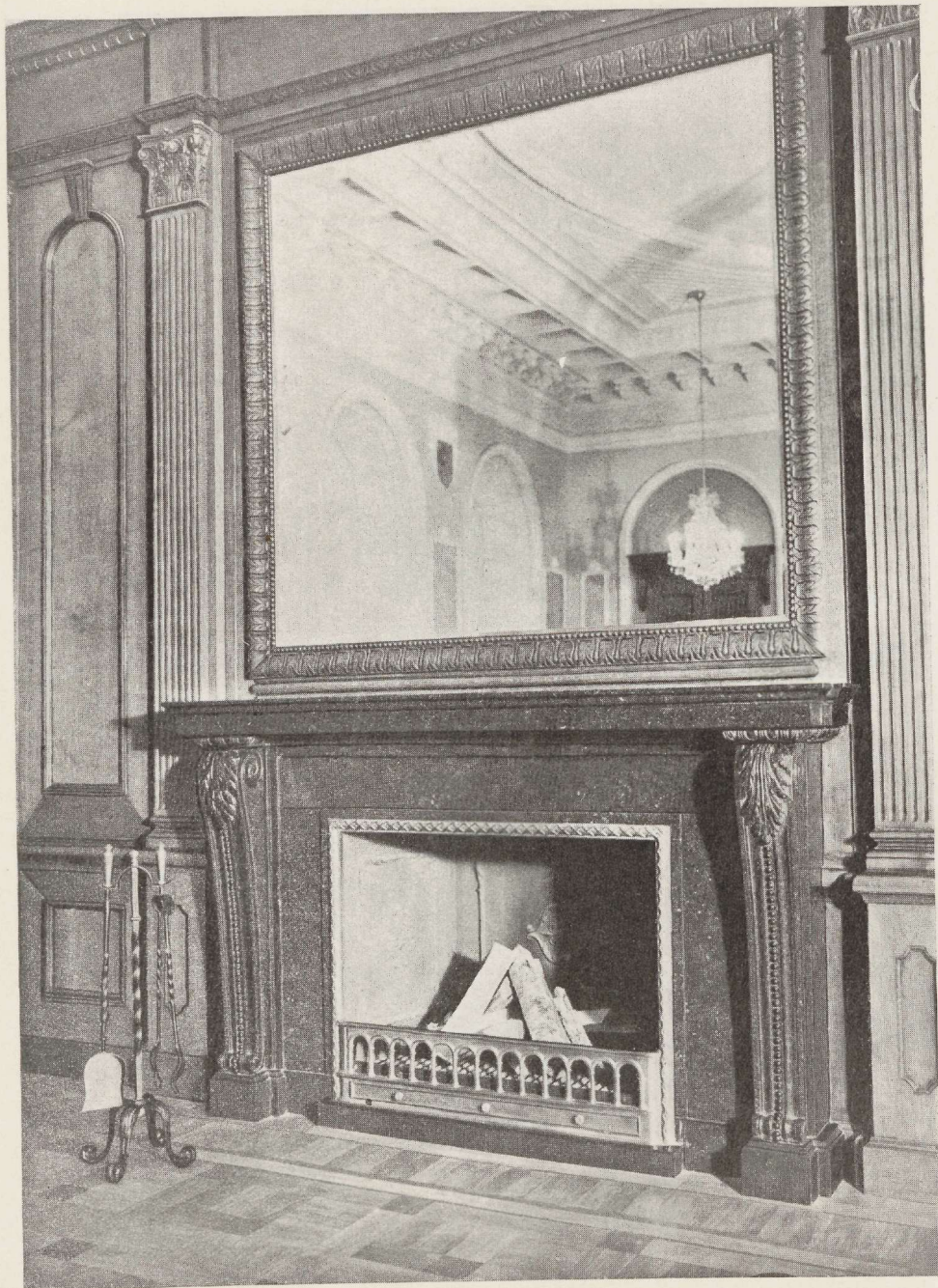
tõttu on võtnud erilise ilme. Kamina-kultuuri püsimit ja elustumist tänapäev võib seletada elavas tuleleegis peituva võluga ning selle ümbrusse tekkiva hubasusega, mistõttu kamina juures istumine on rahustavaks puhkuseks pingutavale argielule.

Sellest on tingitud ka püüd kamina lähemat ümbrust kujundada puhkepaigaks mugavate istmetega, sagedasti ka raamaturiuliga läheduses; kaminat ennast aga arhitektooniliste ja kunstiliste vormidega tervikuks, millel silm meelsasti puhkab. Puht praktilisest küljest vaadelduna võimaldab kamin ruumi head ventileerimist ning kesküttega majades, kuhu lisanduvad veel

Kamin lihvitud Vasalemma marmorist ja telliskivist. Suuremad pinnad on kaetud puitskrohviga

Arh. R. Koolmar

*Esinduslik kamin Toompea lossi valges saalis
Materjal: poleeritud graniit*

Arh. J. Ostrat

Kamin Nõmmel

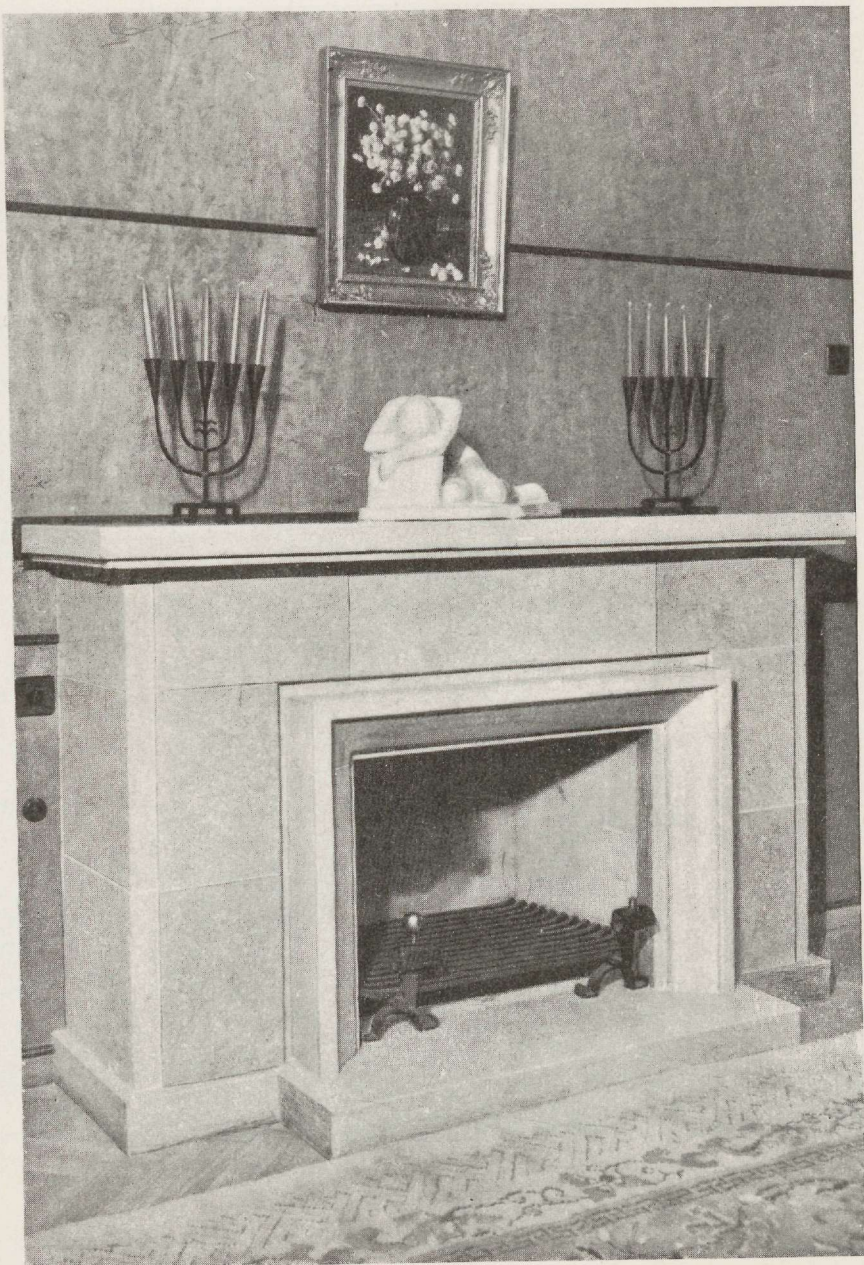
Materjal: poleeritud Üsalemma marmor ja kips-ilustused

Arh. E. Lohk

*Kamin Kadrioru administratiivhoones
Materjal: lihvitud Vasalemma marmor*

Arh. A. Kotli

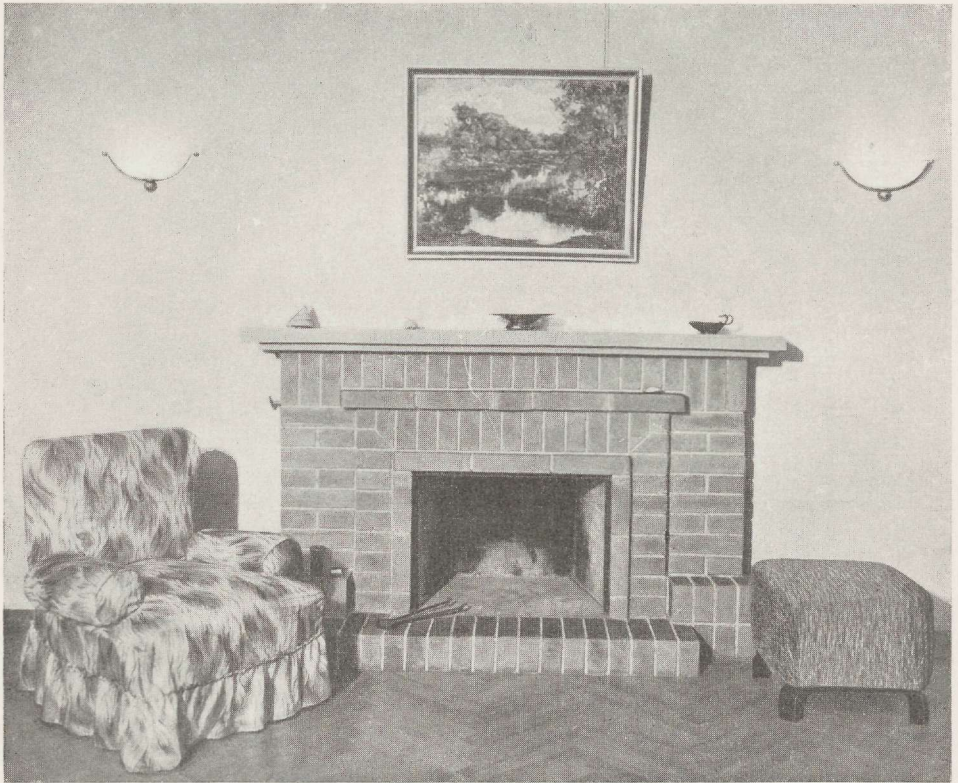
*Kamin Kadrioru administratiivhoones
Materjal: lihvitud Vasalemma marmor*

Arh. A. Kotli

Kurgakamin
Materjal: Uusalemma marmor

Arh. E. Lohk

Lihtne telliskivist kamin, poleeritud Vasalemma kivist katteplaadiga

Arh. R. Koolmar

elektripliidid köökides, ainsat tuleaset, kus võimalik midagi põletada.

Enne iseseisvusaega leidis meil kaminaid vaid maal mõisahoonetes, linnas esinduslikes ning härraskorterites, kus see tähtis peamiselt dekoratiivset osa. Sellest ajajärgust leiame seetõttu mõningaid väga hinnalisi ja kunstiväärtuslikke kaminaid, enamalt jaolt välismaa marmorist. Alles viimastel aastatel võib konstateerida üha rohkem kaminade esinemist meie elukorterites.

Materjalina nende kaminade ehitamisel tulid alguses arvesse peamiselt ahjupotid, vahelduseks ka telliskivi ja klinker. Uute kodumaa ehitusmaterjalide levikuga on uusi materjale kasutama hakatud ka ka-

minade ehitamisel. Eriti esile tõsta tuleks siin Vasalemma marmorit, milline materjal laseb end mitmeti viimistella ja võimaldab kaminade mitmekesisest kujundamist. Kasutamist leiab Vasalemma marmor poleeritult või lihvitult. Vähem sobiv on Saaremaa dolomiit, kuna see kivi on liiga pehme. Saaremaal esinev vähemtuntud dolomiidi eriliik — luukivi kollakaits, pruunikaits, hallikaits mahedais toonides huvitava struktuuriga, lihvitav ja poleeritav — on seevastu kaminade ehitamiseks väga kohane.

Nimetatud ehitusmaterjalide kõrval esineb ka kunstmarmor, krohv ja paekivi.

Toodud näited annavad väikse ülevaate kirjeldatud materjalide kasutamisevõimalusest.

Nurgakamin

Materjal: klinker ja klasuuritud ahjupotid

Arh. R. Koolmar

Siinjuures olgu aga tähendatud, et kamina ilu ei olene mitte ainult hinnalisest ehitusmaterjalist ja selle peenest viimistlusest; ka lihtne paas või telliskivi lubavad kujundada huvitavaid vorme.

Pole kahtlust, et kamin meie kodudele

annab mugavust, hubasust, suurendab kodususe tunnet, seepärast võib uues vaimus tekkivat kaminakultust täiel määral pooldada, millisest lõbust äraütleamiseks ei peaks põhjuseks olema ka puht majanduslikud kaalutlused.

R. K.

Üldvaade

Üürimaja Tallinna Roosikrantsi tänaval arhitekt E. Habermann'ilt

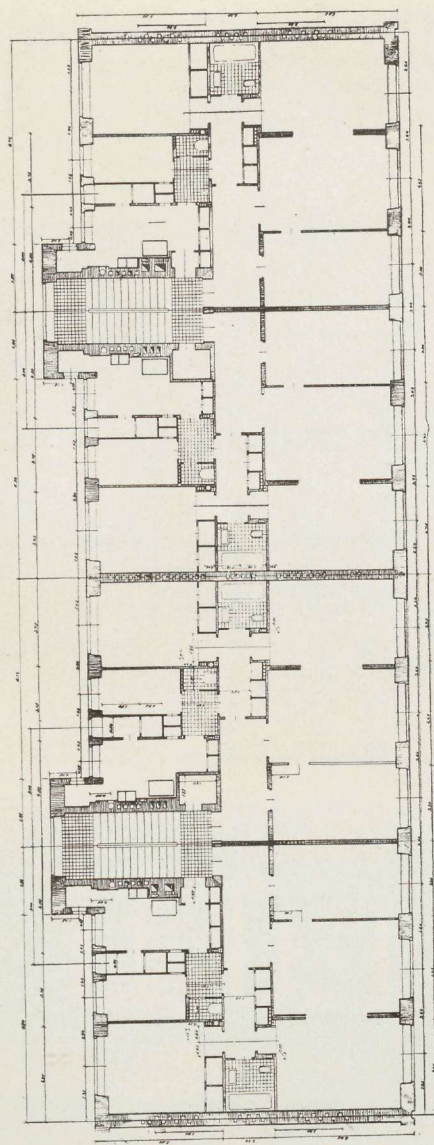

õõmustaval kombel leiavad uute ehituste juures üha enam kasutamist fassaadide kattena meie looduslikud kiviliigid. Ühes sellega võime jälgida, kuidas nende materjalide kasutamisel kujuneb uusi võtteid, millede õige ärakasutamine ehitiste välisilme arhitektoo-

nilisel kujundamisel võimaldab luua omapärast väärtuslikku arhitektuuri.

Eriti õnnestunud näiteks selles mõttes võib pidada siin toodud üürimaja, mille juures on kasutatud Vasalemma marmorit. Ehitis koosneb õieti kahest iseseisvast majast, millega seletatav keskmine laiem akende vahepost, mille kohal asub tulemüür. Fas-

Reinhold 1898

II korra põhiplaan

saadi katteks tarvitatud Vasalemma kivi esineb kahes käsitusviisis, nii on aknaraamistuste sees olevad akendevahelised pinnad poleeritud, muus osas aga on plaadid lihvitud. Esimese korra ulatuses on äriakende-

vahelised postid kaetud poleeritud graniidiga. Akendepealne karniis on viimisteldud graniit-krohviga. Hoone fassaad mõjub eriti hästi suursuguse lihtsusega ja materjalikohaste vormide tõttu.

A. K.

Detailvaade

„Varamu“ arhitektuuri osak. toimetaja A. Kotli. Väljaandja: K-o/ü. Kultuurkoondis.
A-s. „Ühiselu“ trükk, Pikk 42, Tallinn. 1939.

Iga raamatusõbra pühaderõõm!

Ilmusid uudisteosed:

KALLE JAANUSE KÄTTEMAKS Pedro Krusten

Romaan. Hind broš. kr. 3.60. Kaunis linases köites kr. 5.—.

See on huvitavamaid, põnevamaid ja sügavamaid psühholoogilisi romaane P. Krusten'i loomingus. Autor tutvustab romaani peategelase — noore naisega — lugejaid romaani algul järgmise kõnelusega: „Kas Teie arvate, et mul on kerge kurameerida?“ küsib noor naine. „Kurameerimine on tähtsam kui kohaotsimine,“ ütleb ta. Võib jääda mulje, et siin on tegemist kergemeelse inimesega, ent selle kahtluse hajutab romaani edaspidine sündmustik.

KIVID TULES August Mälk

Romaan. Hind broš. kr. 4.20. Kaunis linases köites kr. 5.60.

„Kivid tules“ on pingerikkalt sügav isikuromaan. Ses teoses on esmakordselt ja haarava kujutusega antud meile kaevaduspiirkondade elu. Selle taustal on ilmestamist leidnud põlisest talust tulnud noore mehe sisemised tungid ja käärimised ning ta heitlused ta elu kujundamisel karmis kaevandusmaailma miljöös.

KULDSED PÄEVAD Richard Roht

Romaan. Hind broš. kr. 4.40. Kaunis linases köites kr. 5.90.

„Kompositsioonilt on „Kuldseid päevad“ õnnestunumaid Rohu loomingus. Tegelased ja sündmustik antud taustal on sulatatud orgaaniliseks üksuseks. Rööbiti loodusekirjeldustega antakse rida inimportreit, keda oma matkamisel riivab romaani peategelane.“

Mall Jürma „Uus Eesti“ nr. 337 — 1939. a.

ENDIS-EESTI ELU-OLU Dr. Oskar Loorits

Hind broš. kr. 4.60.

Selle Eesti Rahvaluule Arhiivi allikmaterjalidel põhjeneva teose esimene köide annab kireva ja värvika läbilõike rannarahva — kalurite ja meremeeste — elust-olust nii, nagu rahvas ise seda näeb ja jutustab.

KRISTJAN RAUD R. Kangro-Pool

Lühimonograafia. Kunstiraamatute seeriast. Hind kr. 3.80.

Selles lühimonograafias autor annab kokkuvõtliku, kuid siiski selge ja ülevaatliku pildi vanameister Kr. Rauda elust ja loomingust. Raamatut illustreerivad illustratsioonid tekstis ja 16 reproduktsiooni kriittahvilitel.

Kindral Aug. Traksmaa

LÜHIKE VABADUSSÕJA AJALUGU

Hind broš. kr. 3.40. Originaal-kalingurköites kr. 4.90.

Käesolevas teoses autor annab kokkuvõtliku, ent sisuka ülevaate meie Vabadussõjast, valgustades neid sündmusi ja heitlusi, milliseid ületades jõudsime välja oma iseseisvuseni. Teksti illustreerivad enam kui 100 pilti kriittahvilitel. Raamat on huvipakkuv igale eestlasele, eriti aga noorsoole ülevaate saamiseks meie vabadusvõitluse käigust ja sündmustest.

TOLMUKULL Juhan Jaik

Noorsoojutud. Köites, kolmevärvitrükis kaanega. Hind kr. 2.40.

Selles raamatus on Jaik andnud mõnuses vestlustoonis jutustatud lugusid kodu- ja metsloomadest ning -lindudest ja sellest, mis ja kuidas nendega kõik juhtus. Raamatut kaunistavad mitmevärvilised illustratsioonid.

Varem ilmunud:

VANA NARVA C. Sarap

Hind broš. kr. 6.40. Originaalköites kr. 8.25.

Luksuslik pilditeos vana Narva arhitektuurilistest võludest. Ajaloolise sissejuhatusega varustatud Narva linnaarhivaar A. Soom. Oma välimuselt on „Vana Narva“ eesti kaunimaid raamatuid.

Kirjastus-osaühing „KULTUURKOONDIS“

TALLINN, PÄRNU MNT. 10—8. TEL. 411-35.

Raamatusõbrad! Lähemal ajal jõuab müügile huvipakkuv uudissari

MAAILM VAEKAUSIL

5 väärtuslikku raamatut kaasaja põnevamate probleemide üle.

COLIN ROSS: Maailm vaekausil. **ANTON ZISCHKA:** Teadus purustab monopolid. **K. FISCHER:** Veri ja kummi. **L. NAUVELAERTS:** Õli. **E. A. JAMESON:** Miljonid ei millestki.

KÕIK, kes on huvitatud ülaltoodud sarja ostmisest, saavad esimesena ilmuva raamatu **K. FISCHERI — VERI JA KUMMI**, tasuta, kui nad kohustuvad ostma ka kõik teised sarjas ilmuvad raamatud.

Milles peitub valge rassi jõud ja nõrkus? Millised tegurid valitsevad kaasaja maailma? Kuidas saavutada võitu looduse üle võitluses olemasolu eest? Kes ja miks nad on saavutanud edu oma isiklikus elus? Need on kokkuvõetult küsimused, millele leiate vastuse viiest huvitavast raamatust, viielt tunnustatud eriteadlaselt ja publitsistilt.

Tartu, Ülikooli 18
Telef. 24-35

K.-Ü. „LOODUS“

Tallinn, Kinga 6
Telef. 411-92

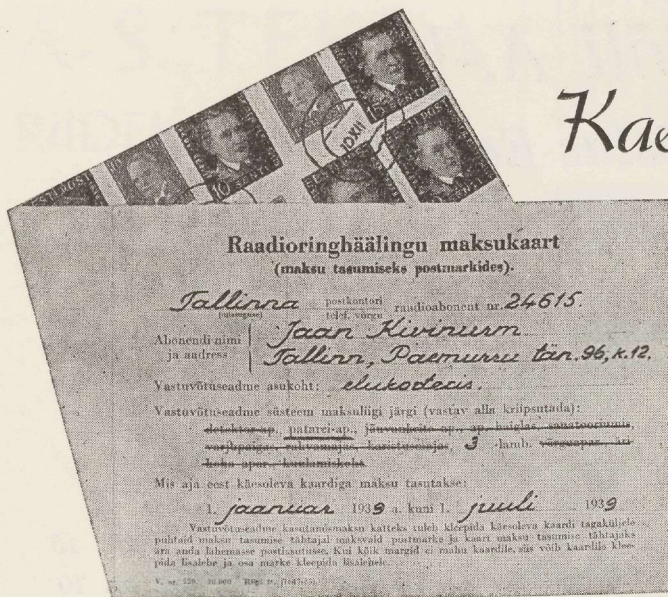
Teie jõulud on täiuslikud, kui varustate end väärtusliku raamatuga

W. Freymann: Filosoofia peaküsimusi	Kr. 1.50
T. Grünthal: Riigikohtu Tsiivillosakonna otsuseid 1939. a.	„ 5.—
K. A. Hindrey: Hukatus Mäläril. Novellid	„ 3.—
A. Hint: Tulemees. (Trimmer.) Romaan	„ 3.80
A. Kaelas: Sotsiaalkindlustuse seaduste ja määruste kogu	„ 4.—
E. Kippel: Kuldvasikas. Romaan	„ 3.90
E. Krusten: Org Mägedi armastus. Romaan	„ 3.50
Prof. H. Kruus: Eesti Aleksandrikool	„ 5.25
J. Kärner: Ösiti kumavad linnad I. Romaan	„ 4.25
K. Laagus: Burside kodune konvent. Näidend 3 v.	„ 2.—
S. Lagerlöf: Gösta Berlingi saaga. Rootsi keelest tõlkinud M. Pedajas	„ 5.75
T. E. Lawrence: Seitse tarkuse sammast I. Inglise keelest tõlkinud A. H. Tammsaare	„ 5.25
T. E. Lawrence: Seitse tarkuse sammast II. Inglise keelest tõlkinud A. H. Tammsaare	„ 4.25
O. Luts: Kogutud teosed XIV. „Udu“. Romaan	„ 3.—
O. S. Marden: Tee oma elust meistriteos. Inglise keelest tõlkinud A. Treu	„ 2.75
M. Metsanurk: Maine ike. 2. trükk. Novellid	„ 3.—
M. Metsanurk: Tuli tuha all. Romaan	„ 5.75
Enn Randla: Südame hääl. Romaan	„ 2.—
R. Roht: Talulapsed I. Romaan	„ 3.50
J. Semper: Kivi kivi pääle. Romaan	„ 4.90
Juhan Sütiste: Valgus ja varjud. Luuletuskogu	„ 2.—
L. Tolstoi: Anna Karenina I. Vene keelest tõlkinud S. Holberg	„ 5.50
A. H. Tammsaare: Põrgupõhja uus Vanapagan. Romaan	„ 4.50
Fr. Tuglas: Kogutud novellid I.	„ 3.75
Fr. Tuglas: Kogutud novellid II.	„ 4.—
Fr. Tuglas: Väike Illimar II. Romaan. Teine täiendatud trükk	„ 3.50
Anonymus: Ühe Norra reisi kroonika. Humoristlik reisikirjeldus. Kunstnik A. Johani illustatsioonid	„ 1.50

Ilmuvad pühadeks:

Johannes Barbarus: Üle läve. Luuletuskogu. Kunstnik A. Laigo kaas ja originaal-puugravüürid.
Erni Hiir: Homsese vastu. Luuletuskogu. K. Liimandi kaas ja siseillustatsioonid.
K. A. Hindrey: Ja ilma ja inimesi ma tundsin viimati ka. Romaan.
J. Kärner: Käidud teedelt. Luuletuskogu. E. Kollomi kaas ja siseillustatsioonid.
O. Luts: Punane kuma. Mälestused XI. E. Kollomi kaas.
O. Luts: Pastlad. Näidend 1 v.

OSAÜHING „NOOR-EESTI KIRJASTUS“ TARTUS, KASTANI 38
Posti jooksev arve 2232 Tel. 22-66 ja 34-29

Kas Teie teate,

et eesti raadioabonentidel on kasutada maailmas ainulaadne soodustus raadiomaksu tasumiseks?

Kui Teile teeb raadiomaksu korraka tasumine raskusi, siis küsige endale postiasutusest pildil kujutatud maksukaart ja kleepige sellele poolaasta jooksul ja vähehaaval Eestis käibelolevaid postmarke kuni järgmisel tähtpäeval tasumisele tuleva summa väärtuseni ning esitage see kaart ühes raadiolooga postiasutusele — raadiomaksu tasumiseks.

Aeg lendab kiiremini kui kunagi varemalt!

Sündmused ajavad üksteist taga.
Kõiki sündmusi valgustab

„UUS EESTI“

kiirelt ja usaldatavalt.

Tellige „Uus Eesti“ 1940. aastaks.

Iga perekonnaliige leiab „Uus Eestist“ igapäev väärtuslikku lugemist. ● Sisukale ajalehele lisaks häid raamatuid müüme „Uus Eesti“ tellijale soodustatud hinnaga.

Tellimise hinnad

on endised, nimelt: esimene veerandaasta Kr. 5.— ja edasi iga kuu Kr.1.50 või 5 senti üksiknumber.

„UUS EESTI“ ON IGA TÕSISE EESTLASE AJALEHT.

Eesti Kiviõli A.-Ü.
Suurim õlitööstus Eestis

Tehased: Kiviõlis — Telefon: Sonda 15
Müügibüroo: Tallinn, Pärnu mnt. nr. 10
Telefon: 478-66.

RESERVEERITUD

A-S. TEKLA RIIDEKAUPLUSED:

TALLINN, Suur Karja 15
TALLINN, Pärnu 6
TALLINN, Estonia pst. 11
HAAPSAALU, Ehte 2
KUESSAARE, Kauba 2
MUSTVEE, Tartu 15
NARVA, Peetri pl. 4
PAIDE, Turuplats 10
PETSERI, Kaubarida 6/7
PÄRNU, Laidoneri 6
RAKVERE, Turuplats
VALGA, Keskk 16
VILJANDI, Tartu 6-a
VÖRU, Tartu 11

Iga kodanik nõudku
üldtunnustatud

jalanõusid

kaitsemärgiga

UNION

PILSEN

HELE ÕLU

SANGAR

KANGE ÕLU

TÖMMU

Ekstra

ERIPRUUL

MAHLAJOOGID

SIDRUNHAPPEJOOGID

SELTERS, SOODA

MÖDU

SAKU

K Ö I T E K O D A
A N T S T I H K A N

Tallinn, Lai tän. 23. Tel. 433-21

KÕIDAB JA VALMISTAB TELLIJATELE:

Konto-

Kartoneer-

Kogu- ja kooli-

Pool- ja üleni-

Nahk- ja iluköiteid

Plokke

Mappe

Juubeli-

Õnnesoovi-

Adresse

BROŠEERIMINE. • KULDAMINE.

FOTOATELJEE
Parikas
MEISTERFOTOGRAAFID

TALLINN, KUNINGA I

•••

Fotoportreed

Portreesuurendused

Eesti avalikest tegelastest

Maastikupildid

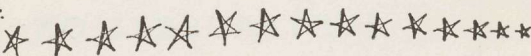
*kaunimaist kodumaa
kohtadest*

Reserveeritud

Tujuloovad pühadekaaslased

ETK Külaliste- ja Jõukohvid
ETK maitsvad veinid ja
naudingsuitsud Ahto, Viking,
Pallas

Eesti Hüpoteeqipank

Tartus, Võidu tän. 11, omas majas

Annab linnade kinnisvaradele pikaajalist pantlehe-laenu esimese obligatsiooni kindlustusel. Laenult võetakse aastas 6,5% ja 1% kustutusmaksu.

Kasulikumaks raha mahutamise vahendiks on 6% Eesti Hüpoteeqi panga pantlehed.

Pantlehtedesse paigutatud kapital kannab praeguse kursi juures 6,7% aastas.

JUHATUS.

Ühiselu

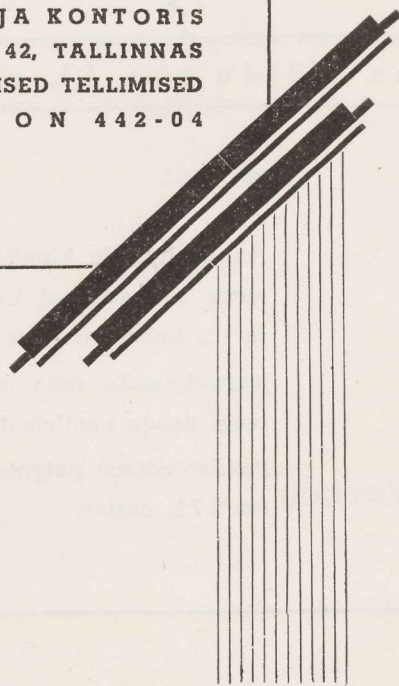
trükikoja

JUHTLAUSEKS ON

HEA TÖÖ, TÄPNE JA KIIRE
TELLIMISTE TÄITMINE,
MÕÕDUKAD HINNAD

SELLEPÄRAST AKTSIASELTS
„ÜHISELU“ TRÜKIKODA ONGI
SEE ASUTIS, MIDA TEIE VAJATE
OMATRÜKITÖÖDE TÄITMISEKS

TELLIMISTE VASTUVÕTMINE
TRÜKIKOJA KONTORIS
PIKK TÄN. 42, TALLINNAS
TELEFONILISED TELLIMISED
T E L E F O N 4 4 2 - 0 4

EESTI KAUNEIMA JA SISUKAIMA PILDIAJAKIRJA

»Nädal Pildis«

Tellimiste vastuvõtmine 1940. aasta peale on alanud.

„NÄDAL PILDIS“ on ainuke ühe- kui ka kahevärvilises vasesügavtrükipiltides ilmuv ajakiri, mis on ehteks igale kodule.

„NÄDAL PILDIS“ ilmub peale kodu- ja välismaisi küsimusi käsitlevate pildimontaažide veel hulk artikleid igalt alalt, nagu reisikirjeldusi, lühijutte, kultuurpoliitilisi ja muid aktuaalseid kirjutisi.

„NÄDAL PILDIS“ peegeldub kaasajaga elu kogu selle mitmekesisuses ning temast leiavad täit rahuldust lugejad igasugustelt huvialadelt.

„NÄDAL PILDIS“ tahab ka oma viiendal ilmumisaastal täielikult rahuldada oma järjest suurenevat lugejaskonda, selleks töstes oma trükitehnilist ja sisulist külge. Uudusena hakkab eeloleval aastal igas numbris ilmutama **naistenurk**, sisaldades alati värskaid

moeuudiseid ja käsitöid

„NÄDAL PILDIS“ ilmub 2 korda kuus ja maksab tellides: aastas kr. 5.—, $\frac{1}{2}$ aastas kr. 2.50 ja $\frac{1}{4}$ aastas kr. 1.25. Välismaale 50% kallim. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja ajakirjanduse kontorid.

Kõik vähemalt veerandaasta tellijad, kes tellimise ära annavad enne 14. jaanuari, saavad tasuta rebitava värvitrukis **seinakalendri**.

Üksiknumbri hind 7/25 senti

Toimetus ja talitus:

Tallinn, Tartu maantee 49

Kõnetraat 416-93

Estonia

**KONSERVID
VORSTID
SEKSERID**

tagavad parima jõulumeeleolu.
Müügil Lihatsentraalides ja
paremais toiduainetekauplustes
Ühing „EESTI LIHAEKSPORT“

